

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาเส้นทางการเป็นครูแห่งชาติ โดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multi-case study research) โดยผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีขอบข่ายการนำเสนอ ดังนี้

ตอนที่ 1 การยกย่องและให้รางวัลครูในประเทศไทย

ตอนที่ 2 โครงการครูแห่งชาติ

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการยกย่องและให้รางวัลครูในประเทศไทย

ตอนที่ 4 ลักษณะครูที่ดี

ตอนที่ 5 เทคนิคที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

5.1 การวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multi-case study research)

5.2 การศึกษาจากเอกสารและหลักฐานที่มีการบันทึกไว้ตามสภาพปกติ (Unobtrusive measures)

5.3 เทคนิคเหตุการณ์วิกฤต (Critical incident technique)

5.4 การสนทนากลุ่ม (Focus group)

ตอนที่ 1 การยกย่องและให้รางวัลครูในประเทศไทย

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 7 ซึ่งเป็นหมวดที่ว่าด้วยครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อการปฏิรูปวิชาชีพครูอย่างเป็นระบบ และครบวงจร อันได้แก่ การพัฒนากระบวนการผลิตและพัฒนาครูให้มีประสิทธิภาพ การพัฒนาระบบการบริหารงานบุคคล ระบบเงินเดือนและค่าตอบแทน และการยกย่องให้รางวัล เชิดชูเกียรติครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา ตลอดจนการสนับสนุนงานริเริ่ม สร้างสรรค์ และผลงานดีเด่น

การยกย่องให้รางวัลเชิดชูเกียรติครู ตามมาตรา 55 วรรคสอง เป็นกระบวนการหนึ่งในการปฏิรูปวิชาชีพครูให้เป็นวิชาชีพชั้นสูง เพราะนอกจากจะช่วยสร้างขวัญ กำลังใจและความภาคภูมิใจให้แก่ครูแล้ว ยังช่วยส่งเสริมสนับสนุนคนดี คนเก่ง และสร้างครูให้เป็น “ผู้นำการปฏิรูปการเรียนรู้” ที่เน้นผู้เรียนสำคัญที่สุด ตามหมวด 4 และประการสำคัญ การปฏิบัติงาน

ของครูผู้ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติเป็นการยกย่องระดับคุณภาพ และมาตรฐานวิชาชีพครูได้เป็นอย่างดี

การยกย่องเชิดชูเกียรติครูที่ดี มีความสามารถและมีผลงานดีเด่นระดับประเทศ มีมาช้านานแล้ว ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน โดยรางวัลระดับประเทศนั้น ประกอบไปด้วย (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543)

1. ครูแห่งชาติ

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ดำเนินโครงการครูแห่งชาติ ซึ่งเป็นโครงการที่มุ่งยกย่องให้รางวัลแก่ครูผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่น มีความดีที่สร้างสมในอดีตและจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 มาตรา 22 ยกย่อง ให้รางวัล และให้เสนองานที่จะทำต่อในอนาคต เพื่อพัฒนาการฝึกหัดครู วิชาชีพครู และการศึกษาของประเทศโดยรวม ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ของครูแห่งชาติ ให้เป็นเครือข่ายในการขยายผลการพัฒนาด้วยการมอบหมายหน้าที่พิเศษในการพัฒนางานด้านฝึกหัดครูและวิชาชีพครูให้ นอกเหนือจากภาระงานสอนตามปกติ โครงการนี้มุ่งส่งเสริมให้ครูได้พัฒนาอย่างต่อเนื่อง

วัตถุประสงค์

- ก. เพื่อยกย่องและผลดงเกียรติคุณแห่งวิชาชีพครู
- ข. เพื่อให้เกิดเครือข่ายในการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา
- ค. เพื่อเป็นการยกย่องและให้กำลังใจแก่ครูที่ทำงานหนัก และมีผลงานดีเด่น
- ง. เพื่อสร้างแรงจูงใจให้คนดี คนเก่ง สนใจเข้ามาเป็นครู
- จ. เพื่อสร้างบุคลากรครูต้นแบบให้แก่วงการวิชาชีพครู

ครูที่ผ่านการพิจารณาตามเกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติแล้ว จะต้องเสนอโครงการที่จะทำในอนาคต เป็นโครงการ 3 ปี โดยมีแผนการดำเนินงานแยกเป็นรายปี โดยจะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่าย เป็นเงิน 220,000 บาท/ปี/คน ทั้งนี้ โครงการที่นำเสนอขึ้นจะต้องเป็นโครงการวิจัยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน 3 รูปแบบ คือ

1. โครงการวิจัยด้านการเรียนการสอน ซึ่งจะเป็นโครงการวิจัยและพัฒนาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน (การสอนตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542) ให้ผู้เรียนเป็นคนดี มีความสามารถ และมีความสุข ตามโครงการที่เสนอและได้รับอนุมัติ ถือเป็น การวิจัยในชั้นเรียน โดยเน้นกระบวนการเรียนรู้มากกว่าเนื้อหาวิชา
2. โครงการวิจัยและพัฒนาครูเครือข่าย โดยครูแห่งชาติ 1 คน ต้องพัฒนาครูเครือข่าย ไม่น้อยกว่า 50 คน
3. โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมครู

โครงการครูแห่งชาติ เป็นโครงการทดลอง มาตั้งแต่ปี 2541 ได้ครูแห่งชาติ จำนวน 4 คน เป็นครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในปี 2542 ได้ครูแห่งชาติจำนวน 6 คน เป็นครูผู้สอนระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย ส่วนปี 2543 นั้น ได้ครูแห่งชาติจำนวน 12 คน เป็นครูผู้สอนทั้งในระดับมัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลาย และประถมศึกษา

2. ครูต้นแบบ

"โครงการครูต้นแบบ" เป็นอีกโครงการหนึ่งของสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ที่คัดเลือกครูเก่ง ครูดี มีผลงานดีเด่นด้านการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 มีศรัทธาต่อวิชาชีพครู มีความตั้งใจที่จะปรับปรุงวิธีการสอนของตนอย่างต่อเนื่องจนสามารถค้นพบรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่มีขั้นตอนชัดเจน สามารถเป็นแบบอย่างและสามารถขยายผลให้เพื่อนครูได้ และยกย่องเชิดชูเกียรติให้เป็น "ครูต้นแบบ" และเป็นผู้นำการปฏิรูปการเรียนรู้ ให้ผู้เรียนมีวัฒนธรรมการเรียนรู้ในรูปแบบใหม่ อันเป็นผลให้ผู้เรียนเก่ง ดี และมีความสุข

ครูที่สมัครเพื่อรับการคัดเลือก ต้องเป็นครูผู้สอนระดับอนุบาล ประถมศึกษา มัธยมศึกษาตอนต้นและ/หรือมัธยมศึกษาตอนปลาย ไม่จำกัดสาขาวิชาที่สอน

ครูที่ได้รับการคัดเลือกเป็นครูต้นแบบ จะต้องเสนอโครงการพร้อมแผนการพัฒนาครูเครือข่าย ครูต้นแบบ 1 คน ต้องพัฒนาครูเครือข่าย ไม่น้อยกว่า 10 คน ด้านรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เป็นระยะเวลา 4 เดือน ให้สามารถพัฒนาการจัดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างสังคมแห่งการเรียนรู้ขึ้นใหม่ให้ต่อเนื่องสืบไป

ทั้งนี้ ครูที่ได้รับการคัดเลือกจะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการพัฒนาครูเครือข่ายเป็นเงินทั้งสิ้น 20,000 บาท

“โครงการครูต้นแบบ” เป็นโครงการทดลองมาตั้งแต่ปี 2541 ได้ครูต้นแบบ จำนวน 30 คน ในปี 2542 ได้ครูต้นแบบจำนวน 96 คน และในปี 2543 นั้น ได้ดำเนินการคัดเลือกจากครูแกนนำ หรือครูเครือข่ายของครูต้นแบบ ปี 2541 และปี 2542 หรือครูเครือข่ายของครูแห่งชาติ ปี 2541 และปี 2542 ได้ครูต้นแบบจำนวน 200 คน

3. ครูแกนนำ

คณะกรรมการประสานงานปฏิบัติการเรียนรู้ของกระทรวงศึกษาธิการ ได้เริ่มดำเนินการโครงการส่งเสริมและพัฒนาครูแกนนำเพื่อเป็นครูต้นแบบปฏิบัติการเรียนรู้ ตั้งแต่เดือนตุลาคม 2542 โดย แบ่งครูแกนนำออกเป็น 2 กลุ่ม ดังนี้

กลุ่ม ก คือ ครูที่ได้รับการยกย่องแล้วและสามารถเป็นต้นแบบได้ หมายถึง ครูที่ยังปฏิบัติการสอนอยู่ และได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน องค์กร สถาบัน ภาครัฐและเอกชนต่าง ๆ ย้อนหลัง 5 ปี

กลุ่ม ข คือ ครูที่มีความสามารถที่สมควรพัฒนาเป็นครูต้นแบบต่อไป

ครูแกนนำจะได้รับการพัฒนาให้มีความรู้ ความเข้าใจ มีวิสัยทัศน์การปฏิบัติการเรียนรู้ตามแนวการจัดการศึกษา ในหมวด 4 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 เพื่อให้เกิดคุณภาพการเรียนรู้ของผู้เรียนตามหมวด 6 ว่าด้วยการประกันคุณภาพการศึกษา สามารถปฏิบัติจริงจนเป็นครูต้นแบบ ถ่ายทอดวิธีการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้เพื่อนครูได้

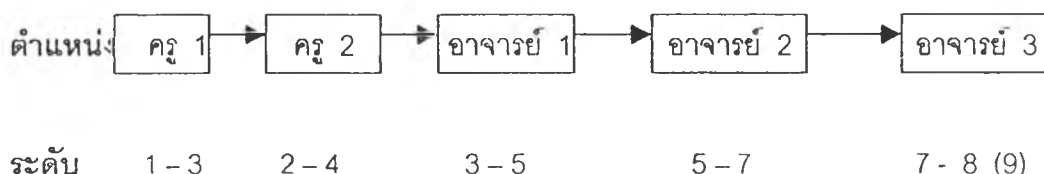
นอกจากนี้ยังได้กำหนดเป้าหมายไว้ว่า ในปี พ.ศ. 2543 โรงเรียนทุกสังกัดจะมีครูแกนนำที่ได้รับการพัฒนาเป็นครูต้นแบบร้อยละ 10 ของจำนวนครูทั้งหมด (ประมาณ 55,498 คน) ในปี พ.ศ. 2544 จะเพิ่มขึ้นไม่น้อยกว่า 277,490 คน โดยวิธีขยายผลแก่เพื่อนครูในสัดส่วนครูแกนนำ 1 คน ต่อเพื่อนครูไม่น้อยกว่า 5 คน และภายในปี พ.ศ. 2545 จะมีครูแกนนำที่ได้รับการพัฒนาเป็นครูต้นแบบทุกสังกัดทุกพื้นที่

4. ครูที่ได้รับการยกย่องจากหน่วยงาน/องค์กร/มูลนิธิอื่น ๆ

4.1 สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู

คณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) ได้กำหนดระเบียบวิธีการ เพื่อให้ครูได้มีโอกาสเลื่อนตำแหน่งสูงขึ้น มีระเบียบปฏิบัติเพื่อปราบปรามผู้กระทำผิดวินัยครู การรักษาคำสัตย์ศรัทธา รวมทั้งการพัฒนาวิชาชีพครู

แผนภาพที่ 1 ตำแหน่งความก้าวหน้าของครู

จากแผนภูมิ จะเห็นได้ว่าคณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) ได้กำหนดตำแหน่งไว้ 5 ตำแหน่ง และครูสามารถพัฒนาตนเองได้ไปถึงระดับ 9 ภายใต้หลักเกณฑ์ และวิธีการในการกำหนดตำแหน่งที่ ก.ค. กำหนด อันได้แก่ ผลงานทางวิชาการ และเกณฑ์การประเมินของ ก.ค.

การแต่งตั้งตำแหน่งอาจารย์ 3 ซึ่งเป็นตำแหน่งในระดับผู้อำนวยการหรือผู้เชี่ยวชาญ มีหลักเกณฑ์ (ตามหนังสือ ศธ. 1503/22219 ลงวันที่ 5 สิงหาคม 2530) ดังนี้

- (1) มีคุณสมบัติเฉพาะสำหรับอาจารย์ 3
- (2) ได้รับเงินเดือนตามเกณฑ์ที่ ก.ค. กำหนด
- (3) ได้ปฏิบัติงานตามหน้าที่ความรับผิดชอบ และลักษณะของงานที่ปฏิบัติเหมาะสมกับตำแหน่งที่จะเลื่อนขั้นแต่งตั้ง และมีชั่วโมงสอนและปริมาณงานด้านอื่น ๆ ย้อนหลัง 3 ปี ตามเกณฑ์ที่ ก.ค. กำหนด

(4) มีผลการปฏิบัติงานตามข้อ (3) ได้ผลดี โดยผ่านการประเมินตามหลักเกณฑ์และวิธีการที่ ก.ค. กำหนด

- (5) มีความชำนาญการตามเกณฑ์ที่ ก.ค. กำหนด รวม 3 รายการ ดังนี้

5.1 มีความชำนาญในการสอนวิชาการสาขาวิชาใดวิชาหนึ่ง

5.2 มีผลงานที่ปรากฏในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อนักเรียน นักศึกษา ครู-อาจารย์ ผู้ร่วมงาน และประชาชนหรือสาธารณชน

5.3 มีผลงานในฐานะวิทยากร ผู้ชำนาญการ

(6) มีผลงานทางวิชาการตามที่ ก.ค. กำหนด โดยพิจารณาจาก 2 รายการ ดังนี้

6.1 คุณภาพของผลงาน

6.2 ประโยชน์ของผลงาน

หลักเกณฑ์ข้อ (1) – (4) เป็นการประเมินโดยผู้บังคับบัญชาชั้นต้น กรรมการประเมินในระดับจังหวัด ส่วนข้อ (5) – (6) เป็นการประเมินในระดับคณะกรรมการที่ ก.ค. แต่งตั้ง

ส่วนผลงานทางวิชาการนั้น คณะกรรมการข้าราชการครู (ก.ค.) ได้ระบุประเภทของผลงานทางวิชาการไว้ 4 ประเภท ได้แก่

(1) ประเภทเอกสารการสอน เช่น แผนการสอน คู่มือครู เอกสารประกอบการสอน หนังสืออ่านประกอบ หนังสืออ่านเพิ่มเติม แบบเรียนสำเร็จรูป ฯลฯ

(2) ประเภทสื่อ/อุปกรณ์ เช่น อุปกรณ์การเรียนการสอน สื่อนวัตกรรมการเรียนการสอน ทั้งหลาย

(3) ประเภทผลการค้นคว้า ศึกษา วิเคราะห์ วิจัย ประเมินผล เช่น ผลการวิเคราะห์ปัญหาการวิจัยปฏิบัติการ วิจัยในชั้นเรียน วิจัยประเมินผล ฯลฯ

(4) อื่น ๆ เช่น งานแปลบทความทางวิชาการ ฯลฯ

ผลงานดังกล่าวจะต้องเกิดจากงานในหน้าที่ มีคุณภาพ มีมาตรฐานและมีประโยชน์ สามารถแก้ปัญหาได้ มีผลพิสูจน์ มีการนำไปใช้แล้วเกิดผลดี และมีการเผยแพร่

ในการประเมินผลงานเพื่อกำหนดตำแหน่งนั้น ก.ค. ได้กำหนดวิธีการไว้ชัดเจน ประกอบด้วยส่วนสำคัญ 2 ภาค คือ ความเชี่ยวชาญ ร้อยละ 70 (เกณฑ์ผ่านร้อยละ 65) และภาคผลงานทางวิชาการ ร้อยละ 30 (เกณฑ์ผ่านร้อยละ 65) แต่จะต้องมีคะแนนรวม 2 ภาค ไม่น้อยกว่าร้อยละ 75 สำหรับอาจารย์ 3 หรือร้อยละ 70 สำหรับอาจารย์ 2 ระดับ 7

การดำเนินงานของสำนักงาน ก.ค. นี้ จะแตกต่างจากการตอบแทน การยกย่องและให้รางวัลของหน่วยงานอื่น เพราะเป็นการตอบแทนในเรื่องของตำแหน่งและความก้าวหน้า

4.2 ครูสภา

ครูสภาเป็นสภาในกระทรวงศึกษาธิการ มีฐานะเป็นนิติบุคคล ตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติครู พ.ศ. 2488 ครูสภานอกจากจะมีหน้าที่เป็นที่ปรึกษาให้ความเห็นแก่กระทรวงศึกษาธิการในเรื่องนโยบายการศึกษา หลักสูตร แบบเรียน และอื่น ๆ แล้ว ยังมีหน้าที่ควบคุมวินัยของครู และพิจารณาลงโทษครูผู้ประพฤติผิด รักษาผลประโยชน์ของครูและส่งเสริมให้ฐานะครูมั่นคง

ทั้งด้านความรู้ ความประพฤติ และความเป็นอยู่ของครู การยกย่องและให้รางวัลครูของคุรุสภา มีดังนี้

4.2.1 รางวัลคุรุสภา (ครุฑดีเด่น)

คุรุสภาจัดให้มีการคัดเลือกครูผู้ปฏิบัติงานผลงานดีเด่น สร้างคุณประโยชน์ในด้านการศึกษาให้แก่ประเทศชาติ เพื่อยกย่องเชิดชูเกียรติ และรับรางวัลคุรุสภา นับแต่ปี 2524 เป็นต้นมา แต่แต่ละปีคุรุสภาจะดำเนินการคัดเลือกสรรหาครูผู้ปฏิบัติงาน มีผลงานดีเด่นเพื่อรับรางวัลคุรุสภา ผู้มีสิทธิได้รับรางวัลต้องเป็นสมาชิกคุรุสภา ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสถานศึกษา โดยปฏิบัติงานมาแล้วไม่น้อยกว่า 5 ปี ปฏิบัติตนตามระเบียบจรรยาบรรณครู และตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู มีบุคลิกภาพและมนุษยสัมพันธ์ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน

รางวัลจะแบ่งเป็นประเภทผู้สอนและประเภทผู้บริหารสถานศึกษา ประเภทผู้สอน แบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา การศึกษานอกระบบ โรงเรียนและการศึกษาพิเศษ ประเภทผู้บริหารแบ่งเป็นระดับก่อนประถมศึกษาและประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา การศึกษานอกระบบโรงเรียนและการศึกษาพิเศษ

เกณฑ์การพิจารณาผู้ที่จะได้รับรางวัลคุรุสภาประเภทผู้สอน คือ ต้องมีผลงานซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ และเกิดประสิทธิผลดีเยี่ยม สำหรับผู้ที่ได้รับรางวัลคุรุสภาประเภทผู้บริหาร ต้องมีประวัติการทำงาน และมีผลงานดีเยี่ยมมาตลอด มีความสามารถในการบริหารงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ และมีนวัตกรรมในการบริหารสถานศึกษา และมีความเสียสละสูง

หน่วยงานที่สามารถเสนอชื่อผู้สมควรได้รับรางวัลนั้น คือ กรมหรือส่วนราชการเจ้าสังกัดของครู หรือเป็นหน่วยงานในระดับจังหวัด เช่น สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัด สำนักงานสามัญศึกษาจังหวัด คณะกรรมการคุรุสภาจังหวัด

ปัจจุบัน จำนวนรางวัลคุรุสภาแต่ละปีมีไม่เกิน 9 รางวัล แบ่งตามระดับการศึกษาที่ครูสอน และตามประเภทผู้บริหารสถานศึกษาระดับต่าง ๆ ผู้ได้รับรางวัลคุรุสภาจะได้รับโล่ประกาศเกียรติคุณ เกียรติบัตร เข็มที่ระลึก และเงินสด รางวัลละ 100,000 บาท

4.2.2 รางวัลครูภาษาไทยดีเด่น

ด้วยตระหนักถึงความสำคัญของภาษาไทย ในปี 2528 ครูสภาได้ทำการสรรหาครูภาษาไทยดีเด่น ที่สมควรได้รับการยกย่องสรรเสริญให้เป็นที่ประจักษ์ โดยผู้ที่ได้รับการคัดเลือกต้องเป็นผู้ที่มีความประพฤติดีตามจรรยาบรรณครู และปฏิบัติงานตามเกณฑ์มาตรฐานวิชาชีพครู มีความสามารถในการพัฒนาการเรียนการสอนภาษาไทยอย่างมีประสิทธิภาพ มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ แสวงหาความรู้และพัฒนาสื่อการเรียนการสอนที่เป็นประโยชน์

การคัดเลือกในส่วนภูมิภาคนั้นผู้บริหารสถานศึกษาจะคัดเลือกครูภาษาไทยในแต่ละระดับแล้วเสนอให้คณะกรรมการครูสภาอำเภอเพื่อเสนอต่อไปยังคณะกรรมการครูสภาจังหวัด และเสนอต่อสำนักงานเลขาธิการครูสภา ในส่วนกลางจะเสนอไปยังครูสภากรุงเทพมหานครในสังกัดต่าง ๆ เพื่อพิจารณาคัดเลือกแล้วจึงเสนอไปยังคณะทำงานคัดเลือกครูภาษาไทยดีเด่น สำนักงานเลขาธิการครูสภา

4.2.3 เข็มครูสุจริต

ครูสภาได้มีการสรรหาครูผู้มีจรรยาบรรณดีเด่นเพื่อรับเครื่องหมายเชิดชูเกียรติที่เรียกว่า "เข็มครูสุจริต" ซึ่งได้เริ่มมาตั้งแต่ปี 2535 ครูที่จะได้รับเข็มครูสุจริตต้องเป็นผู้มีจรรยาบรรณดีเด่น ปฏิบัติหน้าที่มาแล้วไม่น้อยกว่า 10 ปี เป็นสมาชิกครูสภาและไม่ค้างชำระค่าบำรุงไม่เคยได้รับเข็มดังกล่าวมาก่อน และต้องผ่านการประเมินตามหลักเกณฑ์และวิธีการคัดเลือกโดยพิจารณาจากการประพฤติตน บุคลิกภาพ การปฏิบัติหน้าที่ของครู รวมทั้งการช่วยเหลือชุมชน

การพิจารณาคัดเลือกนั้น ในภูมิภาคให้คณะกรรมการครูสภาอำเภอพิจารณาคัดเลือกก่อนจากสถานศึกษาทุกสังกัดในอำเภอพิจารณาคัดเลือกก่อน จากสถานศึกษาทุกสังกัดในอำเภอ สังกัดละ 1 คน แล้วนำเสนอให้คณะกรรมการครูสภาจังหวัดพิจารณาคัดเลือก แล้วเสนอไปยังสำนักงานเลขาธิการครูสภา ในส่วนกลางคณะกรรมการครูสภากรุงเทพมหานครในกรมต่าง ๆ แต่ละสังกัดพิจารณาคัดเลือกเสนอไปยังสำนักงานเลขาธิการครูสภา เพื่อให้คณะกรรมการว่าด้วยจรรยาบรรณและวินัยของสมาชิกครูสภาพิจารณาให้ความเห็นชอบแล้วเสนอให้คณะกรรมการอำนวยการครูสภาเป็นขั้นสุดท้าย การมอบรางวัลเข็มครูสุจริตจะตรงกับวันครูโลก คือ วันที่ 5 ตุลาคม ของทุกปี

4.3 สมาคมครูวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทย

สมาคมครูวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยได้จัด “โครงการประกวดกิจกรรมการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อม” ขึ้น เพื่อส่งเสริมให้ครู – อาจารย์พัฒนากิจกรรมการเรียนการสอนสิ่งแวดล้อมให้สอดคล้องกับสภาพท้องถิ่น อันจะทำให้เยาวชนมีความตระหนักถึงปัญหาสิ่งแวดล้อม ช่วยกันป้องกันและแก้ไขในระดับที่สามารถทำได้ โดยได้เริ่มจัดโครงการประกวดกิจกรรมฯ ดังกล่าวเป็นครั้งแรก ในปี 2539 ด้วยความร่วมมือจากฝ่ายกิจกรรมพิเศษกลุ่มชินวัตร

กิจกรรมวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมที่ส่งเข้าประกวดจะต้องเป็นกิจกรรมการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์สิ่งแวดล้อมในระดับประถมศึกษาหรือมัธยมศึกษา ซึ่งใช้เวลาไม่น้อยกว่า 8 คาบ เป็นกิจกรรมที่ครู 1 – 3 คน ร่วมกันคิดและพัฒนาขึ้น โดยมุ่งเน้นด้านสิ่งแวดล้อมที่ให้นักเรียนลงมือปฏิบัติ โดยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ และมีครูเป็นผู้ช่วยเหลือแนะนำการทำกิจกรรมและเป็นกิจกรรมที่ไม่ซ้ำกับกิจกรรมที่มีอยู่แล้วในหลักสูตร เช่นมีความแตกต่างในแง่ของการนำเสนอ การใช้อุปกรณ์สื่อ และเป็นกิจกรรมที่ไม่เคยผ่านการประกวดมาก่อน

คณะกรรมการตัดสินได้กำหนดเกณฑ์ในการพิจารณา คือ การมีความแปลกใหม่ของกิจกรรม มีความคิดสร้างสรรค์ คุณค่าเชิงความรู้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ที่นักเรียนจะได้รับ การพัฒนาจากการทำกิจกรรม มีการปฏิบัติจริงและมีการขยายผลปฏิบัติได้อย่างกว้างขวาง แม้ว่าจะไม่ได้รับเงินสนับสนุน รวมทั้งพิจารณาคุณค่าด้านความตระหนักและจิตสำนึกในการมีส่วนร่วมพิทักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมในท้องถิ่น

โครงการที่ผ่านการคัดเลือกรอบแรก โดยพิจารณาจากค่าโครงการที่ส่งประกวด จะได้รับทุนสนับสนุนให้ไปดำเนินการโครงการละ 15,00 บาท เมื่อทำโครงการเสร็จแล้ว คณะกรรมการจะพิจารณาตัดสินอีกครั้ง โดยโครงการชนะเลิศจะได้รับเงินรางวัล 30,000 บาท และทุนไปดูงานต่างประเทศ 70,000 บาท นอกจากนี้ ยังมีรางวัลรองชนะเลิศอันดับ 1 และอันดับ 2 ซึ่งจะได้เงินรางวัล 20,000 บาท และ 10,000 บาท ตามลำดับ รวมทั้งทุนไปดูงานต่างประเทศด้วยเช่นกัน

4.4 สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์

สมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้จัดทำโครงการคัดเลือกครูสอนวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นการยกย่องและให้กำลังใจแก่ครูวิทยาศาสตร์ ผู้ที่มีความสามารถในการสอนนักเรียนและนักศึกษา เป็น “ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น” ประจำปี โดยเริ่มมาตั้งแต่ปี 2525

การดำเนินการสรรหาครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น จะสรรหา รวม 3 ระดับ คือ ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษา โดยกำหนดคุณสมบัติไว้ดังนี้ คือ เป็นครูสอนวิทยาศาสตร์ในโรงเรียนหรือสถาบันการศึกษาเป็นระยะเวลาไม่น้อยกว่า 5 ปี มีผลงานที่แสดงความคิดริเริ่มหรือมีความสามารถในด้านการสอนวิทยาศาสตร์เป็นที่ยอมรับในสถานศึกษา และเป็นผู้มีคุณธรรมของความเป็นครู เป็นที่ยอมรับนับถือของบุคคลอื่น ทั้งนี้ ต้องเป็นบุคคลที่ไม่เคยได้รับรางวัลครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นของคุรุสภา หรือสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์มาก่อน

การพิจารณาคัดเลือกครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นจะมีคณะกรรมการคัดเลือก ซึ่งแต่งตั้งโดยสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยฯ โดยจะพิจารณาถึงผลการเรียนการสอนของครูที่ปรากฏที่ตัวเด็กนักเรียนในสถานศึกษานั้น เช่น ผลงานของเด็กนักเรียน พิจารณาการมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ การเสียสละในท่ามกลางความขาดแคลน การมีส่วนร่วมกับผู้ร่วมงานและผู้บริหาร ซึ่งเป็นที่ยอมรับความสามารถทำงานได้ดีในสถานศึกษาด้วย

ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกเป็นครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นจะได้รับเงินรางวัล 50,000 บาท พร้อมทั้งประกาศเกียรติคุณและโล่ที่ระลึก โดยจะได้รับมอบในวันวิทยาศาสตร์แห่งชาติ ซึ่งตรงกับวันที่ 18 สิงหาคม ของทุกปี

4.5 มูลนิธิสมาน – คุณหญิงเบญจา แสงมลิ

มูลนิธิฯ ก่อตั้งขึ้นในปี 2532 เพื่อส่งเสริมการศึกษาศาสนาและการสาธารณสุข โดยร่วมมือกับกระทรวงศึกษาธิการ

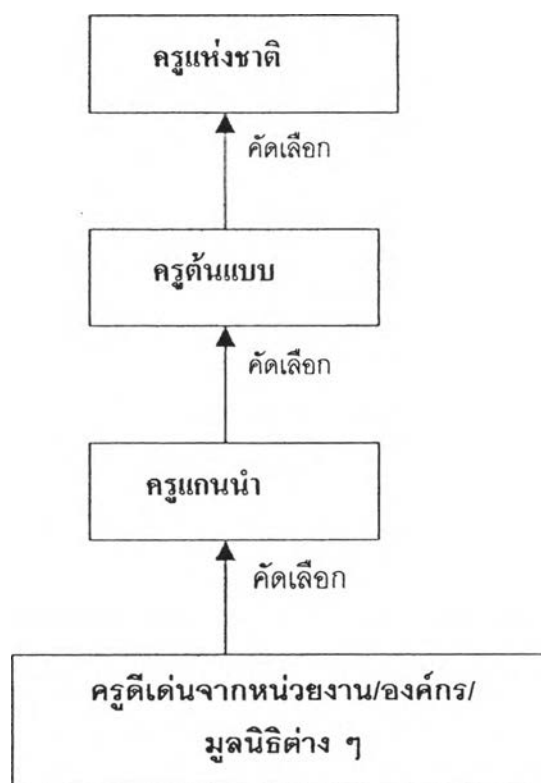
มูลนิธิฯ จะสรรหาบุคคลที่มีผลงานดีเด่น รวม 6 สาขา คือ สาขาพระสงฆ์ ผู้บริหารการศึกษา คุรุภาษาไทย ครูสังคมศึกษา การศึกษานอกระบบ และการศึกษาก่อนประถมศึกษา โดยจะพิจารณาจากประวัติและผลการปฏิบัติงานดีเด่นเป็นที่ยอมรับของชุมชนและเป็นผู้ให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชน

มูลนิธิฯ ขอพระราชทานพระราชนุญาตให้ผู้ปฏิบัติงานมีผลงานดีเด่นเข้ารับพระราชทานรางวัลเข็มทองคำมูลนิธิ ประกาศนียบัตรเชิดชูเกียรติยศจากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี และได้เงินรางวัลจำนวน 5,000บาท เพื่อนำไปเตรียมการนำเสนอผลงาน

4.6 มุลินธิโทเรเพื่อการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ประเทศไทย

มุลินธิฯ ได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี 2537 เพื่อร่วมส่งเสริมความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีในประเทศไทยได้จัด "รางวัลการศึกษาศาสตร์" ให้ครูวิทยาศาสตร์ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลาย สายสามัญ ที่มีผลงานดีเด่น ได้แก่ งานวิจัยหรือคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ในสาขาฟิสิกส์ เคมี หรือ วิทยาศาสตร์สาขาอื่น เป็นงานที่ครูต้องมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทางการศึกษาศาสตร์ในการสร้างสื่อการสอนวิทยาศาสตร์และการทดสอบทางวิทยาศาสตร์ และผลงานต้องไม่เคยได้รับรางวัลระดับชาติและเป็นผลงานที่ทำมาแล้วไม่เกิน 3 ปี และต้องเป็นครูที่สอนประจำการในสายวิทยาศาสตร์เป็นเวลาไม่น้อยกว่า 1 ปี

จากการศึกษาข้างต้นจะพบว่าการยกย่องให้รางวัลครูในประเทศไทยนั้น ครูที่ได้รับรางวัลครูดีเด่นจากหน่วยงาน องค์กร หรือมุลินธิต่าง ๆ จะได้รับการคัดเลือกจากสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติให้เป็นครูแกนนำ คัดเลือกจากครูแกนนำให้เป็นครูต้นแบบ และคัดเลือกจากครูต้นแบบให้เป็นครูแห่งชาติ ตามลำดับ ซึ่งสามารถสรุปได้ดังแผนภาพที่ 2 ดังนี้

แผนภาพที่ 2 สรุปตำแหน่งครูที่ได้รับการยกย่องและให้รางวัลในประเทศไทย

จะเห็นได้ว่าการยกย่องเชิดชูเกียรติครูเก่ง ครูดี ที่มีความสามารถและผลงานดีเด่นในประเทศไทยในอดีตที่ผ่านมา ส่วนใหญ่จะเน้นที่การยกย่องให้รางวัลเพื่อเป็นกำลังใจสำหรับครูที่มีผลงานและความดีที่สร้างสมมาในอดีต เมื่อได้รับรางวัลแล้ว ผู้ได้รับรางวัลจะไม่มีเงื่อนไขผูกพันที่จะต้องปฏิบัติภารกิจใด ๆ เช่น รางวัลคุรุสภา รางวัลครูภาษาไทยดีเด่น เข็มคุรุสดุดีของคุรุสภา รางวัลเชิดชูเกียรติของมูลนิธิสยาม – คุณหญิงเบญจา แสงมลิ เป็นต้น

ปัจจุบันรูปแบบการยกย่องให้รางวัลมีแนวโน้มที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ มีการยกย่องเชิดชูเกียรติครูที่มีผลงานและความดีที่สร้างสมมาในอดีต มีความมุ่งมั่น ทুমเทและเสียสละเพื่อการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน หรือการเรียนการสอนที่ผู้เรียนสำคัญที่สุด ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมวด 4 เพื่อให้เป็นผู้นำการปฏิรูปการเรียนรู้ ซึ่งการปฏิรูปการเรียนรู้ ถือเป็นหัวใจของการปฏิรูปการศึกษา และที่สำคัญที่สุด ผู้ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติจะต้องปฏิบัติภารกิจในการปฏิรูปการเรียนรู้ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 โดยจะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานด้วย คือ ครูแห่งชาติ จะต้องดำเนินโครงการวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน (การจัดการเรียนการสอนตามพระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542) ครูต้นแบบ และครูแกนนำ จะต้องพัฒนาครูเครือข่ายในด้านการจัดการเรียนการสอนหรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ เป็นต้น ผลการดำเนินงานของผู้ที่ได้รับการยกย่องเชิดชูเกียรติแล้วนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาครูเครือข่าย การปฏิรูปการเรียนรู้ และการปฏิรูปวิชาชีพครู อันจะทำให้การปฏิรูปการศึกษาประสบความสำเร็จในที่สุด

ตอนที่ 2 โครงการครูแห่งชาติ

สำหรับรายละเอียดของโครงการครูแห่งชาติ (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2541 และสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2543) ผู้วิจัยจะขอเสนอ ดังนี้

1. โครงการครูแห่งชาติโดยสรุป

โครงการครูแห่งชาติเป็นโครงการที่มุ่งยกย่องให้รางวัลแก่ครูผู้มีการปฏิบัติงานดีเด่น โดยการประเมินผลงานในอดีต ยกย่อง ให้รางวัล และให้เสนองานที่จะทำต่อในอนาคต เพื่อพัฒนาการฝึกหัดครู วิชาชีพครู และการศึกษาของประเทศโดยรวม ทั้งนี้ โดยอาศัยความรู้และประสบการณ์ของครูแห่งชาติ ให้เป็นเครือข่ายในการขยายผลการพัฒนาด้วยการมอบหมายหน้า

ที่พิเศษในการพัฒนางานด้านฝึกหัดครูและวิชาชีพครูให้ นอกเหนือจากภาระงานสอนตามปกติ
โครงการนี้มุ่งส่งเสริมให้ครูได้พัฒนาอย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

วัตถุประสงค์

- ก. เพื่อยกย่องและผดุงเกียรติคุณแห่งวิชาชีพครู
- ข. เพื่อให้เกิดเครือข่ายในการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษา
- ค. เพื่อเป็นการยกย่องและให้กำลังใจแก่ครูที่ทำงานหนัก และมีผลงานดีเด่น
- ง. เพื่อสร้างแรงจูงใจให้คนดี คนเก่ง สนใจเข้ามาเป็นครู
- จ. เพื่อสร้างบุคลากรครูต้นแบบให้แก่วงการวิชาชีพครู

ขอบข่ายของครูแห่งชาติ

ครูแห่งชาติมีขอบข่ายครอบคลุมครูทุกประเภททุกระดับการศึกษาทั้งการศึกษาใน
โรงเรียน นอกโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งจากสถาบันของรัฐ เอกชน และองค์กร
ประชาชน

กระบวนการคัดเลือกครูแห่งชาติ

(1) คัดเลือก ดำเนินการคัดเลือกครูผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูที่
เคยได้รับรางวัลลักษณะนี้มาแล้ว โดยให้มีการเสนอชื่อและส่งผลงานในอดีตมาประเมิน

(2) ประเมินผลงานในอดีตของครูที่ได้รับการเสนอชื่อ

(3) พิจารณางานในอนาคต ครูที่ได้รับการประเมินผลงานในอดีตว่ามีผลงานดีเด่นอยู่
ในเกณฑ์ที่กำหนด จะได้รับการคัดเลือกให้เสนอโครงการที่จะดำเนินการต่อไปในอนาคต เพื่อ
การพัฒนาการฝึกหัดครูและวิชาชีพครู ซึ่งอาจดำเนินการได้ 3 ลักษณะ ดังนี้

(3.1)โครงการวิจัยด้านการเรียนการสอน

(3.2)โครงการวิจัยและพัฒนาครูเครือข่าย

(3.3)โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมครู

(4) ยกย่องให้เป็นครูแห่งชาติระดับ 1 และให้รางวัล

(5) ดำเนินงานตามโครงการ ที่ได้รับอนุมัติพร้อมค่าใช้จ่ายสนับสนุน

(6) คัดเลือกใหม่ ครูแห่งชาติระดับ 1 ส่งผลงาน มาประเมินเพื่อเป็นครูแห่งชาติ

ระดับ 2

- (7) ประเมินผลงานใหม่ ประเมินผลงานที่ดำเนินการและประสบความสำเร็จ
 - (8) พิจารณางานในอนาคตเพื่อเป็นครูแห่งชาติระดับ 2 ให้เสนอโครงการพัฒนาการฝึกหัดครูที่จะทำต่อในอนาคตมาเพื่อพิจารณา ซึ่งจะต้องเป็นโครงการที่ส่งผลต่อประสิทธิภาพของการฝึกหัดครู ตามเกณฑ์ที่คณะกรรมการครูแห่งชาติกำหนด
 - (9) ยกย่องให้เป็นครูแห่งชาติ ระดับ 2 และให้รางวัล
 - (10) ดำเนินงานตามโครงการ ที่ได้รับอนุมัติพร้อมค่าใช้จ่ายสนับสนุน
 - (11) คัดเลือกใหม่ ครูแห่งชาติระดับ 2 ส่งผลงานมาประเมินเพื่อเป็นครูแห่งชาติ
- ระดับ 3
- (12) ประเมินผลงานใหม่
 - (13) พิจารณางานในอนาคตเพื่อเป็นครูแห่งชาติ ระดับ 3 ให้เสนอโครงการพัฒนาการฝึกหัดครูที่จะทำต่อในอนาคตมาเพื่อพิจารณา ซึ่งจะต้องเป็นโครงการที่มีผลกระทบต่อ การฝึกหัดครู และ/หรือการศึกษาของชาติโดยรวม ตามเกณฑ์ที่คณะกรรมการครูแห่งชาติกำหนด
 - (14) ยกย่องให้เป็นครูแห่งชาติ ระดับ 3 และให้รางวัล
 - (15) ดำเนินงานตามโครงการ ที่ได้รับอนุมัติพร้อมค่าใช้จ่ายสนับสนุน
 - (16) ครูแห่งชาติ ระดับ 3 ที่ดำเนินงานตามโครงการ ได้รับผลการประเมินว่าประสบความสำเร็จจะยังคงสามารถทำงานต่อเนื่อง เพื่อพัฒนาการฝึกหัดครูและได้รับค่าใช้จ่ายสนับสนุนโครงการต่อไป โดยมีการประเมินผลงานทุกปี

เป้าหมายใน 5 ปีแรก (ปี 2541 - 2545)

- ก. ตั้งเป้าหมายครูแห่งชาติไว้ประมาณ 1,200 คน ในระยะเวลา 5 ปี ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของผลงานในอดีต โครงการที่เสนอจะทำในอนาคตของผู้สมัคร งบประมาณและแหล่งเงินทุน
- ข. จะเน้นครูระดับก่อนประถมศึกษา ประถมศึกษา มัธยมศึกษา อาชีวศึกษา และฝึกหัดครู
- ค. จะเน้นครูใน 4 สาขาวิชา คือ วิทยาศาสตร์ คณิตศาสตร์ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ
- ง. ในระยะแรกของการดำเนินงานอาจมีปัญหาเรื่องงบประมาณ ประกอบกับครูที่มีผล

งานในอดีตถึงระดับที่จะเป็นครูแห่งชาติยังไม่มากนัก ก็อาจคัดเลือกและยกย่องเป็นครูแห่งชาติจำนวนหนึ่งที่เหมาะสมก่อนได้ และอาจจะตมทุนจากภาคธุรกิจเอกชนมาร่วมด้วย

การจัดลำดับ/ชั้นและรางวัล

ครูแห่งชาติจัดเป็น 3 ระดับ แต่ละระดับมีรางวัล แตกต่างกันตามภาระงาน/โครงการที่รับผิดชอบ

รางวัลที่ครูแห่งชาติจะได้รับ คือ การยกย่องประกาศเกียรติคุณและได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินงานโครงการที่นำเสนอ โดยมีจำนวนเงินและเงื่อนไขการจ่ายตามที่ระบุไว้ในโครงการสัญญา ซึ่งมีวงเงินค่าใช้จ่ายของครูแห่งชาติระดับ 1 ดังนี้

ครูแห่งชาติ ระดับ 1 ได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายดำเนินโครงการเฉลี่ยประมาณ 220,000 บาท/ปี/คน

สำหรับครูแห่งชาติ ระดับ 2 และระดับ 3 จะได้รับการสนับสนุนค่าใช้จ่ายดำเนินการโครงการเช่นกัน โดยจะกำหนดวงเงินค่าใช้จ่ายภายหลัง

แนวทางการดำเนินการคัดเลือก

การรับสมัครครูแห่งชาติจะดำเนินการ ดังนี้

ก. ประกาศทั่วไปและประกาศผ่านหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง

ข. ให้สถานศึกษา/หน่วยงานทางการศึกษา/บุคคล/องค์กรเสนอชื่อครูที่มีคุณสมบัติเหมาะสมและมีผลการปฏิบัติงานดีเด่นเข้ารับการคัดเลือก โดยกรอกข้อมูลของผู้เสนอชื่อและผู้ได้รับการเสนอชื่อตามแบบฟอร์มที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติกำหนดพร้อมทั้งเสนอผลงานของผู้ได้รับการเสนอชื่อ ดังนี้

- ผลงานด้านการเรียนการสอน แผนการสอน ระเบียบวิธีการสอน ตัวอย่างผลงานของเด็กที่มีข้อคิดเห็นของครูผู้สอนปรากฏอยู่ด้วย เป็นต้น พร้อมทั้งการรับรองหรือการประเมิน

ค. ประเมินผลงาน

ง. ให้ครูที่ได้รับการคัดเลือกเสนอผลงานที่จะทำในอนาคต โดยเสนอโครงการพัฒนาครูและบุคลากรทางการศึกษาที่ครูจะนำไปดำเนินการเมื่อได้รับการยกย่องเป็น “ครูแห่งชาติ” แล้ว

จ. พิจารณาโครงการที่เสนอ

ฉ. ประกาศ ยกย่อง ให้รางวัล และสนับสนุนค่าใช้จ่ายในการดำเนินโครงการใน อนาคตแก่ผู้ได้รับการยกย่องเป็น “ครูแห่งชาติ”

ช. ติดตาม ประเมินผลการดำเนินงานของ “ครูแห่งชาติ”

คุณสมบัติของผู้ได้รับการเสนอชื่อ

- ก. เป็นผู้ที่มีสัญชาติไทยและยังมีชีวิตอยู่ในวันตัดสิน
- ข. เป็นครูประเภทใดประเภทหนึ่งที่ระบุไว้ในขอบข่ายของครูแห่งชาติ
- ค. มีประวัติการทำงานที่โดดเด่นในฐานะครูโดยอาชีพ
- ง. มีผลงานการพัฒนาการเรียนการสอนที่ชัดเจนโดยอาจดำเนินการในรูปของการวิจัย และพัฒนา
- จ. มีความรู้และประสบการณ์เป็นที่ยอมรับของเพื่อนครูในการทำหน้าที่ช่วยเหลือชี้แนะ และผลักดันกิจกรรมของครูคนอื่น ๆ ให้เกิดประโยชน์สูงสุด รวมทั้งช่วยเหลือชี้แนะชุมชนด้วย

2. โครงการนำร่องในปี 2541

เป้าหมาย

ในปี 2541 ได้ดำเนินการโครงการนำร่อง โดยตั้งเป้าหมายครูแห่งชาติไว้ 14 คน เน้น ครูมัธยมศึกษาใน 4 สาขาวิชาหลัก คือ วิทยาศาสตร์ (เคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยา คอมพิวเตอร์ ศาสตร์) คณิตศาสตร์ ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

การดำเนินงาน

- ก. ได้มีการเปิดตัวโครงการครูแห่งชาติ ในวันพฤหัสบดีที่ 7 พฤษภาคม 2541 ณ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ
- ข. ประชาสัมพันธ์โครงการครูแห่งชาติออกไปอย่างกว้างขวาง โดยผ่านสื่อทุกประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ไปสเตรอร์ จดหมาย ฯลฯ พร้อมทั้งเชิญชวนให้เสนอชื่อ ครูผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่น ทุ่มเทและเสียสละเพื่อเด็ก ให้เข้ารับการคัดเลือกเป็นครูแห่งชาติ
- ค. กำหนดการเสนอชื่อเข้ารับการคัดเลือกเป็นครูแห่งชาติ ภายในวันที่ 15 มิถุนายน 2541
- ง. คัดเลือกครูแห่งชาติแล้วเสร็จในเดือนกันยายน 2541 โดยได้ผู้ผ่านเกณฑ์มาตรฐาน เป็นครูแห่งชาติ 4 คน จาก 4 สาขาวิชา คือ เคมี ชีววิทยา ฟิสิกส์ และภาษาไทย

เกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติ

เกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติ มี 5 ด้าน เรียงตามน้ำหนักของเกณฑ์ ดังนี้

- ก. การครองตนของครู
- ข. ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- ค. การจัดการเรียนการสอนของครู
- ง. ความสามารถทางวิชาการ
- จ. การประสานกับชุมชน

เกณฑ์แต่ละด้านมีเนื้อหาสรุปได้ดังนี้

ก. *การครองตนของครู* หมายถึง การเป็นแบบอย่างที่ดี ทั้งด้านส่วนตัวและครอบครัว มีคุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ มีวิถียุทธศาสตร์ และมีจรรยาบรรณครู

ข. *ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์* หมายถึง การสร้างบรรยากาศทางกายภาพ มนุษย์สัมพันธ์ และวิชาการ เพื่อส่งเสริมการเรียนการสอน การคิดค้นโครงการใหม่ ๆ คิดค้นนวัตกรรมเพื่อพัฒนาการเรียนการสอนโดยใช้สื่อ เทคโนโลยี และวิธีการอื่นที่จะพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ สร้างผลงานวิจัยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัสดุท้องถิ่นในการสร้างนวัตกรรมการเรียนการสอน

ค. *การจัดการเรียนการสอนของครู* หมายถึง การมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรดี ใช้วิธีการเรียนการสอนหลากหลายรูปแบบ เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง เน้นกระบวนการคิดและการแก้ปัญหาอันหลากหลาย ส่งเสริมให้นักเรียนศึกษาแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง เอาใจใส่ผู้เรียนอย่างทั่วถึง เลือกใช้สื่ออย่างเหมาะสมใช้วิธีการประเมินผลที่หลากหลายและครอบคลุม ใช้ข้อมูลจากการประเมินผลมาปรับปรุงการเรียนการสอน ตลอดทั้งได้ร่วตรงการสอนของตนเพื่อปรับปรุงให้ดีขึ้น

ง. *ความสามารถทางวิชาการ* หมายถึง การมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่สอนอย่างแท้จริง สามารถติดตามทันความก้าวหน้าทางวิชาการ และวิธีการเรียนการสอนโดยเฉพาะในวิชาที่ตนสอน สามารถประยุกต์เชื่อมโยงวิชาต่าง ๆ ให้เห็นความสอดคล้องกัน พัฒนานวัตกรรมท้องถิ่น และใช้กรณีศึกษาจากท้องถิ่นในการสอน เผยแพร่และแลกเปลี่ยนความรู้ระหว่างครู

สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ และมีการผลิตผลงาน หรือโครงการของนักเรียนและของครูอย่างสม่ำเสมอ

จ. การประสานงานกับชุมชน หมายถึง การเป็นบุคคลที่ชุมชนยอมรับในความสามารถ บุคลิกภาพ และคุณงามความดี เป็นผู้นำชุมชนทางวิชาการ เป็นสมาชิกองค์การวิชาชีพครู สาขาวิชาที่ตนสอนรู้จักองค์ประกอบของชุมชนอันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนดี มีความสามารถในการนำชุมชนมาช่วยโรงเรียน และนำโรงเรียนออกช่วยชุมชน และร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

เกณฑ์การพิจารณาโครงการที่ครูแห่งชาติจะดำเนินการ

1. เกณฑ์รวม

ครูที่ผ่านการพิจารณาตามเกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติแล้ว จะต้องเสนอโครงการที่จะทำในอนาคต เป็นโครงการ 3 ปี โดยมีแผนการดำเนินงานแยกเป็นรายปี ทั้งนี้ โครงการที่นำเสนอ นั้น จะต้องเป็นโครงการวิจัยรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งใน 3 รูปแบบ คือ

- ก. โครงการวิจัยด้านการเรียนการสอน
- ข. โครงการวิจัยและพัฒนาครูเครือข่าย
- ค. โครงการวิจัยและพัฒนารูปแบบการฝึกอบรมครู

โดยมีเกณฑ์การพิจารณาในภาพรวม ดังนี้

- 1) วัตถุประสงค์ของโครงการ จะต้องเป็นโครงการที่มุ่งเพื่อพัฒนาการฝึกหัดครู วิชาชีพครู หรือคุณภาพการศึกษาโดยรวม
- 2) ลักษณะของโครงการ จะต้องมีความเป็นนวัตกรรม และแสดงถึงความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 3) ผลของโครงการ จะต้องส่งผลต่อการพัฒนาคุณภาพและประสิทธิภาพการเรียนการสอนของครูและนักเรียน
- 4) ความเป็นไปได้ของโครงการ จะต้องแสดงให้เห็นถึงความพร้อมและความเชี่ยวชาญของผู้เสนอโครงการ วิธีการดำเนินงาน ระยะเวลาและงบประมาณ การสนับสนุนของผู้บริหารโรงเรียน ตลอดจนปัญหาและอุปสรรคที่อาจเกิดขึ้น ฯลฯ

นอกจากนี้โครงการที่จะนำเสนอควรมีความชัดเจนและสะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญและความจำเป็นของโครงการ มีการออกแบบการวิจัย และวางแผนการดำเนินงานที่ชัดเจน ทั้งกิจกรรม ขั้นตอน ระยะเวลาดำเนินงาน การติดตามและประเมินผลโครงการ

2.เกณฑ์เฉพาะของโครงการที่ครูแห่งชาติจะดำเนินการ

ก. โครงการวิจัยด้านการเรียนการสอน

- 1) หลักการและเหตุผลต้องเชื่อมโยงสอดคล้องกับประเด็นปัญหา
- 2) มีการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ
- 3) วัตถุประสงค์ของโครงการต้องระบุชัดเจนว่าโครงการจะก่อให้เกิดผลอย่างไรและจะนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือตอบปัญหาอะไร

- 4) มีระเบียบวิธีวิจัยที่เหมาะสมสอดคล้องกับประเด็นปัญหา
- 5) มีแผนงานวิจัยที่ระบุกิจกรรมและตารางเวลาของกิจกรรมต่าง ๆ อย่างชัดเจน สามารถปฏิบัติได้

- 6) ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ ต้องระบุผู้ที่จะได้รับประโยชน์จากโครงการ

ข. โครงการวิจัยและพัฒนาครูเครือข่าย

- 1) มีรูปแบบของการเป็นครูต้นแบบที่ชัดเจน
- 2) มีครูเครือข่ายอย่างน้อย 50 คน โดยสามารถระบุที่อยู่และสังกัดได้ และให้ความสำคัญกับการพัฒนาครูในโรงเรียนที่ครูแห่งชาติสังกัดและในพื้นที่ใกล้เคียงเป็นลำดับแรก
- 3) มีแผนการดำเนินงานที่ระบุกิจกรรมและตารางเวลาของกิจกรรมอย่างชัดเจน
- 4) มีเกณฑ์การประเมินผลและประเมินครูเครือข่ายเป็นระยะ ๆ

ค. โครงการวิจัยและพัฒนาารูปแบบการฝึกอบรมครู

- 1) หลักการและเหตุผลต้องเชื่อมโยงสอดคล้องกับประเด็นปัญหา
- 2) มีการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในและต่างประเทศ
- 3) วัตถุประสงค์ของโครงการต้องระบุชัดเจนว่าโครงการจะก่อให้เกิดผลอย่างไร และจะนำไปสู่การแก้ปัญหาหรือตอบปัญหาอะไร

- 4) สร้างรูปแบบการพัฒนาครู เปรียบเทียบกับรูปแบบเดิมที่มีอยู่ พร้อมทั้งชี้ให้เห็น

ข้อดีข้อเสีย

- 5) มีการทดลองรูปแบบที่สร้างขึ้น
- 6) มีการประเมินผลและปรับแก้รูปแบบให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น

3. โครงการนำร่องในปี 2542

เป้าหมาย

ในปี 2542 จะดำเนินโครงการโดยตั้งเป้าหมายครูแห่งชาติไว้ 14 คน จากครูระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายในสาขาวิชาหลัก คือ วิทยาศาสตร์ (เคมี ฟิสิกส์ ชีววิทยา วิทยาศาสตร์ทั่วไป วิทยาศาสตร์กายภาพ คอมพิวเตอร์) คณิตศาสตร์ ภาษาไทย ภาษาอังกฤษ และสังคมศึกษา

การดำเนินงาน

ก. ประชาสัมพันธ์โครงการครูแห่งชาติออกไปอย่างกว้างขวาง โดยผ่านสื่อทุกประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ โปสเตอร์ จดหมาย ฯลฯ พร้อมทั้งเชิญชวนให้เสนอชื่อครูผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่น ทุ่มเทและเสียสละเพื่อเด็ก ให้เข้ารับการคัดเลือกเป็นครูแห่งชาติ

ข. กำหนดการเสนอชื่อเข้ารับการคัดเลือกเป็นครูแห่งชาติ ภายในเดือนเมษายน 2542

ค. กำหนดการประกาศครูแห่งชาติ เดือนตุลาคม 2542

ในด้านของเกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติ และเกณฑ์การพิจารณาโครงการที่ครูแห่งชาติ จะดำเนินการนั้นเหมือนปี 2541

4. โครงการนำร่องในปี 2543

เป้าหมาย

จำนวนประมาณ 30 คน จากครูผู้สอนระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและตอนปลายทุกสังกัด

การดำเนินงาน

1. ประชาสัมพันธ์โครงการครูแห่งชาติออกไปอย่างกว้างขวาง โดยผ่านสื่อทุกประเภท เช่น วิทยุ โทรทัศน์ สื่อสิ่งพิมพ์ต่างๆ ไปสเดออร์ จดหมาย ฯลฯ พร้อมทั้งเชิญชวนให้เสนอชื่อครูผู้มีผลการปฏิบัติงานดีเด่น ทুমเทและเสียสละเพื่อเด็ก ให้เข้ารับการคัดเลือกเป็นครูแห่งชาติ โดยกำหนดการเสนอชื่อเข้ารับการคัดเลือกเป็นครูแห่งชาติ ภายในเดือนสิงหาคม 2543

2. ดำเนินการคัดเลือกตามกระบวนการคัดเลือกครูแห่งชาติ

เกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติ

เกณฑ์มาตรฐานครูแห่งชาติ มี 3 ด้านดังนี้

เกณฑ์มาตรฐาน	น้ำหนัก (ร้อยละ)
1. การจัดการกระบวนการเรียนการสอนของครู	60
1) การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนว พ.ร.บ. การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542	25
2) ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์	20
3) ความสามารถทางวิชาการ	15
2. การครองตนของครู	20
3. การประสานงานกับชุมชน	20

เกณฑ์แต่ละด้านมีเนื้อหาสรุปได้ดังนี้

1. การจัดการกระบวนการเรียนการสอนของครู แบ่งได้ดังนี้

1.1 การจัดการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 หมายถึง การมีความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรเป็นอย่างดี ใช้วิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่หลากหลาย เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ เน้นทักษะกระบวนการให้ผู้เรียนลงมือปฏิบัติจริง เน้นกระบวนการคิดและการแก้ปัญหาที่หลากหลาย กระตุ้นและส่งเสริมให้ผู้เรียนใฝ่เรียนรู้ ใฝ่ศึกษา/แสวงหาและสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง มองเห็นความแตกต่างของผู้เรียน เอาใจใส่ผู้เรียนอย่างทั่วถึง เป็นผู้อำนวยความสะดวก เลือกใช้สื่อและจัดสิ่งแวดล้อมที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอย่างเหมาะสม แนะนำแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่มากมายทั้งในและนอกโรงเรียน

ใช้วิธีการประเมินผลที่หลากหลาย มีการวิจัยในชั้นเรียน ใช้ข้อมูลจากการประเมินผลและการวิจัยมาปรับปรุงการเรียนการสอนให้ดีขึ้น ทั้งนี้ ต้องสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ หมวด 4 ว่าด้วยแนวการจัดการศึกษา

1.2 ความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ หมายถึง การสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ในโรงเรียน จัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ คิดค้นโครงการใหม่ๆ คิดค้นนวัตกรรมทางการศึกษา สื่อและเทคโนโลยีที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน และวิธีการอื่นๆ ที่จะพัฒนาผู้เรียนให้เต็มตามศักยภาพ ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัสดุท้องถิ่นในการสร้างนวัตกรรม การสร้างผลงานวิจัยในโรงเรียนเพื่อพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนและครู

1.3 ความสามารถทางวิชาการ หมายถึง การมีความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่สอนอย่างแท้จริง สามารถติดตามทันความก้าวหน้าทางวิชาการและการจัดกระบวนการเรียนรู้ในวิชาที่ตนรับผิดชอบ สามารถประยุกต์เชื่อมโยงวิชาต่างๆ ให้สอดคล้องกัน พัฒนาหลักสูตรท้องถิ่น และใช้กรณีศึกษาจากท้องถิ่นในการจัดกิจกรรม การจัดหลักสูตรการเรียนการสอนให้เกิดการบูรณาการ เผยแพร่และแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างครู สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ สาธิตผลงานหรือโครงการของนักเรียนและครูอย่างสม่ำเสมอ และจัดกิจกรรมการเรียนรู้ที่เป็นการศึกษาตลอดชีวิตให้แก่นักเรียน จัดกิจกรรม นิเทศ การแสดง การสาธิต และติดตามประเมินผลการเรียนรู้ของครู และนักเรียนอย่างสม่ำเสมอ สามารถทำการศึกษาค้นคว้าวิจัยและพัฒนาความรู้และกระบวนการเรียนรู้ หรือเคยมีผลงานวิจัยที่ดำเนินการเพื่อพัฒนาการจัดการเรียนรู้ของตนเอง มีความเข้าใจในการปฏิรูปการเรียนรู้ตามแนวทางในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542

2. การครองตนของครู หมายถึง การเป็นแบบอย่างที่ดีทั้งด้านส่วนตัวและครอบครัว มีคุณธรรม จริยธรรม มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดี จรรยาบรรณวิชาชีพ อนุรักษ์ศิลปและวัฒนธรรมของชาติ มีจรรยาบรรณวิชาชีพครู มีจิตวิญญาณของความเป็นครู เป็นที่ยอมรับของผู้บริหาร ครู นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน

3. การประสานงานกับชุมชน หมายถึง การเป็นบุคคลที่ได้รับการยอมรับศรัทธาจากชุมชนในความสามารถ บุคลิกภาพ และคุณงามความดี เป็นผู้นำชุมชนทางวิชาการ เป็นสมาชิกและสนับสนุนองค์กรวิชาชีพครู รู้จักองค์ประกอบของชุมชนอันเป็นที่ตั้งของโรงเรียนเป็นอย่างดี สร้างความสัมพันธ์และความร่วมมืออันดีระหว่างสถานศึกษากับชุมชนในการร่วมกันจัดและพัฒนาการศึกษา สามารถนำชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการสนับสนุนการเรียนรู้ของผู้เรียน และสามารถนำโรงเรียนช่วยเหลือชุมชนและร่วมมือกับชุมชนในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

ลักษณะโครงการในอนาคตของครูแห่งชาติ

เป็นโครงการวิจัยและพัฒนาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน (การสอนตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542) โดยเป็นโครงการต่อเนื่อง 3 ปี และมีแนวทางการดำเนินงานดังนี้

ปีที่ 1 วิจัย

1. กำหนดปัญหา (Identify problem) เกี่ยวกับการเรียนการสอนในสาขาวิชาที่ครูแห่งชาติสอน ศึกษาปัญหาการเรียนการสอนในวิชานั้นโดยการประชุมระดมความคิดของครูในวิชานั้นๆ ว่า บทเรียนหน่วยใดบ้างที่ผู้เรียนเห็นว่ายากทำให้ขาดความสนใจหรือไม่อยากเรียน เลือกมาเพียง 1 เรื่องเพื่อศึกษาวิจัยต่อไป

2. ทบทวนเอกสาร/งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง (Review literature) โดยทบทวนทฤษฎีการเรียนรู้ต่างๆ จากข้อมูลที่มีอยู่แล้วหรือข้อมูลใหม่ และประสบการณ์เดิม แล้วนำมาออกแบบวิธีการเรียนรู้ และดำเนินการวิจัย โดยจะต้องบันทึกการวิจัยและพัฒนากการส่งเสริมการเรียนรู้ และดำเนินการวิจัย โดยจะต้องบันทึกการวิจัยและพัฒนากการส่งเสริมการเรียนรู้ ทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ

3. นำเสนอข้อมูล โดยชี้ให้เห็นว่า การเรียนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 22 เป็นผลให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข ซึ่งอาจนำเสนอด้วยสื่อในรูปแบบต่างๆ เช่น วิดีทัศน์ เป็นต้น

ปีที่ 2 อบรม/นิเทศครูเครือข่าย

1. จัดอบรม/นิเทศครูเครือข่าย จำนวน 50 คน
2. บันทึกการอบรม/นิเทศครูเครือข่าย โดยบันทึกความสำเร็จ ความล้มเหลว และปัจจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้อง
3. ให้ครูเครือข่าย ที่เข้ารับการอบรม/นิเทศ นำสิ่งที่ได้รับจากการนิเทศ/อบรม ไปปฏิบัติและบันทึกผลการปฏิบัติหรือผลของการนำรูปแบบการจัดการกระบวนการเรียนรู้ของครูแห่งชาติไปใช้
4. ให้ครูแห่งชาติบันทึกผลการนิเทศ/อบรมครูเครือข่ายและผลการประเมินครูเครือข่ายด้วย

ปีที่ 3 ติดตามประเมินผลและเผยแพร่ต่อสาธารณชน

ครูเครือข่ายขยายผลการดำเนินงาน โดยครูแห่งชาติทำหน้าที่ติดตามประเมินผลการส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน ของครูเครือข่าย และจัดทำรายงานผลการดำเนินงานของครูเครือข่ายให้ครูแห่งชาติเผยแพร่ผลงานต่อสาธารณชน ซึ่งแสดงถึงความสำเร็จของการดำเนินงานของครูแห่งชาติ ทั้งนี้ผลงานของครูแห่งชาติถือเป็นลิขสิทธิ์ของครูแห่งชาติ สามารถนำไปจัดลิขสิทธิ์ และจำหน่ายให้กับสำนักพิมพ์ต่างๆได้

โครงการวิจัยและพัฒนาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียน (การสอนตามแนวพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542) มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วิจัยเอกสารและประสบการณ์

ทบทวนทฤษฎีการเรียนรู้ หรือการจัดกระบวนการเรียนรู้ต่างๆ ทั้งในและต่างประเทศ ที่เน้นการปฏิรูปการเรียนรู้ โดยผนวกกับประสบการณ์การจัดกระบวนการเรียนรู้ของตนที่ผ่านมา

2. ออกแบบวิจัยการเรียนรู้

นำข้อมูลที่ได้จากการวิจัยเอกสารและประสบการณ์มาช่วยในการออกแบบวิจัยการเรียนรู้

3. กระบวนการ

ต้องมีการเก็บข้อมูลก่อนเข้าโครงการ (pre-test) และหลังเข้าโครงการ (post-test) ซึ่งอาจมีกลุ่มทดลองและกลุ่มควบคุมหรือไม่ ขึ้นอยู่กับความจำเป็น

4. บันทึกการวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้

มีสาระของการวิจัยและพัฒนาการส่งเสริมการเรียนรู้ ดังนี้

1) สิ่ง que ผู้เรียนได้เรียนรู้/พัฒนาการของผู้เรียน บันทึกว่าผู้เรียนได้เรียนรู้อะไร มีพัฒนาการอะไรบ้าง บันทึกข้อมูลทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ โดยมีข้อมูลชี้ได้ว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ที่ถือผู้เรียนเป็นสำคัญ ตามมาตรา 22 ในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 เป็นผลให้ผู้เรียนเป็นคนดี คนเก่ง และมีความสุข

2) บันทึก/รายงานการวิจัย บันทึกวิธีและขั้นตอนต่างๆ ในการวิจัย ซึ่งอาจทำเป็นบันทึกประจำวัน

3) สื่อเพื่อการนิเทศและการพัฒนา จัดทำสื่อต่างๆ เช่น วีดิทัศน์ ซีดี ฯลฯ อธิบายเกี่ยวกับการดำเนินการวิจัยเพื่อใช้ในการนิเทศ/อบรมครูเครือข่าย เป็นต้น

- 4) การนิเทศ บันทึกทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ เช่น จำนวนและความสำเร็จของครูเครือข่าย เป็นต้น
- 5) การพัฒนาเครือข่าย บันทึกเชิงปริมาณและคุณภาพเช่นเดียวกัน เช่น ผลการทดลองของครูเครือข่าย หรือผลการนำรูปแบบการจัดกระบวนการเรียนรู้ไปใช้ เป็นต้น
- 6) การพัฒนาตนเอง บันทึกกระบวนการที่เริ่มต้นมาทั้งหมดนั้นได้มีการพัฒนายกระดับตนเองอย่างไร ได้เรียนรู้สิ่งใดบ้างเกี่ยวกับผู้เรียน และครูเครือข่ายที่รับการนิเทศหรืออบรม

5. ผลการดำเนินงานโครงการครูแห่งชาติที่ผ่านมา (ปี 2541 ถึง 2543)

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติได้ดำเนินโครงการนำร่องเพื่อคัดเลือกครูแห่งชาติมาตั้งแต่ปี 2541 คัดเลือกครูแห่งชาติได้จำนวน 4 คน ในปี 2542 คัดเลือกครูแห่งชาติได้จำนวน 6 คน และในปี 2543 คัดเลือกครูแห่งชาติได้จำนวน 12 คน ดังนี้

ครูแห่งชาติ ประจำปี 2541

1. นายประวิทย์ บึงสว่าง สาขาวิชาเคมี โรงเรียนราชวินิตบางแก้ว จังหวัดสมุทรปราการ
2. นายประดิษฐ์ เหล่าเนตร์ สาขาชีววิทยา โรงเรียนจุฬาราชวิทยาลัย จังหวัดพิษณุโลก
3. นายทองดี แยมสรवल สาขาวิชาฟิสิกส์ โรงเรียนคณะราษฎรบำรุงปฐมธานี จังหวัดปฐมธานี
4. นางพิศवास น้อยมณี สาขาวิชาภาษาไทย โรงเรียนชลกันยานุกูล จังหวัดชลบุรี

ครูแห่งชาติ ประจำปี 2542

1. นางอรพิน ศรีสุวรรณค์ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์ทั่วไป โรงเรียนไตรภพวิทยา จังหวัดลำปาง
2. นายภักดี รัชตวิภาสนันท์ สาขาวิชาวิทยาศาสตร์กายภาพ โรงเรียนบุญวาทย์วิทยาลัย จังหวัดลำปาง
3. นายศิลปชัย บุรณพานิช สาขาฟิสิกส์ โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

กรุงเทพฯ

4. นางประไพ แก้วนาวิ สาขาภาษาไทย โรงเรียนโพธิ์ศรีราชศึกษา จังหวัดปัตตานี
5. นางสาวสาลี ศิลปธรรม สาขาภาษาอังกฤษ โรงเรียนบ้านดอนขุนห้วย จังหวัด

เพชรบุรี

6. นายถนอมเกียรติ งานสกุล สาขาคณิตศาสตร์ โรงเรียนเมืองกลาง จังหวัดภูเก็ต

ครูแห่งชาติ ประจำปี 2543

1. นางวิมลศรี สุวรรณรัตน์ สาขาวิทยาศาสตร์ โรงเรียนบ้านเกาะหมี่ จังหวัดสงขลา
2. นางสาวทองระย้า นัยชิต สาขาคณิตศาสตร์ โรงเรียนวัดถนน จังหวัดอ่างทอง
3. นางพัชรา ทรงประศาสน์ สาขาคณิตศาสตร์ โรงเรียนบ้านดอน (ศรีเสริมกสิกร)

จังหวัดน่าน

4. นางสัมพันธ์ คลังภูเขียว สาขาภาษาอังกฤษ โรงเรียนอนุบาลชัยภูมิ จังหวัดชัยภูมิ
5. นางสาวรัตนา สถิตานนท์ สาขาภาษาไทย โรงเรียนสตรีศรีสุริโยทัย กรุงเทพฯ
6. นายดำรง สุวรรณกาญจน์ สาขาวิทยาศาสตร์ทั่วไป โรงเรียนยะหาศิริยานุกูล

จังหวัดยะลา

7. นางจุฬัดม อีสสรานนท์ สาขาฟิสิกส์ โรงเรียนพิริยาลัย จังหวัดแพร่
8. นายวิโรจน์ เฉลยสุข สาขาชีววิทยา โรงเรียนเรณูนครวิทยานุกูล จังหวัดนครพนม
9. นายสุรชัย บุญญานุสิทธิ์ สาขาภาษาอังกฤษ โรงเรียนปัทมชัยประชานิมิต

จังหวัดนครราชสีมา

10. นายถนอมจิต สังข์จรรยา สาขาภาษาอังกฤษ โรงเรียนสตรีพัทลุง จังหวัดพัทลุง
11. นายวิชัย วงศ์สุวรรณ สาขาสังคมศึกษา โรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย สมบูรณ์กุล

กันยา จังหวัดสงขลา

12. นายสวัสดิ์ เดชพระคุณ สาขาศิลปศึกษา โรงเรียนอนุบาลทุ่งยั้งนางาม จังหวัด

เชียงราย

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการยกย่องและให้รางวัลครูในประเทศไทย

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับครูที่ได้รับการยกย่องและให้รางวัล แบ่งได้เป็นงานวิจัยเชิงปริมาณ 6 เรื่อง และงานวิจัยเชิงคุณภาพ 2 เรื่อง ซึ่งมีดังนี้

งานวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบด้วยงานวิจัยของ สิริเพ็ญ เอมละออง (2530) พงษ์ศักดิ์ แป้นแก้ว (2534) นิรมล แสงดี (2535) ขวลิต เกิดทิพย์ (2538) ทุน ภาษีธรรม (2539) และ ดนัย เอี่ยมทรัพย์ (2540) มีรายละเอียดดังนี้

สิริเพ็ญ เอมละออง (2530) ได้ศึกษาความคิดเห็นของครูดีเด่น ผู้บริหารโรงเรียนดีเด่น และผู้จัดโครงการดีเด่นเกี่ยวกับปัญหาและแนวทางในการแก้ปัญหา เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพและคุณภาพการเรียนการสอนในโรงเรียนประถมศึกษา พบว่าปัญหาของการปรับปรุงประสิทธิภาพ และคุณภาพของการประถมศึกษาคือ 1. จำนวนของเอกสารประกอบหลักสูตรไม่เพียงพอ 2. ครูส่วนใหญ่ยังคงยึดติดกับการสอนแบบเก่า และยังขาดความรู้และทักษะในการสร้างเครื่องมือวัดผล 3. โรงเรียนส่วนใหญ่ยังขาดบุคลากรที่มีความสามารถเฉพาะด้าน และมีปัญหามากที่สุดด้านบริการสื่อการสอน 4. สิ่งที่ครูประถมศึกษาต้องการมาก คือการได้รับขวัญและกำลังใจ 5. นักเรียนส่วนมากมีปัญหาทางด้านสุขภาพ ไม่รู้จักวิธีการแก้ปัญหา ขาดความรับผิดชอบ และไม่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนร่วม แนวทางการแก้ปัญหามีดังนี้คือ 1. หน่วยงานการศึกษาระดับท้องถิ่นควรปรับปรุง บริการด้านเอกสารประกอบหลักสูตร 2. ผู้บริหารควรจัดให้ครูได้ดูการสาธิตวิธีสอน ควรนิเทศอย่างสม่ำเสมอ และควรให้ครูศึกษาหนังสือ และเอกสารการวัดผล 3. ควรส่งเสริมให้ครูได้รับการฝึกอบรม และควรปรับปรุงการให้บริการด้านสื่อการสอน 4. ควรเร่งสร้างเสริมขวัญและกำลังใจแก่ครูประถมศึกษาโดยด่วน 5. ครูควรปรับปรุงวิธีการจัดโครงการอาหารกลางวัน ควรเป็นแบบอย่างที่ดีแก่เด็ก และใช้กระบวนการกลุ่มกับวิธีการประชาธิปไตยสอดแทรกในการเรียนการสอน นอกจากนี้ ผลการวิจัยพบว่าการใช้กระบวนการกลุ่มสัมพันธ์ การจัดบริการห้องสมุด กิจกรรมเสริมสร้างวินัยนักเรียน และการวางแผนงานบริหารวิชาการ เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพและคุณภาพในโรงเรียนประถมศึกษา

พงษ์ศักดิ์ แป้นแก้ว (2534) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ของครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น ระดับมัธยมศึกษา โดยศึกษาจากครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น ระดับมัธยมศึกษา

ที่ได้รับรางวัลครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น จากสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่ พ.ศ.2525 – 2534 จำนวน 15 คน ใช้แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง พบว่า

1. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่เตรียมการสอนล่วงหน้าทุกครั้ง โดยการเตรียมสื่อที่จะใช้และอ่านวารสารทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอ
2. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่ดำเนินการสอน โดยใช้วิธีสอนแบบเสาะหาความรู้ให้นักเรียนได้ฝึกทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ต่าง ๆ ตามแนวทางของสถาบันส่งเสริมการสอนวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี (สสวท.) มีการัดแปลงเนื้อหาและกิจกรรมการทดลองบ้าง โดยครูส่วนใหญ่ไม่พบปัญหาหรืออุปสรรค แต่ถ้าพบส่วนใหญ่เกิดจากสิ่งแวดล้อมภายในโรงเรียน มีการยกตัวอย่างจากหนังสือพิมพ์และวารสารต่าง ๆ มาประกอบเรื่องที่สอนด้วย
3. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่เลือกใช้สื่อการเรียนการสอนที่ตรงกับเนื้อหาและใช้เกณฑ์อื่น ๆ ประกอบเช่น เป็นวัสดุที่หาได้ง่าย ราคาถูก และใช้ประโยชน์ได้คุ้มค่า ครูส่วนใหญ่สามารถผลิตสื่อการเรียนการสอนขึ้นใช้ด้วยตนเอง มีการนำเอาวัสดุทัศนวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ มาใช้ประกอบการเรียนการสอนเป็นบางครั้ง แต่ไม่เคยนำคอมพิวเตอร์มาใช้ในการเรียนการสอนเลย
4. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่สร้างเครื่องมือวัดผลการเรียนขึ้นใช้เองโดยใช้คู่มือการวัดผลของกลุ่มโรงเรียนประกอบ ส่วนใหญ่ใช้ข้อสอบแบบปรนัยมากกว่าเครื่องมือชนิดอื่น ๆ
5. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่จัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรให้นักเรียนได้ปฏิบัติทั้งในและนอกชั้นเรียน โดยกิจกรรมที่จัดในชั้นเรียนส่วนใหญ่คือให้ดูสไลด์หรือวีดิทัศน์เกี่ยวกับเรื่องที่เรียน และกิจกรรมที่จัดนอกชั้นเรียนส่วนใหญ่ คือ ให้ทำโครงงานวิทยาศาสตร์ และทำโครงการหรือจัดกิจกรรมทางวิทยาศาสตร์
6. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่จัดสอนซ่อมเสริมให้กับนักเรียนที่เรียนอ่อน โดยมีการศึกษาสาเหตุของปัญหาและเตรียมการสอนก่อนเข้าสอน ส่วนใหญ่จัดสอนในคาบซ่อมเสริมและใช้การสอนแบบกลุ่มย่อย

นิรมล แสงดี (2535) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์ของครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นในระดับมัธยมศึกษา โดยศึกษาจากครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น ระดับมัธยมศึกษาที่ได้รับรางวัลครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น จากสมาคมวิทยาศาสตร์แห่งประเทศไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ ตั้งแต่ พ.ศ.2525 – 2534 จำนวน 15 คน ใช้แบบสัมภาษณ์อย่างมีโครงสร้าง พบว่า

1. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่ เลือกสื่อการสอนที่ตรงกับเนื้อหาของบทเรียน เป็น

สื่อที่หาง่ายราคาถูก เป็นสื่อการสอนที่มีอยู่แล้วในโรงเรียนที่ให้ข้อเท็จจริง ในการเลือกสื่อ ครูพิจารณาเรื่อง ขนาด สี และระดับความสามารถของนักเรียน

2. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่ เตรียมการใช้สื่อการสอนล่วงหน้าก่อนนำไปใช้สอนจริงและศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมจากการอ่านวารสารทางวิชาการอย่างสม่ำเสมอ นอกจากนี้ยังจัดหาหนังสืออ่านเพิ่มเติมให้กับนักเรียน โดยจัดไว้ที่ศูนย์วิชาการของหมวด มีการอธิบายขั้นตอนต่าง ๆ ของการใช้สื่อการสอนให้นักเรียนทราบล่วงหน้า และสนับสนุนให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรม

3. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่ ใช้สื่อประเภทของจริงมาก รายการวิทัศน์และมีการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรเพื่อให้นักเรียนนำความรู้ไปใช้ในชีวิตประจำวัน กิจกรรมที่จัดมากคือ การทำโครงงานวิทยาศาสตร์ โดยให้นักเรียนเข้าร่วมกิจกรรมตามความสนใจ มีการใช้ห้องปฏิบัติการเกือบทุกครั้งที่มีการสอน ให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการใช้ จัดเก็บสื่อการสอน

4. ครูวิทยาศาสตร์ดีเด่นส่วนใหญ่ มีการประเมินการใช้สื่อการสอนจากประสิทธิภาพการเรียนรู้และคุณภาพของสื่อ โดยการซักถามจากนักเรียน

ชวลิต เกิดทิพย์ (2538) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการใช้สื่อการเรียนการสอนกลุ่มทักษะภาษาไทยของครูภาษาไทยดีเด่นในระดับประถมศึกษา เขตการศึกษา 2 โดยศึกษาจากครูภาษาไทยดีเด่นในระดับประถมศึกษาที่ได้รับรางวัลครูภาษาไทยดีเด่น จากสำนักงานคณะกรรมการการประถมศึกษาแห่งชาติ ตั้งแต่ พ.ศ.2533 – 2537 จำนวน 16 คน พบว่า

1. ครูภาษาไทยดีเด่นเลือกสื่อการสอนที่ตรงกับเนื้อหา ระดับความสามารถ ประสบการณ์และความคุ้นเคยของนักเรียน เลือกสื่อที่หาง่าย ราคาถูก ผลิตเองได้

2. ครูภาษาไทยดีเด่นเตรียมการใช้สื่อการสอนล่วงหน้าก่อนนำไปสอนจริง จัดมุมภาษาไทยสอดคล้องกับเนื้อหาที่กำลังเรียน ก่อนที่ครูจะให้นักเรียนใช้สื่อการสอนครูจะสาธิตให้นักเรียนดูก่อน

3. ครูภาษาไทยดีเด่นให้ความสำคัญกับการใช้สื่อการสอนในชั้นการดำเนินการสอนมาก เปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการใช้สื่อการสอน ครูช่วยดูแล ช่วยเหลือนักเรียนขณะใช้สื่อการสอน มีการจัดกิจกรรมนอกเวลาเรียน

4. ครูภาษาไทยดีเด่นจัดเก็บสื่อการสอนประเภทวัสดุไว้ในห้อง แยกเป็นบทและเนื้อหา สื่อการสอนประเภทอุปกรณ์จะเก็บไว้ในตู้เหล็กห้องพักครู ครูจะตรวจตราและซ่อมแซมสื่อการสอนประเภทวัสดุหลังเลิกเรียน

ทูน ภาชีธรรม (2539) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการสอนภาษาไทยของครูภาษาไทยดีเด่นในโรงเรียนสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี โดยมีวัตถุประสงค์ 1) เพื่อศึกษาการจัดการสอนภาษาไทย 2) เพื่อศึกษาการปฏิบัติงานด้านกิจการนักเรียน งานแนะแนว งานธุรการ และงานพัฒนา 3) เพื่อศึกษาคุณลักษณะในการปฏิบัติงานด้านการมีคุณธรรมจรรยาบรรณ ของครูภาษาไทยดีเด่นสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดปัตตานี

ผลการวิจัยพบว่า ด้านการเตรียมการสอนครูภาษาไทยดีเด่นเตรียมการสอนล่วงหน้าทุกครั้ง ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ครูภาษาไทยดีเด่นยึดนักเรียนเป็นศูนย์กลางตามวิธีสอนแบบมุ่งประสบการณ์ภาษา ซึ่งการสอนจะใช้การเน้น ย้ำ ซ้ำ ทวน เป็นพิเศษสำหรับนักเรียนที่พูดภาษามลายู ด้านการใช้สื่อการสอน ครูภาษาไทยดีเด่นผลิตขึ้นเอง และใช้บัตรคำ บัตรภาพ แถบประโยค และของจริงบ่อยที่สุด ด้านการจัดบรรยากาศในห้องเรียน ครูภาษาไทยดีเด่นจัดเป็นมุมประสบการณ์ต่าง ๆ ด้านการวัดและประเมินผล ครูภาษาไทยดีเด่นส่วนใหญ่ใช้การสังเกต ซักถามขณะสอน ให้ทำแบบฝึกหัดและทำแบบวัดจุดประสงค์ ด้านกิจกรรมเสริมหลักสูตร ครูภาษาไทยดีเด่นส่วนใหญ่จัดกิจกรรมประกวดต่าง ๆ เกี่ยวกับภาษาไทย ด้านการสอนซ่อมเสริม ครูภาษาไทยดีเด่นดำเนินการสอนตามปัญหาที่พบจากการวัดและประเมินผล ด้านหลักสูตรและการปรับปรุงหลักสูตร ครูภาษาไทยดีเด่นปรับเนื้อหาให้เหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นไม่ขัดต่อหลักศาสนาอิสลาม

การปฏิบัติงานและงานด้านอื่น ๆ พบว่า ครูภาษาไทยดีเด่นรับผิดชอบงานอื่น ๆ เพิ่มขึ้นจากการสอนปกติ ส่วนด้านงานกิจการนักเรียน ครูภาษาไทยดีเด่นดำเนินการร่วมกับครูในโรงเรียน ด้านงานแนะแนวเป็นการแนะแนวในห้องเรียน ให้นักเรียนเห็นความสำคัญของการเรียนภาษาไทย งานธุรการเป็นการทำงานด้านธุรการชั้นเรียน ด้านงานพัฒนา ครูภาษาไทยดีเด่นศึกษาด้วยตนเองจากหนังสือ จากการอบรม และจากการพูดคุยกับผู้รู้

สำหรับคุณลักษณะในการปฏิบัติงานด้านการมีคุณธรรมจรรยาบรรณของครูภาษาไทยดีเด่น ตามความเห็นของครูและผู้บริหารพบว่า ด้านความซื่อสัตย์ในเรื่องความกระตือรือร้นในการปฏิบัติงาน และเรื่องการปฏิบัติงานเต็มความสามารถอย่างสม่ำเสมอ และด้านการประหยัดในเรื่องการรู้จักออมทรัพย์เพื่อความมั่นคงของฐานะอยู่ในระดับมากที่สุด ส่วนด้านการมีเมตตา กรุณา มีความยุติธรรม มีความรับผิดชอบ มีวินัย มีความอดทน มีความรักและศรัทธาในอาชีพครู และการมีความเป็นประชาธิปไตยในการปฏิบัติงานและดำรงชีวิตอยู่ในระดับมาก

ดนัย เอี่ยมทรัพย์ (2540) ได้ศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานของครูวิทยาศาสตร์ดีเด่น ระดับประถมศึกษาในด้านการสอน การจัดกิจกรรมสร้างเสริมความสนใจทางวิทยาศาสตร์ การพัฒนาตนเองด้านการสอนวิทยาศาสตร์ และการบริการความรู้ทางด้านวิทยาศาสตร์แก่สังคม

ด้านการสอนพบว่า ครูส่วนใหญ่มีการเตรียมการสอนล่วงหน้าทุกครั้ง จัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนโดยเน้นทักษะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ใช้สื่อการสอนที่ผลิตขึ้นเอง วัดและประเมินผลด้วยวิธีการสังเกต

ด้านการจัดกิจกรรมสร้างเสริมความสนใจทางวิทยาศาสตร์ พบว่าครูส่วนใหญ่จัดกิจกรรมสร้างเสริมความสนใจทางวิทยาศาสตร์ในห้องเรียน ได้แก่ การรายงานข่าวเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และการจัดป้ายนิเทศเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ ครูส่วนใหญ่จัดกิจกรรมสร้างเสริมความสนใจทางวิทยาศาสตร์นอกห้องเรียน ได้แก่ การจัดตอบปัญหาเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ และการจัดนิทรรศการเกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และครูบางส่วนจัดโครงการวิทยาศาสตร์ ค่ายวิทยาศาสตร์

ด้านการพัฒนาตนเองในด้านการสอนวิทยาศาสตร์ พบว่า ครูส่วนใหญ่เข้ารับการอบรมสัมมนาเกี่ยวกับการสอนวิทยาศาสตร์ ศึกษาค้นคว้าความรู้จากเอกสารทางวิชาการต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์ และไปศึกษาดูงาน

ด้านการบริการความรู้ทางวิทยาศาสตร์แก่สังคม พบว่า ครูส่วนใหญ่เป็นวิทยากร เผยแพร่ความรู้เกี่ยวกับการจัดการเรียนการสอนให้คำปรึกษาแนะนำแก่เพื่อนครู และจัดทำเอกสารต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับการเรียนการสอนวิทยาศาสตร์เผยแพร่ให้แก่เพื่อนครู

งานวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นงานวิจัยของ นันทวัน สวัสดิ์ภูมิ (2540) และ วราศิริ วงศ์สุนทร (2543) มีรายละเอียดดังนี้

นันทวัน สวัสดิ์ภูมิ (2540) ได้ศึกษาเส้นทางในการพัฒนาครุนักวิจัย จากวิธีการวิจัยรายกรณีของครูดีเด่นระดับประถมศึกษาท่านหนึ่ง ผลการวิจัยสรุปได้ว่าเส้นทางการพัฒนาไปสู่การเป็นครุนักวิจัยของกรณีศึกษาเริ่มจากคุณลักษณะส่วนตัวที่เป็นคนชอบใฝ่หาความรู้ ช่างคิด ชอบอ่าน ชอบเขียนและรักธรรมชาติ ลักษณะดังกล่าวพัฒนามาด้วยการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานในลักษณะของการสังเกต วิเคราะห์ สังเคราะห์และสังสมประสบการณ์ชีวิตและการทำงาน อย่างบูรณาการในหน้าที่ครูที่รักเด็กและปรารถนาจะช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตของเด็ก ส่งผลให้เกิดกระบวนการพัฒนามาสู่การเป็นครุนักวิจัย ที่ใช้รูปแบบของการวิจัย ที่เป็นการวิเคราะห์ เอกสารหลักสูตร ศึกษาเป็นรายกรณี การวิจัยพัฒนา

ปัญหาของการวิจัย มาจากปัญหาของนักเรียน โดยมองเห็นโอกาสของการเรียนรู้คือ มโนทัศน์เริ่มต้นที่สำคัญ การวิเคราะห์ปัญหาซึ่งมีขอบข่ายจากการสังเกตนักเรียนแต่ละคนในวงกว้างไปสู่แนวคิดของการช่วยเหลือเด็กรายบุคคล วัตถุประสงค์ของการทำวิจัย เป็นการ พัฒนาการเรียนรู้ภาษาไทยเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันและในอนาคต ด้วยวิธีสอนอย่างหลากหลาย และในลักษณะบูรณาการเพื่อให้เหมาะสมกับสภาพและธรรมชาติการเรียนรู้ของเด็ก ประโยชน์จากการวิจัยคือการพัฒนาเด็ก พัฒนาตนเองให้สามารถพัฒนาการสอนนักเรียนให้ถูกต้อง และสร้างสรรค์ยิ่งขึ้น และผลกระทบสู่การพัฒนาเพื่อนครู

วราศิริ วงศ์สุนทร (2543) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเรียนรู้อย่างมีความสุข : การวิจัยรายกรณี ครูต้นแบบด้านการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ระดับชั้นประถมศึกษา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและพฤติกรรมการสอนของครูต้นแบบด้านการเรียนการสอนวิชาภาษาไทย ระดับชั้นประถมศึกษา โดยการเลือกกรณีศึกษาจากครูต้นแบบที่สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติเลือกไว้เป็นครูต้นแบบ เมื่อ พ.ศ. 2541 การศึกษาใช้วิธีการเชิงคุณภาพในการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และการวิเคราะห์เอกสาร ผู้วิจัยใช้ระยะเวลาอยู่ในสนาม 9 เดือน โดยเป็นครูผู้ช่วยของครูต้นแบบ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก คือ ครูต้นแบบ นักเรียน ผู้ปกครอง ผู้บริหารโรงเรียน ครูในโรงเรียน และครูเครือข่ายของครูต้นแบบ การวิเคราะห์ใช้การวิเคราะห์แบบอุปนัย และนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนา

ผลการวิจัย พบว่า ครูต้นแบบมีคุณลักษณะทั้งภายในและภายนอกที่เหมาะสมต่อการได้รับรางวัล และมีรูปแบบการสอนที่บูรณาการมาจากทฤษฎีการเรียนรู้หลายๆ ทฤษฎีแล้วนำมาปรับใช้เป็นของตนเอง โดยมีรูปแบบและพฤติกรรมการสอนดังนี้คือ 1) ครูมีจิตวิญญาณของความเป็นครู ทุ่มเทให้กับงาน และเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับนักเรียนในการประพฤติปฏิบัติตน 2) ครูมีความเข้าใจในพฤติกรรมและธรรมชาติของเด็กแต่ละบุคคล 3) ครูมีความรอบรู้ในเนื้อหาที่สอน มีการวางแผนและเตรียมการสอนล่วงหน้า 4) ครูจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลาย เพื่อสร้างความสนใจของนักเรียน 5) ครูมีสื่อการสอนที่หลากหลาย ทำง่าย ๆ และสอดคล้องกับบทเรียน 6) ครูจัดบรรยากาศและจัดสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ 7) ครูใช้วิธีการวัดและประเมินผลนักเรียนอย่างหลากหลาย และเปิดโอกาสให้นักเรียนมีส่วนร่วมในการประเมิน

จากรูปแบบและพฤติกรรมการสอนของครู สะท้อนออกมาเป็นพฤติกรรมการเรียนรู้ที่มีความสุขของนักเรียน คือ นักเรียนเกิดความปิติจากการได้เรียนและเกิดแรงบันดาลใจในการ

เรียนอันเนื่องมาจาก 1) นักเรียนเกิดการเรียนรู้ด้วยตนเองจากการฝึกปฏิบัติ มีประสบการณ์ตรงที่สัมพันธ์และนำไปใช้ได้ในชีวิตประจำวัน 2) นักเรียนได้เลือกทำกิจกรรมตามความสามารถ ความถนัด และความสนใจ 3) นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและมีโอกาสแสดงความสามารถให้ปรากฏ 4) นักเรียนมีส่วนร่วมในการประเมินผล เกิดความภูมิใจ ชื่นชม และยอมรับในผลงานทั้งของตนเองและผู้อื่น

จากการศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า มีผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับครูดีเด่นจากหน่วยงานองค์กร และมูลนิธิต่าง ๆ ซึ่งส่วนมากเป็นการศึกษาเกี่ยวกับการปฏิบัติงานด้านการสอนของครูดีเด่นทั้งในเชิงปริมาณและคุณภาพ และเป็นครูดีเด่นในช่วงก่อนที่จะมีพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ยังไม่มีผู้ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับครูแห่งชาติ จากเหตุผลข้างต้นทำให้ผู้วิจัยมีความสนใจที่จะศึกษาถึงเส้นทางการเป็นครูแห่งชาติ เพราะครูแห่งชาติเป็นครูที่ได้รับยกย่องว่าดีเด่นทั้งทางด้านการสอนและการวิจัย โดยการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจะใช้การวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multi-case study research) ในลักษณะมุ่งเจาะลึกถึงสาระของกรณีศึกษา เพื่อให้ได้ข้อมูลที่เชื่อถือได้ และการสรุปผลซึ่งนำไปสู่ความเข้าใจในกรณีศึกษาอย่างสมบูรณ์ โดยศึกษาครูแห่งชาติปี 2541 เพราะเป็นครูแห่งชาติรุ่นแรก และปฏิบัติงานในหน้าที่ครูแห่งชาติครบกระบวนการ 3 ปี ทั้งนี้เพื่อให้ได้องค์ความรู้ที่ครบถ้วนและครอบคลุมกระบวนการต่าง ๆ จากการได้รวบรวมครูแห่งชาติ การวิจัยในครั้งนี้จึงศึกษาจากกรณีศึกษาที่เป็นครูแห่งชาติ 2 ท่าน โดยศึกษาใน 2 ประเด็น คือ การดำเนินชีวิต การปฏิบัติงาน และผลงานในอดีตและในปัจจุบันของครูแห่งชาติ และความคิดเห็นเกี่ยวกับอนาคตภาพของโครงการครูแห่งชาติ

ตอนที่ 4 ลักษณะครูที่ดี

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาลักษณะของครูแห่งชาติ ซึ่งเป็นลักษณะของครูที่ดี ผู้วิจัยจึงได้ศึกษาและนำเสนอลักษณะของครูที่ดีที่มีผู้ศึกษาไว้แล้วดังนี้

1. ลักษณะของครูที่ดีตามแนวพระพุทธศาสนา

เมื่อพิจารณาตามหลักพุทธศาสนา ครูในฐานะกัลยาณมิตรของศิษย์ คือ เป็นมิตรแท้

หรือมิตรดี เป็นที่พึ่งของศิษย์ได้อย่างดี ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรม 7 ประการ (วิไล ตั้งจิตสมคิด, 2544) คือ

1. ปิโย หมายถึง น่ารัก คือ การทำตัวเป็นที่รักแก่ศิษย์และบุคคลทั่วไป การที่ครูจะเป็นที่รักแก่ศิษย์ควรตั้งตนอยู่ในพรหมวิหาร 4 คือ
 - 1.1 เมตตา ปราบปรามต่อศิษย์ หาทางให้ศิษย์เป็นสุข และเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านวิชาการและการดำเนินชีวิต
 - 1.2 กรุณา สงสารเอ็นดูศิษย์ อยากรช่วยเหลือให้พ้นจากความทุกข์ และใฝ่ใจบำบัดทุกข์ร้อน
 - 1.3 มุทิตา คือ ชื่นชมยินดีเมื่อศิษย์ได้ดี และยกย่องเชิดชูให้ปรากฏ เป็นการให้กำลังใจและช่วยให้เกิดความภูมิใจในตนเอง
 - 1.4 อุเบกขา คือ วางตัวเป็นกลาง จิตใจที่ตั้งอยู่ในความยุติธรรม ไม่ลำเอียงและไม่อคติ
2. ศุ หมายถึง การเป็นบุคคลที่มีความหนักแน่นมั่นคง ทั้งในด้านของจิตใจ และความรอบรู้ธรรมที่จะช่วยให้ครูมีคุณสมบัติดังกล่าว คือ พละ 5 ประการ ได้แก่
 - 2.1 ศรัทธาพละ คือ มีความเชื่อในทางที่ดี เช่น เชื่อว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ความเชื่อเกิดขึ้นในใจแล้ว จะเป็นพลังต่อต้านฝ่ายอกุศล
 - 2.2 วิริยะพละ คือ ความเพียรในทางที่ดี คือ เพียรระวังความชั่วไม่ให้เกิดขึ้นในตัวเอง เพียรทำความดีให้คงอยู่ และเจริญยิ่งขึ้นไป
 - 2.3 สติพละ คือ ความระลึกได้ มีความรู้สึกตัวในการกระทำ การพูด การคิดให้รอบคอบ
 - 2.4 สมาธิพละ คือ ความมีใจจดจ่อแน่วแน่มั่นคงในสิ่งที่ตนปฏิบัติ พลังสมาธิจะเป็นกำลังต่อต้านความฟุ้งซ่านมิให้เกิดขึ้นในใจ
 - 2.5 ปัญญาพละ คือ ความรอบรู้ รู้ว่าอะไรดี อะไรชั่ว อะไรควรทำ อะไรไม่ควรทำ
3. ภาวนีโย คือ การเป็นผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้มีความประพฤติดีงามควรแก่การเคารพ คือ การแต่งกายเรียบร้อย กิริยาท่าทางสง่าผ่าเผย วาจาอ่อนหวาน มีวิทยาความรู้และมีระเบียบวินัยอันดี การที่ครูจะอบรมสั่งสอนศิษย์ให้เป็นผู้มีความประพฤติดีงามได้นั้นตัวครูเองจะต้องอบรมตนเองให้เป็นผู้มีความประพฤติที่ดีงามเสียก่อน
4. วิตตะ คือ เป็นผู้มีความสามารถในการดัดเตือนสั่งสอน เพื่อให้ศิษย์มีความรู้ ความ

สามารถ และเป็นคนดี คือ ให้ความรู้ ความสามารถไปในทางสุจริต เป็นประโยชน์ต่อตนเอง และผู้อื่นได้ เพื่อให้สามารถนำไปปฏิบัติได้ ลักษณะการสอนในพุทธศาสนามี 4 ประการ คือ

4.1 สันตัสสนา คือ สอนให้เข้าใจชัดเจน เห็นจริงอย่างที่ต้องการ ซึ่งจะต้อง ดำเนินไปตามลำดับขั้นดังนี้ สอนจากสิ่งที่ย้ำไปยาก สอนจากสิ่งที่เป็นรูปธรรมไปหาสิ่งที่เป็นนามธรรม สอนจากสิ่งที่คุ้นเคยไปหาการใช้เหตุผล

4.2 สมาทปนา มีการกระตุ้นเร่งเร้า เพื่อให้เกิดความกระตือรือร้นที่จะประพฤติ ปฏิบัติตามที่ครูสอน

4.3 สมุตเตชนา สร้างกำลังใจ เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง กล้า คิด กล้าพูด กล้าทำ และมีมานะว่าจะต้องเรียน

4.4 สัมปหังสนา สร้างความเพลิดเพลินให้แก่ผู้เรียน คือ มีเทคนิคในการสอน ที่จะทำให้การเรียนการสอนน่าสนใจ ครูจะต้องมีกลวิธีที่จะทำให้ผู้เรียนเกิดความร่าเริง และมีความสุขต่อการเรียน

5. วจนกขโม คือ เป็นผู้มีความอดทนต่อถ้อยคำ และอดทนต่อกิริยาวาจาอันก้าวร้าว รุนแรงของผู้อื่นได้นั้น เป็นสัญลักษณ์ของความเข้มแข็ง และการรู้จักหักห้ามใจ ครูจะต้องมีขันติ รู้จักรักษาควบคุมอารมณ์ และมีความยับยั้งชั่งใจเพราะหน้าที่ของครูก็คือ เปลี่ยนพฤติกรรมของ คนที่ไม่รู้ให้รู้ ดังนั้นครูจึงต้องพร้อมที่จะทนต่อถ้อยคำรบกวนโต้แย้งซักถามของผู้เรียน ไม่เบือนหน้าหรือขุ่นเคืองที่จะให้ความกระจ่างในเรื่องต่างๆ ที่ผู้เรียนยังเคลือบแคลงสงสัยไม่เข้าใจ ครู จะต้องระลึกถึงอยู่เสมอว่า ผู้เรียนแต่ละคนมีสติปัญญาความสามารถแตกต่างกัน และยังมี มาจากสภาพแวดล้อมต่างกันด้วย

6. คัมภีร์วิญจกถัง กัตตา คือ สามารถขยายข้อความที่ยากให้ง่ายแก่การเข้าใจ เพราะ วิชาการต่างๆ ที่ครูนำมาสอนนั้นล้วนเป็นเรื่องที่ผู้เรียนไม่เคยเรียนมาก่อน ครูจะต้องมีวิธีที่จะทำให้ ผู้เรียนเข้าใจเรื่องยากๆ ได้ง่าย โดยวิธีการดังนี้คือ

6.1 ชี้ให้เห็นหัวข้อสำคัญๆ หรือโครงสร้างของวิชานั้น เพื่อให้ผู้เรียนเกิดความคิดรวบยอดก่อนที่จะอธิบายในรายละเอียดต่อไป

6.2 แสดงเหตุผลในวิชานั้น เช่น อธิบายจากเหตุไปสู่ผล อธิบายจากผลไปสู่ สาเหตุ ยกตัวอย่างประกอบหรือเปรียบเทียบกับเนื้อหาของวิชาอื่นๆ ที่ใกล้เคียง

6.3 สรุปเนื้อหาที่เป็นแก่นหรือสาระสำคัญของวิชานั้นๆ ตลอดจนชี้ให้เห็นคุณค่าในเชิงปฏิบัติ เพราะผู้เรียนจะเรียนรู้ได้ดียิ่งขึ้น ถ้าสิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ใกล้ตัว สามารถนำมาปฏิบัติ ได้

7. ในัจจุฐาเน นิโยชเย คือ การรู้จักและแนะนำศิษย์ไปในทางที่ถูกที่ควร วิธีการแนะนำศิษย์ไปในทางที่ถูกที่ควรนั้นมีอยู่ 3 ประการ คือ

7.1 นิคคหวิธี ใช้วิธีชู้การาบ เป็นวิธีเตือนให้ศิษย์รู้สึกตัวและละความชั่ว กล่าวคือ เมื่อเห็นศิษย์ประพฤติไปในทางที่ไม่ถูกไม่ควร ครูต้องว่ากล่าวตักเตือนหรือลงโทษ ไม่ควรปล่อยปละละเลย ให้มีการกระทำซ้ำๆ จนกลายเป็นนิสัย แต่การลงโทษก็ต้องพิจารณาให้เหมาะสม เพื่อให้เกิดความสำนึกผิดหรือหยาบช้า ไม่ใช่เป็นการซ้ำเติมหรือทำจนเกินกว่าเหตุ

7.2 ปคคหวิธี ใช้วิธีการยกย่องชมเชย เป็นการกระตุ้นส่งเสริมให้เกิดนิสัยที่ดี และป้องกันไม่ให้เกิดนิสัยที่ไม่ดี เมื่อใดที่เห็นศิษย์ทำความดีครูจะต้องยกย่องชมเชยเพื่อให้ศิษย์มีกำลังใจที่จะทำความดีซ้ำอีกจนกลายเป็นนิสัยที่ฝังามติดตัว การยกย่องชมเชยควรกระทำทั้งต่อหน้าและลับหลังเพื่อแสดงให้เห็นว่าครูมีความจริงใจ

7.3 ทิฏฐานคตวิธี ใช้วิธีกระทำให้เห็นเป็นตัวอย่าง ครูต้องการให้ศิษย์ประพฤติปฏิบัติอย่างไร ครูก็ต้องปฏิบัติเช่นนั้นให้ศิษย์ได้เห็นเป็นตัวอย่าง

2. ลักษณะของครูที่ดีจากผลการวิจัยต่างๆ

ธีรศักดิ์ อัครบวร (2544) ได้ศึกษาเกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดีจากการวิจัยหลายแง่มุม และหลากหลายกลุ่มตัวอย่าง ซึ่งสรุปลักษณะของครูที่ดีจากผลการวิจัยต่างๆ ได้ดังนี้

1. คุณลักษณะทางด้านส่วนตัว ครูที่ดีควรมีลักษณะต่อไปนี้

- 1.1 ความประพฤติดี
- 1.2 มีความใฝ่รู้ดี
- 1.3 สุขภาพกายดี
- 1.4 มีสุขภาพจิตดี
- 1.5 บุคลิกภาพดี
- 1.6 มีความตรงต่อเวลา
- 1.7 มีเจตคติที่ดีต่อศิษย์
- 1.8 มีความสามารถในการพูด

2. คุณลักษณะทางด้านวิชาการและงานครู มีลักษณะดังนี้

- 2.1 รอบรู้วิทยาการกว้างขวาง
- 2.2 มีความรู้ในวิชาที่สอนดี

- 2.3 มีความรู้ในวิธีสอนดี
- 2.4 มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์
- 2.5 มีเจตคติดีต่ออาชีพ
- 2.6 มีความสามารถในการปรับบทเรียนให้กับนักเรียน
- 2.7 มีความเข้าใจศิษย์
- 2.8 มีความสามารถในการใช้กลวิธีการสอนต่างๆ
3. คุณลักษณะทางด้านสังคม มีลักษณะดังนี้
 - 3.1 มีสัมพันธภาพที่ดีกับศิษย์
 - 3.2 มีสัมพันธภาพที่ดีกับเพื่อนครู
 - 3.3 มีสัมพันธภาพที่ดีกับผู้ปกครอง
 - 3.4 มีสัมพันธภาพที่ดีต่อบุคคลทั่วไปในชุมชนและท้องถิ่น

นอกจากนี้ วิไล ตั้งจิตสมคิด (2544) ยังได้ศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวกับลักษณะของครูที่ดี ซึ่งพบว่าเป็นดังนี้

ด้านคุณลักษณะ

1. มีความรักและศรัทธาในวิชาชีพครู และพร้อมที่จะพัฒนาวิชาชีพของตนอยู่เสมอ
2. ประพฤติตนเป็นแบบอย่างแก่ผู้เรียน ทั้งด้านศีลธรรม วัฒนธรรม กิจนิสัย สุชนนิสัย และอุปนิสัย ตลอดจนมีความเป็นประชาธิปไตย
3. ใฝ่รู้และพัฒนาตนเองอยู่เสมอ
4. มีความเมตตาแก่ศิษย์ และเห็นคุณค่าของศิษย์
5. มีสุขภาพสมบูรณ์
6. มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ทางวิชาการ และสามารถใช้กระบวนการคิดวิเคราะห์เพื่อ
แก้ไขปัญหาต่างๆ ได้
7. มีบทบาทในการพัฒนาชุมชน และสามารถเป็นผู้นำชุมชนได้
8. สามารถใช้เทคโนโลยีที่ทันสมัย ภาษา และการวิจัย เพื่อเป็นเครื่องมือในการ
พัฒนาตนเอง
9. สามารถพัฒนาตนเองให้เห็นครูแบบใหม่ในระบบสากลได้ คือ
 - 9.1 เป็นครูที่เน้นความหลากหลายเพื่อตอบสนองต่อผู้เรียนเป็นหลัก แนะนำผู้เรียน

สามารถพัฒนาเรียนรู้ได้อย่างเต็มศักยภาพและสร้างสรรค์ และให้ข้อมูลสะท้อนกลับผู้เรียนได้อย่างต่อเนื่อง

9.2 วิทยาการด้านคอมพิวเตอร์ และเทคโนโลยีสารสนเทศมากขึ้น เพราะการศึกษายุคใหม่เป็นการศึกษาผ่านอิเล็กทรอนิกส์มากขึ้น

9.3 เป็นครูที่ต้องไปหานักเรียนมากขึ้น เข้าเยี่ยมชุมชนได้มากขึ้น

ด้านความรู้

1. มีความรู้ในวิชาที่สอนอย่างแท้จริง สามารถเชื่อมโยงทฤษฎีในศาสตร์ความรู้มาสู่การปฏิบัติได้ ทั้งการปฏิบัติในระดับสากลและระดับท้องถิ่น
2. มีความรู้ด้านการวิจัย วิทยาการคอมพิวเตอร์ และภาษาเพื่อเป็นเครื่องมือในการแสวงหาความรู้
3. มีความรู้ด้านเทคนิคการสอน จิตวิทยา การวัดและประเมินผล และสามารถประยุกต์ใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน
4. รู้ข้อมูลข่าวสารรอบตัว และเรื่องราวในท้องถิ่น เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้และฝึกให้ผู้เรียนคิดวิเคราะห์วิจารณ์ได้

ด้านการถ่ายทอดความรู้

1. สามารถประยุกต์ใช้เทคนิคการสอนต่างๆ เพื่อจัดบรรยากาศการเรียนรู้ที่น่าสนใจ และผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่เรียน ตลอดจนสามารถเชื่อมโยงความรู้ไปสู่การนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ หรือใช้ในการเรียนรู้ต่อไป
2. สามารถอบรมบ่มนิสัยให้ผู้เรียนมีศีลธรรม วัฒนธรรม กิจนิสัย สุชนนิสัย และอุปนิสัย รวมทั้งรักในความเป็นประชาธิปไตย เพื่อเป็นบรรทัดฐานในการใช้ชีวิตร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข
3. สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนใฝ่รู้ และก้าวทันเทคโนโลยี ตลอดจนสามารถใช้ภาษาสื่อสารกันได้ เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาตนเองอยู่เสมอ และสามารถใช้เครื่องมือต่างๆ ในการแสวงหาความรู้และเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง
4. สามารถพัฒนาให้ผู้เรียนมองกว้าง คิดไกล และมีวิจารณญาณที่จะวิเคราะห์และเลือกข่าวสารข้อมูลให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองได้
5. พัฒนาให้ผู้เรียนเรียนรู้เรื่องราวต่างๆ ของชุมชน สามารถนำความรู้ไปประยุกต์ใช้

เพื่อพัฒนาชุมชน และแก้ปัญหาต่างๆ ในชุมชนได้

3. ลักษณะของครูที่ดีตามเกณฑ์มาตรฐานของคุรุสภา

คณะอนุกรรมการส่งเสริมวิชาชีพครูของคุรุสภา (2534) ได้ศึกษาเกี่ยวกับเกณฑ์มาตรฐานในการปฏิบัติตนของครู ซึ่งใช้บ่งชี้ลักษณะที่ดีของครู และได้สรุปว่าครูควรมีคุณลักษณะ 4 ประการ ดังนี้

1. รอบรู้ คือครูจะต้องมีความรอบรู้ในวิชาชีพของตน เช่น ปรัชญาการศึกษา ประวัติการศึกษา หลักการศึกษา นโยบายการศึกษา แผนและโครงการพัฒนาการศึกษา และจะต้องมีความรู้เชี่ยวชาญในเรื่องหลักสูตร วิธีสอนและวิธีประเมินผลการศึกษาในวิชาหรือกิจการที่ตนรับผิดชอบ นอกจากนี้ครูควรมีความรู้เกี่ยวกับสภาพเศรษฐกิจและสังคม รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงและพัฒนาการต่างๆ ที่เกิดขึ้นในสังคมของตนและของโลก

2. สอนดี คือ ครูจะต้องทำการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ มีการพัฒนาการสอนให้สอดคล้องกับความสามารถและความสนใจของนักเรียน อีกทั้งสามารถให้บริการและแนะแนวในด้าน การเรียน การครองตน และการรักษาสุขภาพอนามัย จัดทำและใช้สื่อการเรียนการสอนอย่างมีประสิทธิภาพ รวมทั้งสามารถปรับการเรียนการสอนให้เหมาะสมกับสถานการณ์บ้านเมืองในปัจจุบัน

3. มีคุณธรรมและจรรยาบรรณ คือ ครูต้องมีศรัทธาในวิชาชีพครู ตั้งใจใช้ความรู้ความสามารถทางวิชาชีพเพื่อให้บริการแก่นักเรียนและสังคม มีความซื่อสัตย์ต่อหลักการของอาชีพครู มีความรับผิดชอบในด้านการศึกษาต่อ สังคม ชุมชน และนักเรียน มีความรัก ความเมตตาและความปรารถนาดีต่อนักเรียน อุทิศตนและเวลาเพื่อส่งเสริมให้นักเรียนทุกคนได้รับความเจริญเติบโตและพัฒนาการในทุกด้าน

4. มุ่งมั่นพัฒนา คือ ครูต้องรู้จักสำรวจและปรับปรุงตนเอง สนใจใฝ่รู้และศึกษาหาความรู้ต่างๆ รู้จักเพิ่มพูนวิทยฐานะของตนเอง พยายามคิดค้นทดลองใช้วิธีการใหม่ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการเรียนการสอน และร่วมพัฒนาชุมชนด้วย

ลักษณะของครูที่ดีของคุรุสภานี้ เป็นกรอบที่คณะอนุกรรมการส่งเสริมวิชาชีพครูซึ่งคุรุสภาจัดตั้งขึ้น ได้นำเสนอต่อสถาบันวิชาชีพครูอย่างเป็นรูปธรรม

4. ลักษณะของครูที่ดีที่พึงประสงค์

ลักษณะของครูที่ดี ตามทัศนะต่างๆ ดังกล่าวนั้น ส่วนใหญ่จะมีทัศนะที่คล้ายคลึงกันซึ่งอาจจะสรุปลักษณะของครูที่ดี เป็นลักษณะสำคัญ ๆ 3 ด้าน คือ ภูมิรู้ ภูมิธรรม และภูมิฐาน (ธีรศักดิ์ อัครบวร, 2544)

ภูมิรู้ ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ได้แก่ คุณสมบัติส่วนตัว ที่เกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถทางด้านวิชาการที่จะสอน ตลอดจนการเป็นผู้ที่มีสติปัญญาดี เฉลียวฉลาด เชื่อมั่นในตนเอง มีความคิดสร้างสรรค์ รู้จักแสวงหาความรู้ใหม่ๆ เป็นต้น ภูมิรู้ที่สำคัญอีกประการหนึ่งของครูได้แก่ การสอนดี และปกครองดี สามารถอธิบายได้รวบรัดชัดเจน สอนสนุก ทำเรื่องที่ยากให้ง่ายขึ้น ควบคุมชั้นเรียนให้อยู่ในระเบียบวินัย เป็นต้น

ภูมิธรรม ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ได้แก่ การประพฤติดี เว้นจากอบายมุขทั้งปวง กระทำแต่สิ่งที่ดีที่สุจริต ทั้งกาย วาจา และใจ นอกจากนี้ครูต้องมีจรรยาบรรณและคุณธรรมสูง ชื่อสัตย์ เสียสละ มีเมตตากรุณา ยุติธรรม และมานะอดทน เป็นต้น

ภูมิฐาน ลักษณะของครูที่ดีในด้านนี้ได้แก่ บุคลิกภาพดี รูปร่างท่าทางดี แต่งการสะอาดเรียบร้อย พูดจาไพเราะนุ่มนวล น้ำเสียงชัดเจน มีลักษณะเป็นผู้นำ เป็นต้น นอกจากนี้ครูยังต้องเป็นผู้ที่มีมนุษยสัมพันธ์ดี มีอัธยาศัยไมตรีกับบุคคลทุกเพศ ทุกวัย ทุกชนชั้น

ซึ่งลักษณะของครูที่ดีที่พึงประสงค์ดังกล่าวสอดคล้องกับลักษณะครูไทยที่พึงประสงค์ ที่ วิไล ตั้งจิตสมคิด (2544) สรุปไว้ว่าควรมีลักษณะที่สำคัญ 3 ประการ คือ มีความรู้ดี มีบุคลิกภาพดี และมีคุณธรรมจริยธรรม

ตอนที่ 5 เทคนิคที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ใช้เทคนิคการเก็บรวบรวมข้อมูล 4 เทคนิค คือ การวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multi-case study research) การศึกษาจากเอกสารและหลักฐานที่มีการบันทึกไว้ตามสภาพปกติ (Unobtrusive measures) และเทคนิคเหตุการณ์วิกฤต (Critical incident technique) และการสนทนากลุ่ม (Focus group)

5.1 การวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multi-case study research)

การวิจัยพหุกรณีศึกษา เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดระบบของข้อมูลจากกรณีตัวอย่างในการวิจัยตั้งแต่ 2 กรณีตัวอย่างขึ้นไป เพื่อที่จะทำความเข้าใจสิ่งที่ต้องการศึกษาได้อย่างลึกซึ้ง และสามารถที่จะนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับบริบทที่ใกล้เคียงได้มากขึ้น เพราะการวิจัยแบบพหุกรณีศึกษาเป็นวิธีการวิจัยที่ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสมบูรณ์มากกว่าการวิจัยรายกรณี ที่ต้องการข้อมูลที่มีความลึกซึ้งมากกว่า ครอบคลุมบริบท ซึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพทั่ว ๆ ไปนั้น สนใจลักษณะของข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม มองภาพรวมของปรากฏการณ์ ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ เน้นการศึกษาติดตามแบบเจาะลึก โดยที่นักวิจัยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในบริบทการวิจัยนั้น ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ แต่ผลการวิจัยที่ได้มีจุดอ่อนในการสรุปอ้างอิงสู่บริบทการวิจัยอื่น ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยเป็นการวิจัยพหุกรณีศึกษา

การวิจัยพหุกรณีศึกษา เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีลักษณะสำคัญ คือ การแสวงหาความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด ความหมาย ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคลนอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ มักใช้เวลาในการศึกษาติดตามระยะยาว ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูล และเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย ซึ่งจะขยายความเป็นลักษณะสำคัญของการวิจัยเชิงคุณภาพได้ดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

1. เน้นการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวม โดยการมองจากหลายแง่มุม การศึกษาปรากฏการณ์นั้นจากแง่มุม หรือแนวคิดทฤษฎีที่มีความหลากหลายมากกว่ายึดแนวคิดอันใดอันหนึ่งเป็นหลัก ไม่พิจารณาปรากฏการณ์อย่างเป็นเสี่ยงเดียว หรือดูเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่ดูให้เห็นภาพเต็มรูป

2. เป็นการศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึก เพื่อให้เข้าใจความเปลี่ยนแปลงของปรากฏการณ์สังคมซึ่งมีความเป็นพลวัต การวิจัยจึงมักกินเวลาเป็นปี เพื่อจะให้เห็นสภาพความเปลี่ยนแปลงในระยะต่าง ๆ นอกจากนั้นก็เป็นการศึกษาเจาะลึก เช่น การศึกษาเฉพาะกรณี

หรือการศึกษาเฉพาะบุคคลเพื่อให้ทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งและสามารถมองภาพได้จากหลายแง่มุม

3. ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจความหมายของปรากฏการณ์ ในสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง มักมีการวิจัยสนาม (Field research) ในการวิจัยคุณภาพจะไม่มี การควบคุมและทดลองในห้องปฏิบัติการ เพราะทำให้ผู้วิจัยไม่เห็นปรากฏการณ์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม

4. คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัย ให้ความสำคัญและเคารพผู้ถูกวิจัยในฐานะที่เป็นเพื่อนมนุษย์ ไม่นำข้อมูลของผู้ถูกวิจัยไปเผยแพร่ไปใช้ให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ถูกวิจัย ไม่ฝืนใจถ้าผู้ถูกวิจัยไม่เต็มใจหรือไม่ต้องการให้ความร่วมมือ

5. ใช้การพรรณนาและการวิเคราะห์แบบอุปนัย ในการศึกษาชุมชนหรือการศึกษาเฉพาะกรณี เพื่อให้เห็นภาพรวมในขั้นแรก นักวิจัยเชิงคุณภาพจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพทั่วไปของชุมชนหรือกรณีศึกษา ในลักษณะของการพรรณนา ส่วนในการวิเคราะห์นักวิจัยเชิงคุณภาพจะใช้วิธีการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (induction) เป็นวิธีการวิเคราะห์ที่สำคัญวิธีการนี้คือการนำข้อมูลเชิงรูปธรรมย่อย ๆ หลาย ๆ กรณีมาสรุปเป็นข้อสรุปเชิงนามธรรมโดยการพิจารณาลักษณะร่วมที่พบในการวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นการวิเคราะห์แบบอุปนัยมากกว่าการใช้สถิติตัวเลข

6. เน้นปัจจัยหรือตัวแปรด้านความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความหมาย ในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม นักวิจัยเชิงคุณภาพเชื่อว่าองค์ประกอบด้านจิตใจ ความคิดและความหมายคือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมมนุษย์และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมมนุษย์ที่แสดงออกมา จึงจำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนจึงจะสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้

Yin (1994) กล่าวว่าวัตถุประสงค์ของกรณีศึกษามี 3 ข้อ คือ เพื่ออธิบาย (Explanation) เพื่อบรรยาย (Description) และเพื่อแสวงหา (Exploration) ส่วนประเภทของกรณีศึกษา จำแนกตามการออกแบบการวิจัย สามารถแบ่งกรณีศึกษาได้เป็น 2 ประเภทคือ

(1) กรณีศึกษาเดี่ยว (Single Case Study) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาเฉพาะบุคคล กลุ่มคน ปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง หรือกรณีใดกรณีหนึ่งเพียงกรณีเดียวภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน เพื่อแสวงหาคำตอบที่จะอธิบายหรือหาเหตุผลของการเกิดปรากฏการณ์นั้น เพื่อการ

ตรวจสอบ หรือเป็นการศึกษานำร่องเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎี เช่น การศึกษากรณีโรงเรียนที่มีปัญหาในการปฏิรูป การศึกษาถึงวิถีชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งในบริบทเดียวกัน เป็นต้น

(2) การวิจัยพหุกรณี (Multi-Case Study) เป็นการศึกษากรณีเฉพาะหลาย ๆ กรณี โดยสนใจทำการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบและมุ่งหาความสัมพันธ์จากข้อมูลเชิงประจักษ์ เพื่อนำไปสู่การสรุปเป็นทฤษฎี

องค์ประกอบและขั้นตอนการทำวิจัยคุณภาพ

นิตา ชูโต (2540) ได้เสนอแผนภาพองค์ประกอบและขั้นตอนในการวางแผนการวิจัยคุณภาพ เพื่อให้ให้นักวิจัยพร้อมที่จะทำงานตามขั้นตอนต่าง ๆ ได้ ดังนี้

การวางแผน

- ปัญหาชั่วคราว
- เลือกพื้นที่
- เวลาที่ศึกษา
- ตัวแปรต่าง ๆ ที่จะศึกษา

สมมุติฐานในการทำงาน

- สมมุติฐานชั่วคราว
- ได้ปัญหาวิจัย

การเก็บข้อมูล

- สัมภาษณ์
- สังเกตแบบมีส่วนร่วม
- ข้อมูลเอกสาร

การวิเคราะห์ข้อมูลและแปลผล

- ลดทอนขนาดข้อมูล
- จัดทำให้เป็นระบบ
- ตรวจสอบสมมุติฐานและทฤษฎี
- เขียนรายงาน

ขั้นตอนแรกของการเริ่มงานวิจัยคือการเตรียมตัวทำงานในสนามซึ่งเป็นขั้นตอนที่มีความสำคัญมาก “สนาม ในการวิจัยเชิงคุณภาพคือปรากฏการณ์สังคมที่เราจะศึกษานั้นเกิดขึ้น” (สุภางค์ จันทวานิช, 2543) เป็นปรากฏการณ์ที่เป็นจริงโดยธรรมชาติ ปรากฏการณ์ในสนามประกอบด้วย ฉาก (SETTING) ทั้งทางกายภาพที่ไม่มีชีวิต เช่น สถานที่ตั้งบ้านเรือน ถนน หมู่บ้านหรือโรงเรียน เป็นต้น และสิ่งมีชีวิต อันได้แก่ ผู้คน กลุ่มคน (ACTORS) ซึ่งจะรวมทั้งตัวหลักและตัวรองหรือตัวประกอบต่าง ๆ ซึ่งมีบทบาท (ROLE) ปฏิสัมพันธ์ (INTERACTION) และการแสดงออกกิจกรรมต่าง ๆ ในโอกาสและเหตุการณ์ต่าง ๆ กัน (ACTIVITIES AND EVENTS) (นิศา ชูโต, 2540)

1. วิธีการวิจัย : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม

1.1 การเลือกสนามวิจัย

การเลือกสนามหรือสถานที่วิจัย ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลาย ๆ ประการ ทั้งที่เกี่ยวกับตัวแปรที่ศึกษาว่าเหมาะสมกับสถานที่วิจัย และ/หรือนักวิจัยจะสามารถเข้าไปเก็บข้อมูลได้หรือไม่ รวมทั้งนักวิจัยมีความรู้เดิมคุ้นเคยเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ มาก่อน การเลือกสนามในช่วงระยะแรก ๆ และการให้เหตุผลในการเลือกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องของความเหมาะสมและเหตุผลทางหลักการทั่วไป และหลังจากการเข้าไปสำรวจ “สนาม” แล้ว บางครั้งอาจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นประเด็นสำคัญในการเลือกสนามจึงขึ้นอยู่กับว่า 1. นักวิจัยสามารถจะเข้าไปศึกษาในสถานที่ หรือสนามที่ตั้งใจจะเข้าไปศึกษานั้นได้หรือไม่ 2. บทบาทที่จะเป็น หรือบทบาทที่จะสวมเข้าไปในสถานการณ์นั้น ๆ จะช่วยทำให้เข้าถึงข้อมูลที่สนใจได้มากน้อยพอเพียงหรือไม่ นักวิจัยไม่มีทางรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาก่อน จนกว่าจะได้ทดลองเข้าไปสำรวจดูช่องทางความเป็นไปได้ด้วยตนเองก่อน พร้อมทั้งประยุกต์ใช้วิธีต่าง ๆ ในการเข้าถึง “สนาม” ให้ได้ (นิศา ชูโต, 2540)

1.2 การใช้เวลาในสนาม

การใช้เวลาในสนาม นักวิจัยต้องหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดช่วงเวลาที่อยู่ในสนาม คือ จะเข้าสนามช่วงไหน ใช้เวลานานเท่าใด และจะออกจากสนามในช่วงเวลาใด นักวิจัยต้องคำนึงถึงกิจกรรมของชุมชนที่ตนควรเข้าไปมีส่วนร่วม (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

1.3 การเตรียมตัวเข้าสนาม

การเตรียมตัวเข้าสนาม คือ การพยายามที่จะเข้าไปอยู่ในสนามอย่างดีที่สุดผสมกลมกลืนที่สุด และพร้อมที่สุด สิ่งที่ต้องเตรียมคือ ภาษา ในกรณีที่ผู้วิจัยไม่ได้ใช้ภาษาเดียวกับที่ใช้ในสนาม การแต่งกาย นักวิจัยควรแต่งกายให้เหมือนกับคนในสังคมที่เราจะเข้าไปศึกษา เพื่อให้คนในสังคมนั้นยอมรับ เตรียมอุปกรณ์อื่น ๆ ที่จำเป็นในการปฏิบัติงานภาคสนาม เช่น กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง อุปกรณ์เหล่านี้ช่วยให้การเก็บบันทึกข้อมูลสมบูรณ์ขึ้น (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

1.4 ยุทธวิธีเข้าสู่สนาม

นักวิจัยมียุทธวิธีใหญ่ ๆ 2 แบบอย่างในการแสดงออกถึงสถานภาพของนักวิจัย ได้แก่ แบบเปิดเผย คือ นักวิจัยขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลในสถานที่ใดที่หนึ่งโดยเปิดเผยสถานภาพการเป็นนักวิจัย และแบบปกปิด สถานภาพนักวิจัย เมื่อต้องการได้ข้อมูล สนามแบบ “ปิด” ต่อคนภายนอก กรณีดังกล่าวนักวิจัยจะสวมบทบาทเป็นคนอื่นปะปนเข้าสนามโดยไม่แจ้งให้ผู้นั้นในสนามรู้บทบาทที่แท้จริงของตัวเอง (นิตา ชูโต, 2540) การเลือกบทบาทชนิดเปิดเผยหรือปกปิดขึ้นกับการคาดการณ์ว่า ถ้าคนในชุมชนทราบบทบาทของนักวิจัยแล้ว จะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลหรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้านหรือไม่ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

1.5 การสร้างสัมพันธภาพในสนาม

เมื่อนักวิจัยได้รับอนุญาตเข้าไปในสนามแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การเก็บข้อมูลราบรื่น และได้ข้อมูลที่มีคุณภาพ ขึ้นอยู่กับการสร้างสัมพันธภาพ การปฏิบัติตนให้เข้ากับบรรยากาศของสนาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย กิริยาวาจา การประพฤติก การปฏิบัติตนซึ่งไม่ควรจะมากหรือน้อยหรือเกินมาตรฐานของบุคคลในสนามที่ศึกษาอยู่ (นิตา ชูโต, 2540)

ในวันแรก ๆ ของการเตรียมตัวทำงานภาคสนาม เทคนิคที่จะช่วยให้แก่นักวิจัยสร้างความสัมพันธ์ได้ดีมีดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

- 1) วางท่าที่สงบเสงี่ยม ไม่ทำตัวให้เด่นจนผิดสังเกต

- 2) หลีกเลี่ยงการถามคำถามที่จะทำให้ชาวบ้านหรือผู้ตอบรู้สึกอึดอัดและจำเป็นต้องปกป้องตนเอง
- 3) อย่าทำตัวทัดเทียมผู้นำของชุมชน
- 4) พยายามเข้าไปมีส่วนเกี่ยวข้องในเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่เกี่ยวข้องอย่างสงบและพร้อมที่จะช่วยเหลือ จะทำให้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเร็วขึ้น
- 5) หาใครคนหนึ่งเป็นผู้เริ่มแนะนำเราให้รู้จักกับชาวบ้าน
- 6) เมื่อมีความรู้สึกอึดอัด ให้เข้าใจว่าเป็นเรื่องปกติธรรมดา เพราะเรากำลังเข้ามาอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่
- 7) ให้ถือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม โดยเฉพาะการกระทำของเราไม่ใช่เรื่องส่วนตัว แต่เป็นเรื่องของงาน
- 8) อย่าคาดหวังว่าจะทำอะไรได้มากในวันแรก ๆ การสร้างความสัมพันธ์ใช้เวลาเป็นเดือน ๆ
- 9) เป็นมิตรกับทุกคน

1.6 การรวบรวมข้อมูลในสนาม

ยุทธวิธีสำคัญ ๆ ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนาม คือ การสังเกต การสัมภาษณ์แบบลุ่มลึก และการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสนาม

การวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำควบคู่กันไป กล่าวคือ เมื่อได้ข้อมูลไม่ว่าจะได้จากเอกสาร สังเกตหรือสัมภาษณ์ นักวิจัยจะวิเคราะห์ ตรวจสอบความถูกต้องจากแหล่งต่าง ๆ ในสนาม โดยการสังเกต สัมภาษณ์ซ้ำต่าง ๆ แหล่งจากผู้ให้ข้อมูลหลายคน ด้วยวิธีการหลาย ๆ วิธีการ แล้วค่อย ๆ ปรับสมมุติฐานชั่วคราวไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดความชัดเจนในข้อมูล และการตีความหมาย (นิตา ชูโต, 2540)

1.7 การจากสนาม

การจากสนามเป็นเรื่องที่นักวิจัยตัดสินใจเองว่า ควรสิ้นสุดเมื่อไร และควรจะทำอย่างไรจึงจะเหมาะสม สำหรับนักวิจัยเองและผู้ให้ข้อมูลซึ่งเริ่มจะเบื่อกว่าในกรณีที่ไม่มีปัญหาผิดปกติ (นิตา ชูโต, 2540)

2. การเก็บรวบรวมข้อมูล

2.1 การสังเกต (observation)

การสังเกต หรือการสังเกตการณ์ของผู้วิจัยเชิงคุณภาพ เน้นที่ความสัมพันธ์ของคนในสังคมมากกว่าสังเกตตัวคนแต่ละคน การสังเกตพฤติกรรมทางสังคมจึงต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้ผู้วิจัยเชิงคุณภาพจึงต้องพักอยู่ในชุมชนที่ตนทำการวิจัย การสังเกตมี 2 แบบ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543) คือ

(1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participant observation) คือ การเข้าไปเกี่ยวข้องกับหรือร่วมกิจกรรมด้วย เช่น ไปร่วมในพิธีแต่งงาน ผู้วิจัยจะเห็นพฤติกรรมหรือขั้นตอนต่าง ๆ ผู้วิจัยจะพบเห็นแบบแผนพฤติกรรม ความสัมพันธ์ของบุคคลและความหมายของพฤติกรรมนั้น ๆ ในขณะที่เดียวกันผู้วิจัยก็ควรพูดคุยและสัมภาษณ์ ชักถามพร้อม ๆ กันไปเช่นเดียวกัน

(2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non - participant observation) เป็นการสังเกตโดยที่ผู้วิจัยไม่ได้เข้าไปเกี่ยวข้องกับกิจกรรม ผู้วิจัยเป็นคนที่อยู่นอกกิจกรรมที่เกิดขึ้น จึงไม่สามารถเก็บข้อมูลได้ละเอียดเหมือนการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมจึงเหมาะในการเข้าสู่สนามในช่วงแรก ๆ หรือขึ้นอยู่กับสถานการณ์ เช่น การสังเกตการประชุมกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ที่ผู้จัดไม่อนุญาตให้บุคคลอื่นเข้าร่วมประชุม เป็นต้น

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมอาจเกี่ยวเนื่องกันได้ เช่น ระยะแรก ๆ ใช้วิธีการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แต่เมื่อผู้วิจัยคุ้นเคยกับชุมชนดีแล้วอาจขออนุญาตเข้าไปสังเกตแบบมีส่วนร่วมได้ ผู้วิจัยจึงต้องตระหนักว่าจะสังเกตอะไร ปฏิสัมพันธ์ของกลุ่มคนเป็นอย่างไร เพื่อให้เห็นความเป็นจริงที่เกิดขึ้น ส่วนการบันทึกนั้นถ้าเป็นการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมก็สามารถทำได้ในขณะที่สังเกตแต่ถ้าเป็นการสังเกตแบบมีส่วนร่วมการบันทึกอาจจะไม่สะดวก ควรบันทึกเมื่อเสร็จจากการสังเกตแล้ว ในขณะที่สังเกตหรือบันทึกนั้นผู้วิจัยต้องคิด (หรือตีความ) และตรวจสอบลักษณะต่าง ๆ ของกิจกรรมไปด้วยการสังเกตจะให้ประโยชน์แก่ผู้วิจัย คือ ทำให้เห็นพฤติกรรมที่เป็นธรรมชาติ ทำให้ได้ข้อมูลที่คนไม่ยอมบอกหรือไม่อาจตอบได้ และจะเป็นการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์

2.2 การสัมภาษณ์ (Interview)

การสัมภาษณ์เป็นการซักถามหรือสนทนาตามที่ผู้วิจัยต้องการสนทนาหรือการซักถามจะมากน้อยหรือใช้เวลานานเท่าใดขึ้นอยู่กับผู้ให้สัมภาษณ์ แบบของการสัมภาษณ์และผู้สัมภาษณ์จะต้องดูให้เหมาะสมกับเวลา หรือสามารถที่จะหยุดหรือตัดบทได้ (ถ้าผู้ถูกสัมภาษณ์พูดนอกประเด็น) แต่อาจจะใช้กลวิธีที่เหมาะสม เช่น เปลี่ยนประเด็นคำถาม หยุดดื่ม น้ำ ฯลฯ แต่ไม่ควรขัดคอผู้ให้สัมภาษณ์ในทันทีทันใด เพราะอาจทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์ไม่เต็มใจให้สัมภาษณ์ หรือให้ข้อมูลที่ไม่ตรงกับความเป็นจริง การสัมภาษณ์มีหลายแบบ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543) คือ

(1) การสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ (formal interview) หรือการสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง เป็นการสัมภาษณ์ที่ผู้วิจัยได้กำหนดคำถามไว้แน่นอนในการสัมภาษณ์ และต้องการถามคนจำนวนมากในการที่จะนำมาเปรียบเทียบข้อมูลที่ได้รับ

(2) การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ (informal interview) หรือการสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง การวิจัยเชิงคุณภาพนิยมใช้การสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการเป็นการสนทนาหรือการสัมภาษณ์ที่ไม่เคร่งครัดในการตั้งคำถาม แต่มุ่งที่จะทำความเข้าใจทัศนคติหรือระบบคิดของบุคคลในการให้ความหมายต่อปรากฏการณ์ต่าง ๆ ผู้วิจัยจะตั้งประเด็นปัญหาไว้ในใจเสมอ ถ้าเห็นว่าผู้ให้สัมภาษณ์พูดนอกประเด็นก็ควรใช้กลวิธีในการดึงเข้าประเด็นที่ตนตั้งคำถามไว้ให้ได้ อนึ่งผู้วิจัยควรคำนึงถึงการสัมภาษณ์บุคคลในวันใด เมื่อไรจึงจะเหมาะสม เช่น ถ้าสัมภาษณ์ผู้สูงอายุอาจจะได้ตลอดเวลา เพราะมีเวลาว่างมาก ถ้าเป็นวัยรุ่นหนุ่มสาวหรือวัยกลางคนอาจจะใช้เวลาเช้าหรือเย็นเพราะว่างจากการทำงานแล้ว เป็นต้น

(3) การสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (key informant) ผู้ให้ข้อมูลสำคัญหรือผู้ให้ข้อมูลหลัก คือผู้รู้ในชุมชนที่จะให้ข้อมูลอย่างละเอียด เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ เช่น พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน (ถามผู้ใหญ่บ้านหรือผู้อาวุโสที่เป็นหัวหน้ามาตั้งหมู่บ้าน) ด้านการศึกษา (ถามครูในหมู่บ้าน) ด้านพัฒนา (ถามผู้ทรงคุณวุฒิของหมู่บ้านหรือพัฒนาการประจำในเขตตำบลนั้น) ด้านศาสนา (ถามเจ้าอาวาสหรือผู้ที่เคยบวชที่วัดนี้มานานแต่สึกออกมาเป็นผู้อาวุโสในขณะนั้น) เป็นต้น การสัมภาษณ์แบบนี้จะกระทำได้อย่างละเอียดหรือเรียกว่าการสัมภาษณ์แบบลึก

การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมีเทคนิควิธีเช่นเดียวกับการสัมภาษณ์แบบไม่เป็นทางการ แต่แบบนี้จะเน้นประเด็นต่าง ๆ ตามที่ผู้ให้ข้อมูลรู้ ซึ่งผู้วิจัยจะต้องกำหนดเวลาในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้า และเมื่อผู้วิจัยกับผู้ให้ข้อมูลมีความคุ้นเคยกันแล้วเป็นส่วนใหญ่ การ

สัมภาษณ์แบบเจาะลึกจะให้ภาพรวมทางสังคมและวัฒนธรรมได้ดี จึงควรมีหลาย ๆ คน เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์และตรวจสอบข้อมูลให้ได้ความตรงมากที่สุด

2.3 การบันทึกข้อมูล (field note)

การบันทึกหรือการจดบันทึกภาคสนามมีความสำคัญมาก เพราะจะป้องกันการหลงลืมได้ ผู้วิจัยควรบันทึกข้อมูลไว้ อาจจะใช้สมุดบันทึกขนาดเล็กติดกระเป๋า เมื่อจำเป็นต้องจดชื่อบุคคลหรือสถานที่สำคัญย่อ ๆ เมื่อไปถึงที่พักหรือมีเวลาก็ขยายให้มากขึ้นตามที่ได้สังเกต หรือสัมภาษณ์บุคคล ข้อเสนอแนะในการบันทึกอาจสรุปได้จากนักวิจัยสนามของ ชัยันต์ วรรณะภุมิ (2531) ดังนี้

(1) เป็นการบันทึกข้อมูลที่ได้จากการสังเกตและการสัมภาษณ์ การบันทึกไว้ อย่างมีระบบจะช่วยให้สะดวกในการนำข้อมูลมาใช้ได้ทันทีโดยไม่สับสน และไม่ต้องกลับไปสนามอีก

(2) ผู้วิจัยจะบันทึกข้อมูลในขณะที่สังเกตหรือสัมภาษณ์หรือภายหลังยอมขึ้น อยู่กับสภาพการณ์ที่อำนวย แต่ไม่ควรบันทึกภายหลังจากการสัมภาษณ์หรือสังเกตนานเกินไป เพื่อป้องกันไม่ให้หลงลืมได้ ผู้วิจัยสนามอาจมีความเห็นแตกต่างกันตามประสบการณ์ของแต่ละคน เช่นบางคนเห็นว่าควรบันทึกให้ได้มากที่สุดแล้วทำประเด็นที่สำคัญไว้ให้ตรวจสอบได้ง่าย

(3) การเขียนบันทึกเป็นสิ่งที่ยากเพราะต้องจำเหตุการณ์นั้นได้ จึงต้องฝึกฝน การจำและสิ่งช่วยจำ เช่น ภาพถ่าย การเขียนลงสมุดโน้ตฉบับกระเป๋ การบันทึกโดยเทปบันทึก เป็นต้น จึงต้องมีการเตรียมสิ่งช่วยจำเหล่านี้ไว้เสมอ โดยเฉพาะสมุดโน้ตและกล้องถ่ายรูป มีความจำเป็นมากจึงควรนำติดตัวไปด้วยเสมอ การบันทึกจะเป็นการกรองหรือวิเคราะห์ข้อมูลระดับหนึ่ง ผู้วิจัยจะรู้ว่าตนเก็บข้อมูลได้สมบูรณ์เพียงใดเมื่อได้ตรวจสอบข้อมูลที่บันทึกไว้ในแต่ละวัน (ไพฑูริย์ มีกุล, 2539)

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพเป็นการจำแนกหมวดหมู่ของข้อมูลให้เป็นระบบเพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในความหลากหลาย ความหมายและความสัมพันธ์ของข้อมูลในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมหนึ่ง (ชัยันต์ วรรณะภุมิ ,2531) การอธิบายความหมายและ

ความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความหลากหลายของปรากฏการณ์มากกว่าที่จะเสนอความสัมพันธ์ และความคล้ายคลึงที่วัดได้ด้วยค่าทางสถิติ ความหลากหลายของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกันเพราะเชื่อมโยงกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในสังคมทุก ๆ ด้าน เพื่อให้ได้ภาพรวม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพอาจทำได้หลายวิธีตามลักษณะงานวิจัย

3.1 แนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูล

แนวการวิเคราะห์ข้อมูลสนามในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์ ข้อมูลภาคสนามส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแนวคิดของทฤษฎีใหญ่ ๆ ทางปรากฏการณ์วิทยา วัฒนธรรมการเรียนรู้ ดังนั้นแนวทางในการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามจึงเป็นเรื่องที่นักวิจัยจะนำรายละเอียดและประสบการณ์ในสนาม มาแสดงให้เห็นความเกี่ยวข้องกับปัญหาวิจัยอย่างไรโดยวิเคราะห์ให้เห็นรายละเอียดที่ลึกซึ้งให้เห็นรูปแบบประสบการณ์ วิธีคิด กรอบของวัฒนธรรมของสนาม หรือเพียงแต่ต้องการแสดงภาพตัวอย่างเพื่อประกอบการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อให้เห็น เปรียบเทียบ ความเหมือน ความแตกต่างของแต่ละกรณี และ/หรือต้องการศึกษาเพื่อพัฒนาทฤษฎีเฉพาะจากข้อมูลรูปธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การได้มาซึ่งทฤษฎีอื่น ๆ ได้คำอธิบายใหม่ ทฤษฎีใหม่ ๆ ต่อไป

เมื่อตระหนักในความคิดดังกล่าวแล้ว นักวิจัยก็สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์สรุปสร้างทฤษฎีจากข้อมูลรูปธรรมในสนามเป็นข้อมูลนามธรรมได้ โดยวิธีการอุปนัยต่อไปว่าจะวิเคราะห์ข้อมูลในระดับใด ระดับอธิบาย ปรากฏการณ์จะเชื่อมโยงความคิดคนใน – คนนอก จะจัดทำระบบคำวิธีคิด จะสร้างเป็นรูปแบบหรือทฤษฎี และการเขียนรายงานการวิจัย ก็เป็นผลผลิตของรูปแบบการวิเคราะห์ที่ได้คิดสร้างตามแนวที่ได้วางไว้นั่นเอง (นิศา ชูโต, 2540)

3.2 การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์

การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นขณะที่เก็บข้อมูลไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์ ข้อมูลเอกสารในสนามนั้น นักวิจัยจะใช้เวลาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ควบคู่กันไปและนำผลวิเคราะห์มาใช้

ในการปรับแนวคิด ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูลให้ครบถ้วน เพิ่มความแม่นยำของการวิจัยยิ่งขึ้น

ดังนั้นช่วงการเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์ จึงมิได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดเป็นสองช่วง แต่เป็นกระบวนการที่ควบคู่กันไป เพียงแต่ความเข้มข้นของกิจกรรมในแต่ละช่วงแตกต่างกัน (Lofland, 1971 อ้างถึงใน นิศา ชูโต, 2540)

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จึงเริ่มกระทำไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่อยู่ในสนามและหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จก็เป็นช่วงที่นำเอาแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาไว้ก่อนมาวิเคราะห์ทำเป็นระบบอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะทำให้งานวิเคราะห์เป็นระบบ และทำได้สะดวก ไม่ยุ่งยากเลย

สิ่งสำคัญที่นักวิจัยพึงระมัดระวัง คือ อย่าทิ้งให้ข้อมูลกองไว้เป็นตั้ง ๆ โดยมีได้วิเคราะห์หรือแม้แต่อ่าน นักวิจัยจะต้องอ่านบันทึกต่าง ๆ ที่เขียนบันทึกไว้ในสนาม ไม่ว่าจะบันทึกสนามที่เขียนเอง หรือบันทึกสนามที่ผู้ช่วยวิจัย หรือผู้ร่วมวิจัยเขียน ข้อมูลบันทึกสัมภาษณ์ที่พิมพ์ถ่ายทอดจากเทปบันทึก และข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ การอ่านเพื่อวิเคราะห์นั้น จะต้องอ่านแล้วอ่านอีกหลายครั้ง อ่าน วิเคราะห์ เชื่อมโยง และอ่าน อาจเป็น 4 หรือ 5 ครั้งถ้าจำเป็น และถ้าคิดว่ายัง “สกัดแก่นสาระ” จากข้อมูลได้ไม่ครบถ้วน การอ่านคิด วิเคราะห์ เชื่อมโยง สังเคราะห์หลาย ๆ ครั้งนี้เปรียบเสมือนการซักถามพูดคุยกับข้อมูลจนรู้อย่างทะลุปรุโปร่ง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพต้องใช้เวลาและความละเอียด นักวิจัยไม่มีทางลัดอื่น ๆ ให้อีก นอกจากจะอุทิศเวลาและพลังกำลังให้งานนี้ อย่าลืมว่า “การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการค้นหาค้นคิดที่ต่อเนื่องตลอดเวลาในการวิจัย” (นิศา ชูโต, 2540)

3.3 การจัดระบบเอกสารข้อมูล

ในขณะที่เก็บข้อมูล นักวิจัยมีเอกสารมากมาย จึงต้องจัดทำเอกสารเหล่านี้ให้เป็นระบบ โดยสร้างระบบแยกเป็นหมวดหมู่ (Files) เพื่อการสืบค้นได้ง่าย เมื่อแยกเป็นหลายหมวดหลายแฟ้มก็ต้องทำสำเนาหลายชุด และต้องเก็บต้นฉบับทุกสิ่งทุกอย่างไว้ 1 ชุด ในแฟ้มต้นฉบับเก็บไว้ในที่ปลอดภัย ต้นฉบับทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นเอกสาร หรือเทปบันทึกต่าง ๆ เมื่อนำออกไปจากแฟ้มต้นฉบับ เพื่อทำสำเนาเสร็จแล้วต้องรีบเก็บทันที เมื่อมีข้อมูลใหม่ ก็ต้องรีบทำสำเนาต้น

ฉบับเข้าแฟ้มต้นฉบับทันที แฟ้มสำคัญที่ควรจัดทำนอกเหนือจากแฟ้มต้นฉบับแล้ว ควรจัดทำแฟ้มข้อมูลดังนี้ (นิศา ชูโต, 2540)

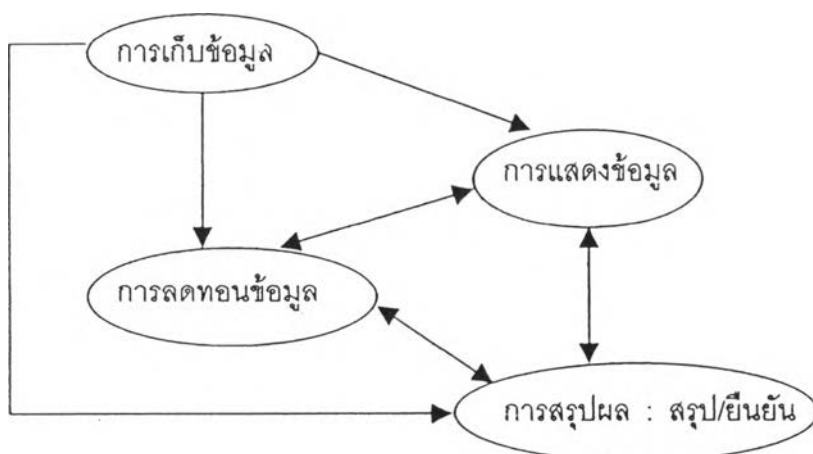
1. หมวดเรื่องทั่ว ๆ ไป เพื่อติดตามเรื่องราวต่าง ๆ ได้สะดวกรวดเร็วควรแยกเป็นแฟ้มบุคคล สถานที่ องค์กร เอกสาร รู้ได้ว่าอะไรเกิดขึ้นกับใคร เมื่อไร อย่างไร
2. หมวดข้อมูลสนาม นักวิจัยควรแยกแฟ้มข้อมูลการสังเกต แฟ้มการสัมภาษณ์ และแฟ้มบันทึกเกี่ยวกับกระบวนการในการเก็บข้อมูลไว้โดยเฉพาะ เพื่อช่วยในการเขียนวิธีการและกระบวนการเก็บข้อมูล สำหรับรายงานวิจัย
3. หมวดการวิเคราะห์ ในขณะที่เก็บข้อมูลและเริ่มต้นวิเคราะห์ นักวิจัยก็เริ่มจะมีคิดเกี่ยวกับ หัวเรื่อง หัวข้อเกิดขึ้นแล้วจึงสามารถเริ่มทำแฟ้มหัวเรื่องต่าง ๆ แยกเก็บเหตุการณ์และบันทึกความคิดในการวิเคราะห์ ฯลฯ เมื่อเวลาเก็บข้อมูลผ่านไปแฟ้มการวิเคราะห์ก็จะเพิ่มจำนวนเอกสารและหัวเรื่อง มาก ๆ ขึ้น ถ้านักวิจัยมีงบประมาณเพียงพอจะทำสำเนาเรื่องต่าง ๆ เรื่องละแผ่นแยกเข้าแฟ้ม แต่ถ้างบประมาณจำกัดก็ใช้ดินสอขีดเขียนหรือใส่หัวเรื่องไว้ แล้วคิดแยก ปะติด เก็บใส่ในแต่ละแฟ้มหัวเรื่อง ฯลฯ

การแยกแฟ้มไว้เป็นหมวดหมู่ให้เป็นระบบนี้ จะช่วยในการวิเคราะห์และเขียนต่อไป แม้ว่าการแยกและเก็บแฟ้มจะต้องใช้เวลามากก็ตาม แต่ถ้าทำให้เป็นระบบเสียแต่แรกจะประหยัดเวลาในภายหลัง

3.4 กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูล

กิจกรรมการวิเคราะห์นั้น ประกอบด้วย กิจกรรมการลดทอนขนาด และปริมาณข้อมูล (Data Reduction) การเลือกข้อมูลเพื่อแสดงหลักฐาน (Data display) การสร้างข้อสรุป และการทดสอบยืนยันผลสรุป (Conclusion and Verification) กิจกรรมนี้ต้องต่อเนื่องและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังรูป (Miles and Huberman, 1967 อ้างถึงใน นิศา ชูโต, 2540)

แผนภาพที่ 3 องค์ประกอบการวิเคราะห์ : รูปแบบปฏิสัมพันธ์

กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลแต่ละขั้นมีดังนี้ (นิตา ชูโต, 2540)

1. การลดทอนข้อมูล (Data Reduction)

หมายถึงกระบวนการ "เลือกเฟ้นหาจุดที่น่าสนใจ ทำให้เข้าใจง่าย สรุปย่อปรับข้อมูลดิบ" ที่เก็บจากสนาม จะเห็นว่า การปรับลดทอนข้อมูลนั้นเราทำอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่การแปลงความคิดเป็นการเก็บข้อมูล การเลือกสนาม การตัดสินใจว่าจะเก็บข้อมูลอะไรที่แทนแนวคิดนั้น ๆ และในช่วงการเก็บข้อมูลเราก็ทำการลดทอนข้อมูล (คือสรุป ลงรหัส ทดสอบแนวคิดรวมเป็นกลุ่ม แบ่งเป็นส่วน ๆ เขียนข้อสรุปชั่วคราวและแปลงข้อมูลอยู่ตลอดเวลาไปจนกระทั่งเขียนรายงานเสร็จ

การลดทอนข้อมูลถือเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ข้อมูล นักวิจัยเป็นผู้ตัดสินใจว่าข้อมูลกลุ่มไหนจะลงรหัส กลุ่มไหนไม่ใช่ ฯลฯ การลดทอนข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งของรูปแบบของการวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจเป็นพวก เป็นประเภท เป็นรูปแบบ หากจุดที่น่าสนใจ และปรับลดเพิ่มข้อมูลใหม่ จนกระทั่งได้ผลสรุปและพิสูจน์ที่น่าพอใจ

2. การแสดงผลข้อมูล (Data display)

ในส่วนของการวิเคราะห์นี้ การแสดงผลข้อมูล หมายถึง "กระบวนการวิเคราะห์ การจัดเลือกเฟ้น สรรหา ตัวอย่างข้อมูล หรือสาระสนเทศไม่ว่าจะเป็นการสรุปจากรายงานการสังเกต คำพูดจากการสัมภาษณ์ หรือการกระทำของตัวละคร ฯลฯ" นำมาแสดงเป็นหลักฐานของข้อ

สรุปชั่วคราวเสนอไว้ เพื่อแสดงให้เห็นและก่อให้เกิดความเข้าใจว่า อะไรเกิดขึ้น ทำไม อย่างไร อันจะนำไปสู่การวิเคราะห์และสรุปผลต่อไป

การแสดงข้อมูลเชิงคุณภาพ ส่วนใหญ่นั้นจะกระทำในรูปของการเขียนเล่า ฉะนั้นเมื่อนำข้อมูลที่เขียนไว้ 2,000 – 3,000 หน้า เรียงตามเวลา มาวิเคราะห์เลือกแสดงหรืออธิบายสาเหตุและเหตุผล โดยตัดทอนกระโดดกลับไปกลับมา เพื่อเป็นหลักฐานในแต่ละส่วนมาแสดงให้ครบถ้วนนั้น เราจึงเห็นงานวิจัยเชิงคุณภาพเป็นรายงานเล่มโต ๆ หน้า ๆ เป็นส่วนใหญ่ การเขียนเล่าหรืออธิบายด้วยถ้อยคำมาก ๆ ยาว ๆ นี้ บางครั้งเป็นข้อมูลที่มากเกินไปที่มนุษย์จะรับได้ในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ ดังนั้นการแสดงข้อมูลเพื่อเป็นหลักฐานอาจประยุกต์ใช้ตาราง แผนภาพ รูปภาพ ฯลฯ แสดงแทนการเขียนอธิบายจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ ความชัดเจน และช่วยย่อให้การอธิบายด้วยการเขียนถ้อยคำ ลดลงไปได้

3. การสร้างข้อสรุปและการยืนยันผลสรุป (Conclusion and Verification)

การวิเคราะห์ในส่วนนี้หมายถึง “การสังเคราะห์ข้อสรุปย่อย ๆ ในช่วงแรก ๆ เข้าด้วยกันเป็นข้อสรุป และตรวจสอบยืนยันเป็นผลสรุปการวิจัยในช่วงสุดท้าย” เมื่อนักวิจัยได้ข้อมูลมาในช่วงแรกและเริ่มวิเคราะห์ เขาจะมองเห็นความหมาย ความคล้ายคลึง ความแตกต่าง ฯลฯ ได้กลาง ๆ ชั่วคราว ซึ่งเขาก็จะสรุปเก็บไว้พราง ๆ ก่อน แล้วค่อย ๆ เก็บข้อมูลทดสอบแนวคิดการสรุปชั่วคราวไปเรื่อย ๆ เพราะข้อสรุปยังไม่มั่นคง ยังต้องการหลักฐานพิสูจน์ยืนยันให้ชัดเจน

การพัฒนาข้อสรุปย่อย ๆ ไปสู่ข้อสรุปใหญ่ ๆ เรื่อย ๆ ขึ้นไปนี้ เป็นการก้าวเล็ก ๆ ก้าวแรกของการพัฒนาทฤษฎีจากสภาพเฉพาะไปสู่ข้อสรุปทั่ว ๆ ไป (Generalized) นี้ คือกระบวนการของการประมวลความคิดอันเกิดจากข้อมูลรูปธรรมนามไปสู่รูปแบบที่เป็นนามธรรม เป็นทฤษฎี (Grounded Theory) ตามวิธีการแบบอุปนัย (Deductive) นั้นเอง

และเพื่อให้แน่ใจว่า บทสรุปน่าเชื่อถือ นักวิจัยก็ต้องวิเคราะห์ตรวจสอบอีกครั้ง ในขณะที่เขียนรายงานกับข้อมูลนามเพื่อยืนยันผลสรุปวิจัย ด้วยการตรวจสอบแบบสามเส้า การนำผลสรุปวิจัยตรวจสอบความถูกต้องกับผู้ให้ข้อมูลเป็นต้น

ในการทำวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยจะต้องจัดบันทึกการแสดงกระบวนการวิเคราะห์ เพื่อแสดงประสบการณ์การเรียนรู้ และเพื่อการตรวจสอบกระบวนการวิเคราะห์ว่านักวิจัยได้ข้อมูลมาอย่างไร วิเคราะห์ข้อมูลอย่างไร ด้วยเหตุใด รวมทั้งสรุปผลการวิจัยว่าทำอย่างไร ฯลฯ เพื่อให้ นักวิจัยอื่น ๆ สามารถเรียนรู้และนำไปทำซ้ำได้

3.5 จากการสร้างรหัสไปสู่ทฤษฎี

การสร้างรหัส และลงรหัสข้อมูลเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ข้อมูลที่เป็นคำพูด และข้อเขียน

เทคนิคในการวิเคราะห์นั้น ใช้เทคนิคในการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) ซึ่งเป็นเทคนิคที่ใช้วิเคราะห์ได้ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ แนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูลเขียน (Text data) นั้นสามารถจัดกระทำได้ 2 แนวทาง (นิศา ชูโต, 2540) คือ

วิเคราะห์ความหมายทางภาษา (Manifest) โดยตรง

วิเคราะห์ความหมายทางความรู้สึก หรือวิเคราะห์ทางนัยที่แอบแฝงอยู่ (latent) ซึ่งจะรวมการตีความและนัยทางบริบทของภาษาไว้ด้วย

การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพนี้ ใช้การวิเคราะห์ทั้ง 2 แนวทางผสมผสานกัน เพราะผู้วิจัยร่วมอยู่ในสนาม มีประสบการณ์และเข้าใจมุมมองของคนที่ให้ข้อมูลย่อมจะรู้ความหมายของข้อมูลในบริบทของสนามและผู้ให้ข้อมูลได้ดี

3.6 กระบวนการสร้างรหัสและวิเคราะห์มีรายละเอียดดังนี้

1. ในการวิเคราะห์ นักวิจัยจะต้องตกลงว่าจะใช้หน่วยวิเคราะห์อะไร เช่น คำ พยางค์ ประโยค บรรทัด ย่อหน้า แก่นของเรื่อง อุปนัย พฤติกรรมของตัวละคร ฯลฯ
2. พัฒนารหัส (Code) เพื่อเป็นเกณฑ์หัวเรื่อง (Categories) ในการจัดแยกแยะวิเคราะห์ การพัฒนารหัสและสร้างเกณฑ์นี้ นักวิจัยควรทำเมื่อเริ่มได้ข้อมูลมา แล้วค่อย ๆ อ่านสร้างจากข้อมูลสนาม หรืออาจใช้เกณฑ์ที่ได้จากแนวคิดทฤษฎีหรือสมมติฐานชั่วคราวมาผสมผสานร่วมกันก็ได้แล้วแต่ความสนใจของนักวิจัย เช่น อาจจะเป็นคำที่ได้จากการสัมภาษณ์ คำที่อธิบาย หรือข้อสมมติฐานชั่วคราว เป็นต้น ดังนั้นรหัสอาจเป็นคำพูดของตัวละคร อาจเป็นคำบรรยายปรากฏการณ์หนึ่ง อาจเป็นการตีความ อาจเป็นข้อสรุป ฯลฯ เมื่อพัฒนารหัสแล้วต้องเขียนรายงานและกรอบความหมายไว้ให้ชัดเจน ซึ่งเมื่อมีผู้ลงรหัสหลายคนก็สามารถตรวจสอบความพึงต้องกัน (Reliability) ของผู้ลงรหัสได้ การลงรหัสข้อมูลในเบื้องต้นนี้เป็นการอ่านแยกย่อยข้อมูลอย่างเป็นระบบ ให้รู้จักข้อมูลอย่างละเอียดถี่ถ้วน
3. การลงรหัส จะจัดทำด้วยมือหรือคอมพิวเตอร์ก็ได้ซึ่งต้องให้การตัดสินใจเกี่ยวกับ

การลงรหัสเช่นกัน เพียงแต่การใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์ทำให้ไม่ต้องแยกแยะรวมรหัสและรูปแบบด้วยมือ ซึ่งจะสะดวกกว่าเมื่อมีข้อมูลมาจากหลาย ๆ แห่ง การลงรหัสด้วยมือ ในแผ่นข้อมูลควรจัดทำสำเนาไว้หลาย ๆ แผ่น แยกไว้เพื่อการลงรหัสโดยเฉพาะ การลงรหัสอาจใช้ดินสอสีขีด วง ลงในแผ่นข้อมูล ซึ่งอาจลงรหัสไว้หลาย ๆ หัวข้อ แล้วนำมาตัด แยก ประ รวมกอง ใส่กล่องไว้ตามหัวเรื่อง และรหัสรูปแบบ การวิเคราะห์และสังเคราะห์ในช่วงนี้ เป็นการลดขนาดของข้อมูล เป็นหน่วยการวิเคราะห์ที่ใหญ่ขึ้น เกิดความเข้าใจ และสามารถสร้างข้อสรุปที่เหมือน ๆ คล้ายคลึงกันหรือแยกเรื่องที่แตกต่างกัน พร้อมทั้งจะตรวจสอบความเชื่อถือได้ของข้อมูล เพื่อเขียนข้อสรุปต่อไป

4. การเขียนข้อสรุปย่อย ๆ คือ การสรุปความคิดเกี่ยวกับการลงรหัสและความสัมพันธ์ของรหัสต่าง ๆ ไว้ด้วยกัน อาจเป็นประโยค เป็นข้อความสั้น ๆ สักหน้าสองหน้าก็ได้ แล้วแต่ความคิดที่เกิดขึ้นของผู้วิจัยในขณะนั้น ๆ ว่าเป็นอย่างไร ที่ได้นำรหัสต่าง ๆ มาเชื่อมโยงสรุปเข้าด้วยกัน ข้อสรุปย่อยนี้สามารถจะปรับไปมากับกลุ่มข้อมูลที่สรุปมาได้ หรือเปลี่ยนกลุ่ม เปลี่ยนชื่ออีกก็ได้ ตามความสำคัญ ตามเวลา ตามสาเหตุและผล และอื่น ๆ ข้อสรุปนี้เป็นเพียงความคิดเท่านั้น ทั้งนี้ก็วิจัยจะต้องทดสอบข้อสรุปต่อไปเรื่อย ๆ ในแง่มุมต่าง ๆ จนกระทั่งอิมตัว คือสามารถสร้างข้อสรุปที่ครอบคลุมข้อมูลใหม่ได้หมดแล้ว นักวิจัยจึงจะสังเคราะห์รวบรวมข้อสรุปย่อย ๆ เฉพาะไปสู่ผลสรุปรวมได้

5. สร้างบทสรุป และยืนยันผลสรุป โดยตรวจสอบยืนยันกับข้อมูลการวิจัยทั้งหมด เช่น ตรวจสอบความตรงของผลสรุปกับผู้ให้ข้อมูลในสนาม ตรวจสอบสามเส้าทางทฤษฎี ตัวแปรต่าง ๆ รวมทั้งการตรวจสอบวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ฯลฯ นักวิจัยก็สามารถจะเสนอทฤษฎี (Ground Theory) ได้

ทฤษฎีที่สร้างจากข้อมูล จะมีคุณภาพหรือไม่ ขึ้นอยู่กับการลงรหัสที่เหมาะสมกับข้อมูลและบริบทของสนามข้อมูล มิใช่ นักวิจัยบังคับจับข้อมูลให้เข้ากับรหัส ทฤษฎีจะใช้ได้ และสมจริงก็ต่อเมื่อสามารถอธิบาย และทำนายพฤติกรรมของตัวละครในสนามกับตัวแปรต่าง ๆ ทางสังคมวัฒนธรรมและกระบวนการทางสังคมในแง่มุมต่าง ๆ ได้ครอบคลุม และเนื่องจากกระบวนการทางสังคมที่มีความผันแปรสูง ทฤษฎีที่ดีต้องสามารถจับและปรับตัวแปรที่ก่อให้เกิดธรรมชาติของความผันแปรนั้น ๆ ได้ คือ ทฤษฎีจะต้องมีความยืดหยุ่นมีรายละเอียดของตัวแปรและสภาวะที่เชื่อมต่อกับความผันแปรทางสังคมได้

สุดท้าย ทฤษฎีต้องละเอียดอ่อน มีบูรณาการของแนวคิด คุณสมบัติของเกณฑ์ของสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งมีความเชื่อมโยงผูกมัดกันอย่างดีและเป็นระบบที่เหมาะสมและสมจริง (นิตา ชูโต, 2540)

5.2 การศึกษาจากเอกสารและหลักฐานที่มีการบันทึกไว้ตามสภาพปกติ (unobtrusive measures)

Unobtrusive Measures คือ หลักฐาน ข้อมูล หรือสถิติ ที่มีอยู่ตามสภาพปกติของสังคม ข้อมูลประเภทนี้แบ่งตามลักษณะออกได้ 3 ประเภท (สมหวัง พิธิยานุวัฒน์, 2528) คือ

1. ข้อมูลเกี่ยวกับร่องรอยทางกายภาพ (Physical Traces) ข้อมูลส่วนนี้สามารถแบ่งออกได้ 2 ประเภทย่อย คือ

1.1 ข้อมูลที่เกี่ยวกับการผุกร่อนตามธรรมชาติ (Natural Erosion measures) เช่น ความผุพังของพรมหน้าตู้โชว์ต้องเปลี่ยนอย่างรวดเร็ว ยิ่งผุพังเร็วเท่าไรแสดงว่าคนสนใจสิ่งทีโชว์มากเท่านั้น ในปี 1955 Mosteller ไปศึกษาเพื่อทราบว่ามีนักศึกษาของมหาวิทยาลัยชิคาโกกับมหาวิทยาลัยสแตนฟอร์ดสนใจศึกษา Encyclopedia ใน section ไหนมากกว่ากัน โดยศึกษาจากความบอบช้ำของกระดาษ ความสกปรกของขอบหน้า รอยนิ้วมือบนหน้ากระดาษ การขีดเส้น การเปลี่ยนสีของกระดาษ และรอยฉีกขาดของกระดาษ เป็นต้น

1.2 ข้อมูลที่เป็นทรากส่วนที่เหลือหรือส่วนที่เพิ่มเข้าไปในอีกสิ่งหนึ่ง (Natural Accretion Measures) เช่น การวิเคราะห์ดินที่ติดรองเท้าเพื่อสืบสวนหาตัวอาชญากร การวัดความสึกหรองของงานวัดจากปริมาณความมากน้อยของขยะหลังจากเลิก ในปี 1961 Forshufund ได้ค้นพบสาเหตุของการฆาตกรรมนโปเลียนจากสารหนูที่ติดอยู่ที่ผมของนโปเลียน การสืบสวนคนร้ายใช้จากการพิสูจน์เศษเนื้อที่ติดอยู่ที่เล็บของผู้ตาย เป็นต้น

2. ข้อมูลเชิงบันทึกหรือสถิติต่าง ๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 2 ประเภทย่อย คือ

2.1 ข้อมูลสถิติที่มีการบันทึกอย่างสม่ำเสมอ ซึ่งแบ่งออกมาได้หลายประเภท

2.1.1 ข้อมูลเกี่ยวกับสถิติการเกิด การแต่งงาน และการตายในปี

1960 Christensen ได้ศึกษาเปรียบเทียบการมีเพศสัมพันธ์ก่อนแต่งงานของสังคมต่าง ๆ โดยพิจารณาจากวันแต่งงานกับวันเกิดบุตรคนแรก เป็นต้น ข้อมูลเกี่ยวกับการเกิดการตายจะเป็นเครื่องชี้ภาวะของสังคมในเชิงสุขภาพอนามัยของประชาชนได้เป็นอย่างดี

2.1.2 บันทึกเกี่ยวกับการเมืองและการศาล เช่น พฤติกรรมการลงคะแนนเสียงว่านิยมเป็นคนหรือพรรค ค่าร้อยละของประชาชนไปใช้สิทธิเลือกตั้งผู้แทนราษฎร ค่าเฉลี่ยของอายุของรัฐบาลซึ่งชี้ถึงเสถียรภาพของการเมืองการปกครองในประเทศนั้น ๆ

2.1.3 สถิติและบันทึกอื่น ๆ ของทางราชการ เช่น สภาพการเปลี่ยนแปลงอากาศ เป็นต้น

2.1.4 สถิติเกี่ยวกับเครื่องมือติดต่อสื่อสารที่ใช้ในสังคม เช่น วิทยุ โทรศัพท์ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ สถิติเกี่ยวกับสิ่งเหล่านี้ก็มีความสำคัญขึ้นไปถึงระดับความเจริญของสังคม เช่น ถ้ากิจการต่าง ๆ เหล่านี้เป็นของรัฐทั้งหมดก็แสดงว่าสังคมนั้นยังไม่อยู่ในระดับที่พัฒนาแล้ว เป็นต้น

2.2 ข้อมูลซึ่งเป็นบันทึกเหตุการณ์สำคัญหรือเรื่องราวส่วนตัว เช่น สถิติการขายของบริษัท ห้างร้านต่าง ๆ เป็นตัวชี้บ่งถึงสภาวะทางเศรษฐกิจของสังคมได้ ข้อมูลเกี่ยวกับสถาบันต่าง ๆ เช่น สถาบันทางอุตสาหกรรม สถาบันการศึกษาและอื่น ๆ เป็นต้น และข้อมูลในเชิงเอกสารบันทึกส่วนตัว เช่น บันทึกประจำวัน เป็นต้น ข้อมูลเหล่านี้ก็จะเปิดเผยให้ทราบสิ่งต่าง ๆ ได้มากมาย

3. ข้อมูลซึ่งเป็นสิ่งที่เราสังเกตได้โดยตรง ซึ่งเราอาจใช้สังเกตแบบมีส่วนร่วมหรือไม่มีส่วนร่วมแล้วแต่ความเหมาะสมในการสังเกตเราสังเกตอะไรบ้าง ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภทคือ

3.1 สังเกตลักษณะเชิงกายภาพภายนอก เช่น ความยาวของผม มีผู้วิจัยพบว่าอาจารย์จิตวิทยาที่กระดุกมากจะไว้ผมสั้น ถ้าใจดีจะไว้ผมยาว เป็นต้น นอกจากนี้ยังสังเกตการแต่งกาย สีสรรของเสื้อผ้า แบบเสื้อผ้า รองเท้า ซึ่งเป็นเครื่องชี้ถึงสถานภาพในสังคม และระสนิยมของผู้สวมใส่ได้

3.2 สังเกตการเคลื่อนไหว ได้แก่ สไตส์การเดิน การพูด การเขียน การวาดรูป ซึ่งอาจแสดงถึงบุคลิกภาพและความสนใจบางอย่างได้

3.3 สังเกตพฤติกรรมด้านภาษา เช่น วิเคราะห์การพูดโทรศัพท์ระหว่างผู้มี

สถานภาพแตกต่างกัน จากพฤติกรรมการพูดจะขึ้นไปถึงสถานภาพของผู้พูดเพียงใด ลักษณะของภาษาที่ใช้พูดโทรศัพท์ในแต่ละสังคมแตกต่างกันเพียงใด

3.4 สังเกตจากที่ตั้งในทางกายภาพ เช่น การวัดทัศนคติจากระยะห่างที่นั่งของอเมริกันนิโกรกับอเมริกันขาว เป็นต้น

โดยสรุปการใช้ Unobtrusive Measures ในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ และการศึกษา เป็นการช่วยตรวจสอบผลวิจัยที่เก็บข้อมูลด้วยวิธีอื่นทำให้ผู้ใช้มีความมั่นใจในผลวิจัยมากขึ้น ทำให้งานวิจัยทางสังคมศาสตร์และการศึกษามีความแน่นอนเพิ่มขึ้น

5.3 เทคนิคเหตุการณ์วิกฤต (critical incident technique)

เทคนิคนี้โครงการจิตวิทยาการบินของกองทัพอากาศออเมริกาเป็นผู้คิดสร้างขึ้นมา ใน ค.ศ. 1941 ระหว่างสงครามโลก ครั้งที่ 2 จุดประสงค์ที่สร้างขึ้นมาก็เพื่อคัดเลือก และจัดหมวดหมู่ของนักบินจากการศึกษา ตั้งแต่ปี 1941 – 1946 ได้รวบรวมเหตุการณ์เฉพาะ ทั้งที่เป็นพฤติกรรมที่ประสบผลสำเร็จและล้มเหลวในกิจการต่าง ๆ ไว้ เพื่อใช้เป็นเกณฑ์ในการคัดเลือกและการฝึกนักบินหลังสงคราม นักจิตวิทยากลุ่มนี้ได้ตั้งสถาบันวิจัยขึ้นมาเพื่อศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์อย่างมีระบบในปี 1974 โดยใช้วิธีการที่มีชื่อเรียกเป็นทางการว่า Critical Incident Technique (วิรัตน์ เลหารัตน์, 2527)

Critical Incident Technique เป็นเทคนิคในการรวบรวมพฤติกรรมของมนุษย์โดยการสังเกตโดยตรง เพื่อใช้เป็นประโยชน์ในการแก้ปัญหาและในการสร้างกฎเกณฑ์ทางจิตวิทยา เทคนิคนี้ได้วางขั้นตอนในการรวบรวมเหตุการณ์ที่สังเกต ซึ่งมีความสำคัญและตรงกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ ขั้นตอนที่ใช้โดยทั่วไปมีอยู่ 5 ประการด้วยกัน (วิรัตน์ เลหารัตน์, 2527) คือ

1. ความมุ่งหมายหลัก เป็นข้อความที่บรรยายจุดประสงค์ของกิจกรรมเพื่อให้การเข้าร่วมกิจกรรมมีประสิทธิภาพ ความมุ่งหมายหลักเป็นข้อความที่ง่าย กะทัดรัด ซึ่งได้มาจากผู้รู้ในสาขานั้น ๆ ที่คนส่วนใหญ่เห็นด้วย

2. แผนและแบบ (Plans and Specifications) หมายถึง ข้อเสนอแนะสำหรับผู้สังเกต ในการรายงานการสังเกต คำแนะนำมีความจำเป็นที่จะต้องระบุให้เฉพาะเจาะจงให้มากที่สุดเพื่อเป็นมาตรฐานในการประเมินผลและจัดหมวดหมู่ต่อไป ก่อนจะรวบรวมข้อมูลจะต้องสร้างแบบ

ต่อไปนี้เป็นมา คือ สถานการณ์ที่จะสังเกต ความสัมพันธ์กับความมุ่งหมายหลัก ผลที่มีต่อความมุ่งหมายหลักและบุคคลที่จะสังเกต

3. การรวบรวมข้อมูล ในขั้นนี้หมายถึง เหตุการณ์ที่จะสังเกต ควรได้รับการพิจารณาแบบฟอร์มของการสังเกตและการรายงานอาจจะต้องเตรียม ข้อควรจำในขั้นนี้ คือพฤติกรรมหรือผลการสังเกตจะต้องได้รับการประเมิน จัดหมวดหมู่ และบันทึกขณะที่ข้อเท็จจริงยังคงอยู่ในความจำอันแม่นยำของผู้สังเกต แต่ก็มีบ่อยครั้งที่ใช้ Critical Incident Technique ในโอกาสที่การสังเกตผ่านไปแล้ว และบันทึกเอาจากความทรงจำ ผลที่ได้จากการสังเกตเช่นนี้เป็นที่พอใจเมื่อเหตุการณ์ถูกบันทึกเมื่อผ่านไปไม่นานนัก และผู้ถูกสังเกตพยายามที่จะบันทึกรายละเอียดให้มาก ถ้ารายละเอียดถูกต้องและมีปริมาณมากพอ ก็เชื่อได้ว่าข้อมูลนั้นถูกต้องเที่ยงตรง

4. การวิเคราะห์ข้อมูล วัตถุประสงค์ของขั้นตอนนี้ก็เพื่อสรุปและบรรยายข้อมูลอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อจะนำผลไปใช้ในทางปฏิบัติต่อไป

5. การตีความและการรายงาน ในขั้นนี้ ผู้วิจัยจะต้องรายงานเกี่ยวกับกระบวนการในแต่ละขั้นข้างต้นอย่างแจ่มชัด และรับผิดชอบที่จะชี้บ่งถึงข้อจำกัดของการวิจัย รวมทั้งความเชื่อและคุณค่าของผลการวิจัยที่ได้อีกด้วย

ในปัจจุบันนิยมใช้ Critical Incident Technique (CIT) เป็นเทคนิคที่ใช้ประกอบในการสัมภาษณ์ ซึ่งสามารถจำแนกได้ 8 ขั้นตอน (Elizabeth Chell ,1999) คือ 1) การกำหนดวิธีการเข้าหากลุ่มตัวอย่าง 2) การเข้าหากลุ่มตัวอย่าง 3) เริ่มทำการสัมภาษณ์ตามวิธี CIT ที่กำหนดไว้ 4) สนทนาในหัวข้อที่ต้องการโดยทำให้ผู้สนทนามีการโต้ตอบด้วย 5) ควบคุมการสนทนา โดยทำการสืบสวนข้อมูลที่ต้องการอย่างชัดเจน 6) จบการสนทนา 7) รวบรวมข้อมูลที่สอดคล้องกับประเด็นที่ต้องการ 8) วิเคราะห์ข้อมูล การสัมภาษณ์โดยใช้เทคนิคนี้ผู้สัมภาษณ์ต้องกำหนดความสนใจอยู่ที่การตอบโต้ของผู้ถูกสัมภาษณ์ และอธิบายหัวข้อที่ต้องการสัมภาษณ์อย่างกะทัดรัด

5.4 การสนทนากลุ่ม (Focus Group)

1. ประวัติความเป็นมา

การสนทนากลุ่มเกิดขึ้นเป็นครั้งแรกปลายปี ค.ศ. 1941 ที่มหาวิทยาลัยโคลัมเบีย โดย

Robert Merton ที่นำผู้ฟังรายการวิทยุมาร่วมกันสนทนาถึงรายการวิทยุที่ได้ออกอากาศของ สถานีวิทยุกลุ่มเล็ก ๆ หลังจากนั้นก็มีผู้นำวิธีดังกล่าวไปใช้กับการศึกษาในเรื่องอื่น ๆ ระยะเวลา นิยมนำเอาเทคนิคนี้ไปใช้ในการวิจัยทางการตลาด เพื่อหาความต้องการและความพึงพอใจใน สินค้าของผู้บริโภค ต่อมาจึงได้มีการนำมาใช้อย่างแพร่หลายในทางสังคมศาสตร์ นิเทศศาสตร์ สาธารณสุข การศึกษาและจิตวิทยา อีกทั้งเคยมีผู้นำประเทศสหรัฐอเมริกายังแนะนำให้ใช้ สทนากลุ่มในการประเมินผลการทำตามแผนในการเสนอเป็นนโยบายด้วย (Connon, 1994 อ้างถึงใน กนกวรรณ ชูชีพ, 2543) เรียกชื่อต่าง ๆ กันไป เช่น “Focus Group” “Focus Group Interview” “Group Indepth Interview” “Focus Interview” และ “Focus Group Discussion” (Gillierpie, 1992 อ้างถึงในประวัติ เอราวรณ, 2539) การสนทนากลุ่มอาจนำมาใช้ได้หลายรูปแบบ เช่น การใช้เป็นเทคนิคประกอบการเก็บข้อมูลร่วมกับเทคนิคอื่น หรือใช้ในเบื้องต้นเพื่อสร้างเครื่องมือหรือเพื่อยืนยันข้อมูล แต่ด้วยเทคนิคดังกล่าว เมื่อพิจารณาถึงหลักการและรูปแบบวิธีการ จะเห็นว่า มีรูปแบบกระบวนการเก็บข้อมูลที่มีลักษณะเด่นพิเศษแตกต่างจากเทคนิควิธีการอื่น ๆ ซึ่ง Flores and Alonso (1995) ; และ Cohen and Englegreg (1989) ได้เรียกวิธีดังกล่าวเป็นวิธีวิทยาการวิจัย (Methodology) วิธีหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ เรียกว่า “Focus Group Research” สำหรับในภาษาไทยใช้คำว่า “การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม” (จอร์น โนเดลและคณะ, 2530 ; นภาพรณ หนะวานนท์, 2536 ; ประวัติ เอราวรณ, 2539)

2. หลักการทางปรัชญาของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

การวิจัยแบบสนทนากลุ่ม เป็นวิธีการวิทยาการวิจัยหนึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพที่ใช้กันอย่างแพร่หลายในการวิจัยทางด้านสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์ (Stewart and Shamdarani, 1991) ข้อมูลที่ได้รับจากการวิจัยแบบสนทนากลุ่มจะเป็นข้อมูลความรู้ การรับรู้ทัศนคติ การปฏิบัติ พฤติกรรมของมนุษย์ โดยเป็นการตัดสินใจ การให้เหตุผล หรือสถานการณ์ความประทับใจหรือสิ่งต่าง ๆ ที่เราสนใจศึกษา (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงวงศ์, 2536) การจัดสนทนากลุ่มเป็นกระบวนการกลุ่ม (group process) ที่อาศัยหลักการปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันภายในในกลุ่ม (group interaction) คือเมื่อบุคคลที่มีทัศนคติที่ขัดแย้งกันหรือสถานการณ์แตกต่างกัน เมื่อกลุ่มสนทนาดำเนินไปได้อย่างดี ผู้ร่วมสนทนาจะโต้ตอบคำวิจารณ์ของกันและกัน ทัศนะของผู้ร่วมสนทนาคนหนึ่งอาจทำให้ผู้ร่วมสนทนาอีกคนหนึ่งคิดต่อไป ซึ่งสิ่งนี้จะไม่เกิดขึ้นในการสัมภาษณ์แบบตัวต่อตัว การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันที่เกิดขึ้นในกลุ่มผู้ร่วม

สนทนา เป็นการกระตุ้นความทรงจำและการแสดงความคิดเห็นอันจะนำไปสู่การพูดอย่างเต็มที่ ในหัวข้อที่ต้องการ (นาภาพร ชโยวรรณ และคณะ, 2530 : ผู้แปล) ทำให้เกิดพลวัตหรือความเคลื่อนไหวภายในกลุ่ม (group dynamic) เพราะฉะนั้น การวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีลักษณะเฉพาะโดยมีความเชื่อพื้นฐานที่ว่า การแสดงท่าทางประสบการณ์ความคิดเห็นและทัศนคติของบุคคลหนึ่ง อาจจะเป็นสิ่งเร้าเพื่อไปกระตุ้นให้บุคคลอื่น ๆ ภายในกลุ่มอยากจะแสดงออกซึ่งประสบการณ์ ความคิดเห็นและทัศนคติของตนออกมา (Morgan, 1988 อ้างถึงใน สุระศักดิ์ เพี้ยสูระ, 2540)

Stewart and Shamdarani (1991) กล่าวว่า การสนทนากลุ่มเหมือนเป็นการรวมเทคนิคอื่น ๆ เข้าด้วยกันถึง 4 แบบ คือ 1) กลุ่มคนสนทนาจากบุคคลทั่วไป (Nominal Group Technique) 2) กลุ่มสนทนาจากผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่ศึกษาเพื่อหาฉันทามติ (Delphi Technique) 3) การระดมความคิดเห็นหาข้อมูลจากผู้เข้าร่วมสนทนา (Brainstorming) และ 4) การร่วมอภิปรายแบบไม่มีผู้นำทุกคนคือผู้เข้าร่วมสนทนา (Leaderless Discussion Group) นอกจากนี้ Bauman and Adair (1992) ชี้แนะว่าสนทนากลุ่มมีส่วนช่วยในการให้ข้อมูล 4 ลักษณะ คือ 1) ลำดับ (range) ประเด็นสำคัญ 2) กำหนดขอบเขต (specificity) รายละเอียดเกี่ยวกับผลที่ย้อนกลับและคำตอบ 3) ความลึก (depth) มีความเข้าใจมากในทักษะความรู้และผลกระทบ 4) ข้อมูลส่วนตัว (personal context) ข้อมูลบุคลิกลักษณะและประสบการณ์ที่เป็นอิทธิพลในการตอบ

3. วิธีการนำไปใช้

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีผู้นำไปใช้ในการวิจัยได้หลายสาขาและเป็นที่ยอมรับ เนื่องจากสามารถช่วยประหยัดเวลาได้มากกว่าการสัมภาษณ์รายบุคคล มีความยืดหยุ่นในการนำไปใช้สูง อาทิเช่น ใช้เพื่อสำรวจความคิดเห็น ทัศนคติ หรืออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น การทดสอบแนวคิดหาข้อยุติหรือการทำนาย การประเมินการวิจัยหรือโครงการอบรม ประเมินความต้องการจำเป็น ทดสอบแบบสอบถาม ค้นหาคำตอบที่ยังคลุมเครือไม่ชัดเจน โดยการเชื่อมโยงกับระเบียบวิธีวิจัยอื่น ๆ การศึกษานำร่องเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาต่อไป เป็นต้น ซึ่งมีการพัฒนาปรับปรุงและนำไปประยุกต์ใช้ในงานวิจัยต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นการโฆษณา การแพทย์ การศึกษา การกีฬา การบริหาร ฯลฯ โดยมีวัตถุประสงค์แตกต่างกันไป นอกจากนี้ยังพบเห็นการ

นำการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมาบูรณาการกับการวิจัยเชิงปริมาณ ซึ่งข้อมูลทั้งสองประเภทมีประโยชน์และสามารถใช้สนับสนุนซึ่งกันและกันได้ดี และเมื่อนำมาใช้ร่วมกันเพื่อวิเคราะห์สิ่งหนึ่งสิ่งใด ก็สามารภให้ภาพที่สมบูรณ์กว่าที่จะใช้ข้อมูลดังกล่าวแยกออกจากกัน ในขณะที่การวิจัยเชิงคุณภาพให้ข้อมูลที่เร้าความรู้สึกแก่ผู้วิจัย และความรู้สึกนั้นจะเป็นที่เข้าใจได้ดีขึ้นเมื่อนำมาพิจารณาร่วมกับความรู้อันหนักแน่นที่ได้จากข้อมูลเชิงปริมาณ (นภาพร ชโยวรรณ และคณะ, 2530 : ผู้แปล) และด้วยองค์ประกอบในการจัดสนทนากลุ่มในสนามเป็นสิ่งที่สามารถจัดทำได้ง่าย (วีรสิทธิ์ สิทธิไตรย์และโยธิน แสงวดี, 2536)

4. องค์ประกอบในการจัดการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

การวิจัยแบบสนทนากลุ่มเป็นวิธีวิทยาการวิจัย ซึ่งประกอบด้วยเทคนิค และวิธีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลเพื่อนำมาตอบสนองการวิจัย คือมีการกำหนดประเด็นการศึกษาที่ชัดเจนและการได้มาซึ่งข้อมูลที่ตรงกับประเด็นที่ต้องการศึกษานั้น การจัดการวิจัยแบบสนทนากลุ่มที่ทำให้เกิดประสิทธิผล ก็พบว่าต้องมีองค์ประกอบที่สอดคล้องกันหลายอย่าง จากการศึกษามีผู้แบ่งองค์ประกอบได้ดังต่อไปนี้ 1) กำหนดประเด็นหรือตัวแปร 2) แนวคำถามหรือกรอบคำถาม 3) ผู้เข้าร่วมสนทนา 4) บุคลากรในการจัดสนทนากลุ่ม 5) อุปกรณ์ที่ใช้ในการจัดสนทนากลุ่ม 6) สถานที่ 7) เวลาที่ใช้ และ 8) ของที่ระลึก (โยธิน แสงวดี , 2530 และ วิษณุ ทรัพย์สมบัติ, 2541)

(1) กำหนดประเด็นหรือตัวแปร

หัวข้อเรื่องที่จะทำการศึกษาอาจจะเกิดมาจากสภาพปัญหาต่าง ๆ ในสังคมขณะนั้น หรือเรื่องที่ผู้วิจัยสนใจตลอดจนแนวคิดและทฤษฎี สำหรับตัวแปรหรือประเด็นสามารถหาได้จากการแยกแยะจากวัตถุประสงค์ของการศึกษา โดยวัตถุประสงค์ที่ต้องการทราบสามารถกำหนดประเด็นหรือสมมติฐานและตัวแปรออกมา แล้วนำมาสร้างเป็นแนวคำถามวิจัย ข้อเสนอแนะสำหรับหัวข้อเรื่องที่ใช้ในการสนทนากลุ่ม ควรจะเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับกลุ่มหรือสาธารณชน มากกว่าเรื่องส่วนบุคคลหรือเรื่องที่อาจก่อให้เกิดความรู้สึกอับอาย

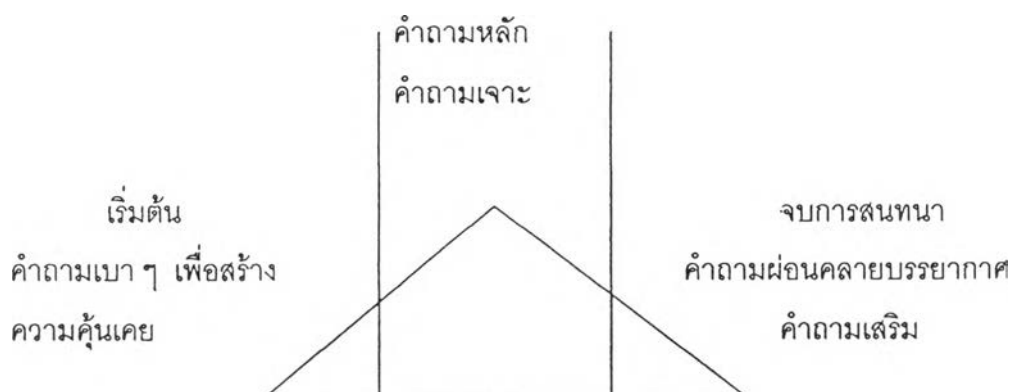
(2) แนวคำถามหรือกรอบคำถาม

หลักเกณฑ์ของคำถามแต่ละคำถาม ต้องตั้งอยู่บนสมมติฐานย่อยหรือข้อคิดทางทฤษฎี เป็นคำถามในเชิงเป็นเหตุเป็นผล ทำไม เพราะอะไร เป็นต้น วิธีสร้างแนวคำถามสามารถทำได้หลายวิธี เช่น อาจกำหนดประเด็นจากนั้นแยกย่อยออกเป็นคำถามหลาย ๆ คำถาม หรืออาจทำได้โดยการกำหนดตัวแปรและตั้งสมมติฐานแล้วจึงนำมาสร้างเป็นคำถามที่จะนำคำตอบไปสรุปให้ตรงกับแต่ละประเด็นนั้นได้

ประวัติ เอรารวรรณ์ (2539) แบ่งประเภทของคำถามว่ามี 9 ประเภท ได้แก่ 1) คำถามหลัก 2) คำถามนำ 3) คำถามตรวจสอบ 4) คำถามเข้าสู่ประเด็น 5) คำถามแบบข้อ ๆ 6) คำถามในข้อเท็จจริง 7) คำถามความรู้สึก 8) คำถามลับ 9) คำถามโดยใช้ความเงี่ยบ

การจัดเรียงแนวคำถามควรจะมีการเรียงคำถามที่เป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป ที่มีลักษณะง่ายต่อความเข้าใจก่อน เพื่อสร้างบรรยากาศให้คุ้นเคยกัน ระหว่างนักวิจัยกับผู้ร่วมสนทนา จากนั้นจึงเข้าสู่คำถามหลักหรือคำถามในประเด็นที่ต้องการศึกษา แล้วจบลงที่คำถามเบา ๆ อีกครั้งหนึ่ง เพื่อผ่อนคลายบรรยากาศ ผ่อนคลายความคิด หรือในช่วงท้ายนี้อาจเติมคำถามเสริมเข้าไป อาจเป็นคำถามที่ไม่ได้เตรียมมาก่อน เป็นคำถามที่ปรากฏขึ้นมาระหว่างสนทนา หรือคำถามที่ผู้ดำเนินการสนทนาเห็นว่าคำถามก็จะทำให้คำตอบชัดเจนมากขึ้น แต่ไม่ควรเป็นคำตอบที่ยาวเกินไปนัก

แผนภาพที่ 4 การสร้างแนวคำถามการสนทนากลุ่ม

ที่มา : วีรสิทธิ์ ลิทธิไตรย์และโยธิน แสงวงศ์ (2536)

(3) ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนา

ผู้เข้าร่วมกลุ่มสนทนาซึ่งถือว่าเป็นบุคคลที่สามารถให้คำตอบในการศึกษาครั้งนี้ได้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการศึกษามากที่สุด การคัดเลือกอาจทำเป็นแบบบันทึกข้อมูลส่วนบุคคลแบบสอบถามย่อย ๆ หรือเป็นตารางคัดเลือกก็ได้ ขึ้นอยู่กับหลักการที่ผู้วิจัยจะกำหนด เมื่อใช้แล้วในแต่ละครั้งควรเก็บไว้ เพราะสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ต่อไปในช่วงของการวิเคราะห์ข้อมูล ประวิต เอรารวรรณ (2539) กล่าวว่า การคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนาสามารถทำได้ 3 ประการ คือ

3.1) ลักษณะที่ใช้แบ่งกลุ่ม (break characteristic) เป็นลักษณะของผู้เข้าร่วมที่จะใช้แบ่งกลุ่มสนทนาให้แต่ละกลุ่มมีความแตกต่างกัน เช่น ต้องการศึกษารื่องค่านิยมในการส่งลูกเรียนต่อของผู้ปกครองในภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศไทย ก็อาจใช้ภูมิภาคและลักษณะท้องถิ่นเมืองและชนบทเป็นคุณลักษณะในการแบ่งกลุ่มศึกษา ซึ่งกรณีนี้อาจแบ่งเป็นกลุ่มผู้ปกครองในภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ภาคกลาง ภาคตะวันออก และภาคใต้ ซึ่งแต่ละภูมิภาคก็จะแบ่งเป็น ผู้ปกครองที่อยู่ในเขตเมืองและชนบท ซึ่งแบ่งได้เป็น 10 กลุ่ม เป็นต้น

3.2) ลักษณะควบคุมให้ภายในกลุ่มเหมือนกัน (uniform control characteristic) เป็นลักษณะที่แต่ละกลุ่มต้องควบคุมให้มีเหมือนกัน เช่น ต้องนับถือศาสนาพุทธ ใช้ภาษาไทย จบการศึกษา ไม่ต่ำกว่า ม.6 เป็นต้น

3.3) ลักษณะควบคุมให้องค์ประกอบของกลุ่มเหมือนกัน (composition control characteristic) เป็นลักษณะที่เป็นองค์ประกอบที่ทุกกลุ่มสนทนาจะต้องมีเหมือนกัน เช่น การใช้คุณลักษณะเรื่องเพศ และสถานภาพสมรสเป็นองค์ประกอบของกลุ่ม ดังนั้นทุกกลุ่มสนทนาต้องมี เพศชายและเพศหญิง และมีทั้งคนที่สมรสแล้วและยังไม่ได้สมรส เป็นต้น

(4) บุคลากรในการจัดสนทนางroup

4.1) ผู้ดำเนินการสนทนา (Moderator) เป็นผู้ถามคำถามและเป็นผู้นำในการสนทนาตลอดจนกำกับการสนทนาของกลุ่มให้เป็นไปตามแนวทางของหัวข้อการศึกษาเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ชัดเจน ละเอียดที่สุดภายในเวลาที่กำหนด

4.2) ผู้จัดบันทึกคำสนทนา (Note – taker) เป็นผู้คอยจัดบันทึกคำสนทนา จะทำหน้าที่จดทุกคำพูดที่จดทัน รวมทั้งการจดกิริยาท่าทางของสมาชิกผู้เข้าร่วมด้วย เพราะการไม่พูดและการนั่งอยู่เฉย ๆ อาจไม่ใช่การไม่มีความเห็น แวดตา ท่าทางก็อาจจะแสดงความเห็นด้วยหรือคำตอบ การพยักหน้า การส่ายหน้า และสีหน้านั้น เป็นการแสดงออกถึงคำตอบได้ ผู้จัดบันทึกการสนทนานอกจากจะช่วยจัดบันทึกแล้วบางครั้งยังมีหน้าที่สะกิดเตือนหรือบอกผู้ดำเนินการสนทนา ในกรณีที่ผู้ดำเนินการสนทนาลืมถามหรือข้ามคำถาม และสิ่งที่สำคัญที่ผู้จัดบันทึกต้องทำคือ เมื่อการสนทนาจะเริ่มการสนทนาจะต้องเขียนผังการนั่งสนทนากลุ่มให้ผู้ดำเนินการสนทนาด้วยเพราะจะช่วยให้ผู้ดำเนินการสนทนาทราบว่าในกลุ่มมีใครบ้าง ชื่ออะไร นั่งอยู่ตรงไหน ซึ่งช่วยให้บันทึกง่ายขึ้น

4.3) เจ้าหน้าที่บริการทั่วไป (Provider) เป็นบุคคลที่คอยเอื้ออำนวยให้ความสะดวกแก่ผู้ที่อยู่ในกลุ่มสนทนา มีหน้าที่คอยบริการ น้ำดื่ม ขนม บันทึกเทป ตลอดจนการคอยกันผู้ที่ไม่เข้าเกี่ยวข้องในวงสนทนากลุ่มเข้าไปเสนอความคิดเห็นในกลุ่ม หรือเข้าไปรบกวนสมาธิของสมาชิกกลุ่ม

(5) อุปกรณ์ในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล

อุปกรณ์ในการรวบรวมข้อมูลที่สำคัญ คือเทปบันทึกเสียง เพราะในการสนทนากลุ่มจะมีการถกประเด็นปัญหาการโต้แย้ง บางครั้งจะเป็นการแสดงความคิดเห็นที่พร้อมกันหรือแย้งกันพูด ซึ่งจะมีเสียงหลายเสียงของบุคคลในเวลาเดียวกัน หรืออาจจะเป็นเสียงพูดเสริม หรือพูดแทรกของผู้ร่วมสนทนา ซึ่งเป็นข้อมูลที่เป็นประโยชน์ ผู้ดำเนินการสนทนาอาจจะฟังไม่ทัน เทปบันทึกเสียงจะเป็นอุปกรณ์บันทึกข้อมูลที่ดีที่สุดที่สามารถเก็บเหตุผลรายละเอียด และข้อความต่าง ๆ ได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นข้อมูลที่สำคัญและจำเป็นที่สุด อีกทั้งช่วยในการวิเคราะห์ ตีความข้อมูลที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น เพื่อไม่ประมาทควรใช้เทปบันทึกเสียง 2 เครื่อง บันทึกข้อมูลเหลือมเวลากันประมาณ 5-10 นาที เพราะระหว่างการเปลี่ยนเทปจะมีเสียงขาดหายไป และเป็นประโยชน์ในการป้องกันการบันทึกข้อมูลถ้าหากเครื่องใดเครื่องหนึ่งเกิดขัดข้อง

อุปกรณ์เสริมในการจัดสนทนา ได้แก่ ป้ายชื่อผู้เข้าร่วมสนทนา ซึ่งช่วยให้ผู้ดำเนินการสนทนาจำบุคคลดังกล่าวได้รวดเร็วขึ้นในการสร้างความคุ้นเคย บรรยากาศแบบกันเอง “การนั่งจับเข่าคุยกัน” โดยการมีเครื่องดื่ม อาหารว่าง ของขบเคี้ยวเล็กๆ น้อยๆ ทำให้การสนทนาไม่

ตริ่งเครียดจนเกินไป แนะนำว่าไม่ควรให้อาหารที่กรอบ เพราะเสียงอาจเข้าไปในขณะที่ยัดเทปได้ นอกจากนี้ อุปกรณ์ที่ช่วยเสริมคำอธิบายได้ชัดเจนมากขึ้น ได้แก่ รูปภาพ แผนผัง เป็นต้น

(6) สถานที่ที่จะจัดสนทนากลุ่ม

ควรมีการกำหนดให้แน่นอนเป็นสถานที่ที่ผู้เข้าร่วมสนทนาทุกคนรู้จักและคุ้นเคยเป็นอย่างดี อาจจัดในห้องดิน หมูบ้านเพื่อให้สะดวกแก่ผู้มาร่วมสนทนากลุ่มมากที่สุด บรรยากาศเงียบสงบ อากาศถ่ายเทได้สะดวกไม่เป็นสถานที่ที่ครอบงำความคิดของผู้เข้าร่วมสนทนาอันจะทำให้ผู้ร่วมสนทนาไม่กล้าแสดงความรู้สึกหรือความคิดเห็น ฉะนั้นสถานที่ที่จัดสนทนาควรเป็นสถานที่ที่ทุกคนรู้สึกสบายใจที่จะพูดถึงความคิดเห็นหรือทัศนวิสัยของตนได้อย่างปลอดภัย

(7) เวลาที่ใช้ในการสนทนา

Popham (1993 อ้างถึงใน กนกวรรณ ชูชีพ, 2543) กล่าวว่า การสนทนากลุ่มแต่ละครั้งควรใช้เวลาประมาณ 1.30 – 2.30 ชั่วโมง แต่ Vaughn และคณะ (1993 อ้างถึงใน กนกวรรณ ชูชีพ, 2543) ให้ข้อเสนอแนะว่าที่เหมาะสมที่สุดก็คือ 90 นาที หรือ 1.30 ชม.

(8) ของกำนัลหรือของที่ระลึก (remuneration)

เป็นสิ่งที่ผู้จัดสนทนากลุ่มควรเตรียมมามอบให้กับผู้เข้าร่วมสนทนา เพื่อเป็นการขอบคุณที่ได้สละเวลาอันมีค่ามาแสดงความคิดเห็นทำให้ได้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย ซึ่งไม่ใช่เป็นของมีค่ามากหรือค่าจ้าง แต่เป็นสิ่งที่มอบให้เพียงเพื่อระลึกว่าครั้งหนึ่งตนได้มานั่งถกประเด็นปัญหา และร่วมแสดงความคิดเห็นไว้ในเรื่องนี้

5. ข้อดีของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

โยธิน แสงวดี (2530) กล่าวว่าว่าการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีข้อดีดังนี้

1. การสนทนาทำให้เกิดพลวัต
2. ประเด็นที่ยังไม่ชัดเจนพอสามารถซักถามต่อไป เพื่อหาคำตอบที่ชัดเจนที่สุดในการสนทนากลุ่ม

3. บรรยายภาคที่เป็นกันเอง จึงลดภาวะการเขินอายออกไป
4. เมื่อดำเนินการสนทนาไปพอสมควรสามารถสร้างประเด็นหรือเกิดคำถามใหม่ได้
5. ประหยัดเวลาและงบประมาณในการเลือกตัวแทนประชากร และเวลาในการเก็บรวบรวมข้อมูล
6. ได้ข้อมูลที่ลึก เชิงสาเหตุ ทศนคติ ความนึกคิด และเป็นคำตอบของตัวแทนประชากร
7. ใช้เสริมในการอธิบายข้อมูลเชิงปริมาณ หรือใช้ร่วมกับเทคนิคอื่น ๆ
8. บ่งชี้ถึงอิทธิพลของวัฒนธรรมและคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมนั้นได้

6. ข้อจำกัดของการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

โยธิน แสงดี (2530) กล่าวไว้ว่าการวิจัยแบบสนทนากลุ่มมีข้อจำกัดดังนี้

1. ผู้ดำเนินการสนทนาต้องเป็นผู้มีคุณลักษณะเด่นเฉพาะ
2. ความครอบคลุมในการคัดเลือกผู้เข้าร่วมสนทนา
3. การตั้งคำถามที่ชัดเจนและต่อเนื่อง
4. ภาษาโดยเฉพาะภาษาท้องถิ่น
5. ผู้เข้าร่วมสนทนาที่พูดมากหรือน้อยเกินไป
6. เรื่องที่มีความเหมาะสมกับการวิจัยแบบสนทนากลุ่ม

7. การวิเคราะห์ข้อมูล

ก. การบันทึกการทำสนทนากลุ่ม

Bertrand Brown and Ward (1992) (อ้างถึงในประวัติ เฮอร์วอร์น, 2539) ได้กล่าวถึงการบันทึกการทำสนทนากลุ่มสามารถทำได้ 3 วิธี ดังนี้

1. การจดบันทึกและการถอดความอย่างละเอียดทุกคำพูด การบันทึกบรรยายภาคการสนทนาด้วยวิธีนี้เหมาะสำหรับข้อมูลที่สำคัญและจำเป็น มีเวลาเพียงพอ ไม่เร่งรีบและจุดประสงค์ของการศึกษาต้องการรายละเอียด เพื่อให้เปรียบเทียบให้เห็นความแตกต่างในกลุ่มประชากรที่ต่างกัน เช่น แยกตามเพศ อายุ กลุ่ม สถานะทางสังคม ภูมิภาค เป็นต้น

การจัดบันทึกการสนทนาและบันทึกเทปประกอบ วิธีนี้จะเน้นการจัดบันทึกอย่างละเอียด ไม่มีการถอดเทป เมื่อมีข้อสงสัยก็จะฟังจากเทปประกอบเท่านั้น วิธีนี้เหมาะสำหรับการวิจัยที่มีเวลาจำกัด การสนทนาใช้เวลามาก และจุดประสงค์ของการวิจัยต้องการเพียงข้อมูลย้อนกลับ จากกลุ่มประชากรเพื่อการตัดสินใจเท่านั้น

การจัดบันทึกอย่างเดี่ยว โดยไม่ต้องบันทึกเทป วิธีนี้เหมาะสำหรับการวิจัยที่ใช้เวลาน้อย ประเด็นการวิจัยเป็นเรื่องง่าย ๆ ไม่ซับซ้อน หรือจัดกลุ่มสนทนาเพื่อศึกษาประกอบเทคนิคอื่น

ข. ระดับการวิเคราะห์ข้อมูล

Brodigan (1992) กล่าวว่า ผู้ที่ถอดรหัสควรเป็นผู้ดำเนินการสนทนา นักวิจัย หรือผู้ช่วยวิจัยที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มและรับผิดชอบในการวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อก่อให้เกิดความแม่นยำและการถอดรหัสที่ดีที่สุด การวิเคราะห์ข้อมูลสามารถวิเคราะห์ได้ 2 ระดับ คือ การวิเคราะห์เบื้องต้น และการวิเคราะห์อย่างละเอียด (ประวิต เกรววรรณ, 2539)

1. การวิเคราะห์เบื้องต้น คือ การวิเคราะห์ผลการสนทนา โดยร่วมกันสรุปและเสนอความคิดเห็นในกลุ่มของผู้จัดสนทนา ซึ่งจะดำเนินการทันทีเมื่อการสนทนาแต่ละกลุ่มสิ้นสุดลง เพื่อเป็นการหาผลสรุปเบื้องต้นจากข้อค้นพบที่ได้จากการสนทนา และเพื่อหาข้อผิดพลาดในการดำเนินการเพื่อนำไปปรับปรุงในการจัดสนทนาครั้งต่อไปและป้องกันการหลงลืมของนักวิจัยเอง เนื่องจากข้อมูลนั้นเป็นข้อมูลเชิงคุณภาพและมีจำนวนมาก

2. การวิเคราะห์อย่างละเอียด คือการนำข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มทั้งหมดมาจัดกระทำตามขั้นตอนโดยสรุป ดังนี้

2.1 ระบุแนวความคิดหลัก (Identifying the Big Ideas) ซึ่งได้แก่ คำพูด แนวความคิด การตอบสนองที่เข้มข้นของผู้ร่วมสนทนา รวมทั้งภาษา กาย สีหน้าท่าทางต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นเหมือนเดิม ซ้ำ ๆ กันของบุคคลในแต่ละกลุ่ม

2.2 การแบ่งหน่วยข้อมูล (Unitizing the Data) เป็นกระบวนการนำข้อมูล

หลัก ๆ มาเป็นหน่วยข้อมูลพื้นฐาน ซึ่งพิจารณาเป็นหน่วยข้อมูลเล็กที่สุด มีความหมายในตัวของมันเอง อาจทำได้ 2 วิธี คือ 1) ใช้ปากกา highlighter กับข้อมูล และ 2) เข้าโปรแกรมคอมพิวเตอร์ คือ โปรแกรมที่ชื่อว่า "The Ethnograph" โปรแกรมนี้จะใช้การลงรหัสเนื้อหาต่าง ๆ ให้กับผู้วิจัยและสามารถจัดหมวดหมู่ของข้อมูล แยกประเด็นหัวข้อต่าง ๆ โดยไม่ต้องยุ่งยากเหมือนจัดทำด้วยมือ (Stewart and Shamdasani, 1991; สรุค์ศักดิ์ เพ็ญสุระ, 2540) ทุกครั้งที่ควรทำในการรวบรวมหน่วยของข้อมูล ควรอ้างถึงผู้เข้าร่วมสนทนา

2.3 การแยกประเภทหน่วยข้อมูล (Categorizing the Units) หน่วยข้อมูลจะถูกจัดเรียงเข้ากลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกันและในที่สุดก็จะกลายเป็น themes แต่ละลักษณะ หรือคุณสมบัติของกลุ่มข้อมูล การจัดแยกประเภทหน่วยข้อมูลสามารถทำได้โดยการนำของที่มีขนาดใหญ่เขียนชื่อประเภทติดบนซองพร้อมกับคำอธิบาย Lewis, Kitano and Lynch (1992 อ้างถึงใน กนกวรรณ ชูชีพ, 2543) พบวิธีที่สามารถใช้ในการจัดเรียงได้อีก ที่เรียกว่า Index cards โดยให้ผู้เข้าร่วมสนทนาเขียนลงใน Index cards ขนาด 3x5 นิ้ว ตั้งแต่คำตอบแรกจนถึงคำตอบสุดท้าย จากนั้นผู้ดำเนินการสนทนาลงรหัสด้วยสีใน cards แยกเป็นแต่ละส่วน เพื่อนำมาวิเคราะห์อีกครั้งในภายหลัง

2.4 การพิจารณาประเภทหน่วยข้อมูล (Negotiating Categories) ขั้นตอนนี้เป็นความร่วมมือของผู้วิเคราะห์ข้อมูลที่มี 2 คนหรือมากกว่านั้น โดยให้นักวิเคราะห์ 1 คน เป็นผู้ศึกษาในแต่ละประเภท (ซอง) และเสนอให้นักวิเคราะห์คนอื่นฟัง จากนั้น อภิปรายว่ามีข้อมูลประเภทใดที่คล้ายคลึงกับประเภทนี้หรือไม่ โดยการเปรียบเทียบอย่างง่าย ๆ

2.5 ระบุแก่นของเรื่องและการใช้ทฤษฎี (Identifying Themes and Use of Theory) ขั้นตอนนี้เป็นกรกลั่นกรองหน่วยข้อมูลและประเภทข้อมูล โดยนักวิเคราะห์และนักวิจัยเพื่อหา themes และศึกษาค้นคว้าหาข้อมูลที่สนับสนุน

ผู้วิจัยได้ใช้เทคนิคแต่ละเทคนิคในการเก็บข้อมูลดังนี้ ใช้เทคนิคการศึกษาจากเอกสารและหลักฐานที่มีการบันทึกไว้ตามสภาพปกติ (Unobtrusive measures) ในการศึกษาผลงานต่างๆ ของครูแห่งชาติทั้ง 2 ท่าน ใช้เทคนิคเหตุการณ์วิกฤต (Critical incident technique) ซึ่งเป็นเทคนิคที่ใช้ในการกระตุ้นให้ผู้ให้ข้อมูลนำเสนอข้อมูลในเหตุการณ์ที่มีความสำคัญเป็น

พิเศษ ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งในการนำมาศึกษาอัตชีวประวัติของครูแห่งชาติ ทั้ง 2 ท่าน และใช้การสนทนากลุ่ม (Focus group) ในการเก็บข้อมูลจากนักเรียนของครูแห่งชาติทั้ง 2 ท่าน ซึ่งการที่นักเรียนได้ช่วยกันพูดเป็นกลุ่มเป็นการทำให้นักเรียนกล้าที่จะเล่าเรื่อง และแสดงความคิดเห็นมากกว่าการสัมภาษณ์ทีละคน ทำให้ผู้วิจัยได้รับข้อมูลที่ถูกต้องและครบทุกประเด็นที่ต้องการศึกษาจากนักเรียน